

Občanská vybavenost v malých obcích

Význam, využívání a udržitelnost služeb



Sociologický ústav
Akademie věd ČR



Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Občanská vybavenost v malých obcích

Význam, využívání a udržitelnost služeb

předkladatel:

Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.

Univerzita Hradec Králové

Zpracoval:

Josef Bernard, Lucie Vítková, Miroslav Joukl

květen 2022

Výzkumná zpráva je výstupem z projektu: TA ČR TL02000161: Změny vybavenosti venkovských obcí základními službami a dopady na jejich obyvatele

1 Obsah

| | | |
|-------|---------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 2 | Úvod | 4 |
| 3 | Stručné shrnutí základních zjištění | 6 |
| 4 | Analytická zpráva z dotazníkového šetření | 9 |
| 4.1 | Prodejny potravin a smíšeného zboží | 9 |
| 4.1.1 | Využívanost služby | 10 |
| 4.1.2 | Jak obyvatelé vnímají význam služby | 13 |
| 4.1.3 | Jak moc jsou prodejny postrádány v obcích, kde prodejna není? | 14 |
| 4.1.4 | Shrnutí..... | 15 |
| 4.2 | Restaurace a hospody..... | 16 |
| 4.2.1 | Využívanost služby | 16 |
| 4.2.2 | Jak obyvatelé vnímají význam služby | 18 |
| 4.2.3 | Jak moc jsou restaurace a hospody postrádány v obcích, kde nejsou k dispozici? | 19 |
| 4.2.4 | Shrnutí..... | 20 |
| 4.3 | Pošta a Pošta Partner | 21 |
| 4.3.1 | Využívanost služby | 21 |
| 4.3.2 | Jak obyvatelé vnímají význam služby | 23 |
| 4.3.3 | Jak moc jsou pošty postrádány v obcích, kde nejsou k dispozici? | 24 |
| 4.3.4 | Shrnutí..... | 24 |
| 4.4 | Sportovní infrastruktura – hřiště a tělocvičny | 26 |
| 4.4.1 | Využívanost..... | 26 |
| 4.4.2 | Jak obyvatelé vnímají význam místní sportovní infrastruktury | 29 |
| 4.4.3 | Jak moc jsou tělocvičny a hřiště postrádány v obcích, kde nejsou k dispozici? | 29 |
| 4.4.4 | Shrnutí..... | 30 |
| 4.5 | Základní a mateřské školy | 31 |
| 4.5.1 | Využívanost základních a mateřských škol | 32 |
| 4.5.2 | Jak obyvatelé vnímají význam místních základních a mateřských škol..... | 33 |
| 4.5.3 | Jak moc jsou základní a mateřské školy postrádány v obcích, kde nejsou k dispozici? | 34 |
| 4.5.4 | Shrnutí..... | 35 |
| 4.6 | Ordinace praktického lékaře..... | 36 |
| 4.6.1 | Využívanost primární zdravotní péče v ordinacích praktických lékařů | 36 |
| 4.6.2 | Jak obyvatelé vnímají význam místních ordinací praktického lékaře? | 38 |
| 4.6.3 | Jak moc jsou ordinace praktického lékaře postrádány v obcích, kde nejsou k dispozici? | 39 |
| 4.6.4 | Shrnutí..... | 40 |
| 4.7 | Další chybějící služby | 41 |
| 4.8 | Služby ve venkovských obcích a pandemie Covid 19..... | 43 |
| 4.9 | Snižují služby v malých obcích deprivaci příležitostí na venkově?..... | 46 |
| 4.10 | Vybavenost obcí a spokojenost obyvatel | 49 |

| | | |
|-------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 5 | Význam a udržitelnost služeb v malých obcích očima místních aktérů..... | 55 |
| 5.1 | Prodejny potravin a smíšeného zboží..... | 55 |
| 5.1.1 | Způsoby provozování služby..... | 55 |
| 5.1.2 | Význam místních prodejen očima starostů a provozovatelů..... | 55 |
| 5.1.3 | Udržitelnost místních prodejen..... | 57 |
| 5.1.4 | Shrnutí..... | 59 |
| 5.2 | Restaurace a hospody..... | 60 |
| 5.2.1 | Způsoby provozování služby..... | 60 |
| 5.2.2 | Význam restaurací a hospod očima starostů a provozovatelů..... | 60 |
| 5.2.3 | Udržitelnost restaurací a hospod..... | 61 |
| 5.2.4 | Shrnutí..... | 63 |
| 5.3 | Pošty..... | 64 |
| 5.3.1 | Způsob provozování služby..... | 64 |
| 5.3.2 | Význam pošt očima starostů a provozovatelů..... | 64 |
| 5.3.3 | Udržitelnost pošt..... | 65 |
| 5.3.4 | Shrnutí..... | 66 |
| 5.4 | Hřiště a tělocvičny..... | 67 |
| 5.4.1 | Způsob provozování tělocvičen a hřišť..... | 67 |
| 5.4.2 | Význam tělocvičen a hřišť očima místních aktérů..... | 67 |
| 5.4.3 | Udržitelnost tělocvičen a hřišť..... | 68 |
| 5.4.4 | Shrnutí..... | 69 |
| 5.5 | Mateřské a základní školy..... | 70 |
| 5.5.1 | Způsob poskytování služby..... | 70 |
| 5.5.2 | Význam základních a mateřských škol očima místních aktérů..... | 70 |
| 5.5.3 | Udržitelnost základních a mateřských škol..... | 71 |
| 5.5.4 | Shrnutí..... | 71 |
| 5.6 | Ordinace praktických lékařů..... | 73 |
| 5.6.1 | Způsob provozování lékařských ordinací..... | 73 |
| 5.6.2 | Význam ordinací praktických lékařů očima místních aktérů..... | 73 |
| 5.6.3 | Udržitelnost ordinací praktických lékařů..... | 74 |
| 5.6.4 | Shrnutí..... | 75 |
| 6 | Závěry..... | 76 |
| 7 | Metodologie výzkumu významu a využitelnosti služeb v malých obcích..... | 81 |
| 7.1 | Dotazníkové šetření Venkovské služby 2021..... | 81 |
| 7.2 | Polostrukturované rozhovory s místními aktéry ve třech typově odlišných venkovských mikroregionech..... | 81 |

2 Úvod

Tato výzkumná zpráva navazuje na studii Aktuální vybavenost službami a infrastrukturami, její vývoj a prostorová dostupnost služeb vydanou v roce 2020 v Sociologickém ústavu AV ČR. Věnuje se významu, využívání a udržitelnosti služeb ve venkovských obcích, zatímco starší studie se soustředila především na popis existující vybavenosti a jejího vývoje. V roce 2020 jsme tak nastolili otázku: V jakých obcích jsou v provozu jaké služby? V této výzkumné zprávě jdeme o krok dále a ptáme se, jaký význam tyto služby mají, jak moc jsou využívány, a jak hodnotí lokální aktéři jejich udržitelnost.

V původní zprávě z roku 2020 jsme konstatovali, že až dosud nebyly v Česku k dispozici důkladné informace o struktuře vybavenosti venkovských obcí, natož o vývoji této vybavenosti v čase. V úvodu k této studii můžeme tento povzdech s politováním rozšířit. Prozatím totiž neexistovaly analyticky zpracované informace o tom, jak hodnotí obyvatelé venkovských obcí význam místních služeb a jak moc je využívají. Dokonce nebyla k dispozici ani žádná data, o něž by podobné závěry bylo možné opřít. Bylo nutné taková data nejprve sesbírat. V této studii tedy využíváme dva typy nově získaných dat. Jednak data z dotazníkového šetření mezi obyvateli obcí s méně než 2000 obyvateli. Reprezentativního vzorku obyvatel jsme se ptali, jak hodnotí služby, které jsou dostupné v obcích jejich bydliště, a jakým způsobem je využívají. Dále jsme provedli sérii rozhovorů se starostkami a starosty obcí ve třech venkovských mikroregionech a s provozovateli služeb. Jich jsme se rovněž ptali na to, jaký význam služby v jejich obcích mají, a dále jsme zjišťovali, jak hodnotí udržitelnost těchto služeb a jejich další možný rozvoj do budoucna. Detaily k oběma typům použitých dat jsou uvedeny níže v kapitole 7.

Zjištění, která v této studii předkládáme, nejsou jenom kamínkem do mozaiky poznání každodenního života na venkově. Jsou důležité jako doplněk, případně korektiv nejrozličnějších diskusních argumentů o tom, kam se má ubírat rozvoj venkovských obcí a jakou úlohu v tomto rozvoji hrají místní služby a občanská vybavenost. V podobných debatách se často objevují tři typy argumentů: 1) Tvrzení, že hustá, decentralizovaná síť místních služeb je důležitou součástí rezidenční atraktivity venkova. Podle tohoto tvrzení obce, které základní služby postrádají, nabízejí svým obyvatelům méně příjemné prostředí. Navíc ztrácí atraktivitu pro případné nové přistěhovalce. 2) Tvrzení, že občanská vybavenost v malých obcích je sociální pojistkou pro méně mobilní a starší obyvatele, pro které je obtížné dojet za službami mimo území obce. 3) Tvrzení, že občanská vybavenost přispívá k rozvoji pospolitého a komunitního života v obcích, protože nabízí příležitosti ke vzájemnému setkávání a vytváří společná komunikační témata. Všechny tři argumenty jsou v oblasti úvah o rozvoji venkova důležité. Rezidenční atraktivita, podpora starších a sociálně hůře postavených obyvatel, i společenská soudržnost vyjadřovaná komunitním životem, patří k podstatným rozvojovým cílům. Ostatně i současná Koncepce rozvoje venkova z roku 2019 zmiňuje mezi strategickými rozvojovými cíli rozvoj komunitního života, posilování důvěry a solidarity a dostatečnou infrastrukturu a vybavenost venkovských sídel zajišťující kvalitní život obyvatel.¹ Zároveň je ale patrné, že argumenty o významu místních služeb zpravidla nejsou podloženy hlubší a systematickou znalostí jejich reálného využívání. Bez možnosti opřít je o empirická data zůstávají poněkud abstraktním teoretizováním.

Dokonce ani v akademické literatuře české či zahraniční provenience nenalezneme mnoho výzkumů, o jejichž výsledky by se zájemce hledající informace o významu a využívání služeb ve venkovských obcích mohl opřít. Existující studie ovšem upozorňují na několik věcí, které je dobré při výzkumu místních služeb zohlednit: 1) Ukazuje se, že význam služeb a obecně vybavenosti venkovských obcí přesahuje každodenní naplňování potřeb, které tyto služby primárně zajišťují. Vedle tohoto primárního funkčního významu mají místní služby často ještě důležitý symbolický význam. Umožňují místním

¹ MMR ČR 2019, Koncepce rozvoje venkova

obyvatelům silněji prožívat sounáležitost s obcí a hrají roli v budování hrdosti na obec. Vedle toho mohou mít místní služby nezanedbatelný sociální význam jako místa setkávání². 2) Dostupnost služeb je skutečně prostorově značně diferencovaná, a špatná dostupnost může některým obyvatelům komplikovat zvládání každodenních situací. Upozorňují na to zejména výzkumy každodenního života na periferním venkově³, ale také analýzy kvality života a deprivace⁴. Těmito výzkumy jsme se v této studii nechali inspirovat. Ukázalo se, že je důležité odlišovat při zkoumání významu služeb různé odstíny a typy významu. Jinak bychom těžko mohli vysvětlit například to, že místní služby hodnotí jako velice důležité prvky vybavenosti často i lidé, kteří je sami nevyužívají. Dále se ukázalo být důležité porovnávat využívání služeb napříč různými sociálními skupinami obyvatel. Výsledky skutečně potvrzují, že některé skupiny obyvatel jsou na místní služby odkázány mnohem více než ostatní. Neplatí to ale zdaleka o všech službách.

Významným se také ukázalo být doplnění informací od obyvatel o pohled starostek a starostů a provozovatelů služeb. Ve své roli dokáží nabídnout detailní vhled do podrobností o tom, jak služby fungují, ale umožňují také nahlédnout do toho, proč a jakým způsobem představitelé vedení obcí usilují o udržení služeb v obci.

² Christiaanse, S., & Haartsen, T. (2017). The influence of symbolic and emotional meanings of rural facilities on reactions to closure: The case of the village supermarket. *Journal of Rural Studies*, 54, 326-336.

Gieling, J., Haartsen, T., & Vermeij, L. (2019). Village facilities and social place attachment in the rural Netherlands. *Rural Sociology*, 84(1), 66-92.

³ Temelová, J., Novák, J., Pospíšilová, L., & Dvořáková, N. (2011). Každodenní život, denní mobilita a adaptační strategie obyvatel v periferních lokalitách. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 831-858.

Bernard, J., Decker, A., Mikešová, R., & Vojtíšková, K. (2016). Living and dealing with limited opportunities: Social disadvantage and coping strategies in rural peripheries. *Sociální studia/Social Studies*, 13(2), 29-53.

⁴ Shaw M (1979) Rural deprivation and social planning: an overview. In: Shaw M (ed) *Rural deprivation and planning*. Norwich: Geobooks, pp 175-207.

Bernard, J. (2018). Rural quality of life-poverty, satisfaction and opportunity deprivation in different types of rural territories. *European Countryside*, 10(2), 191.

3 Stručné shrnutí základních zjištění

Toto stručné shrnutí obsahuje nejzákladnější informace a slouží především pro první a předběžnou orientaci ve výsledcích studie. Podrobnější shrnutí analytických výsledků obsahuje kapitola 6. Detailní informace o jednotlivých službách lze nalézt v příslušných kapitolách analytické části. Na tomto místě uvádíme krátkou verzi závěrů v souhrnné podobě.

Jak velká část obyvatel využívá prvky občanské vybavenosti v místě bydliště?

V obcích, které jsou vybaveny určitou službou, jsme zjišťovali, jak velká část místní dospělé populace je využívá. Největší částí obyvatel jsou využívány venkovské prodejny potravin, a provozovny poštovních služeb. Prodejny potravin přitom asi 17 % obyvatel využívá jako hlavní nákupní místo. Pro převážnou většinu ostatních obyvatel jsou ovšem spíše příležitostí k doplňkovému nákupu. Poštovní služby v obci využívá většina obyvatel zhruba s měsíční frekvencí. Ostatní služby využívá mnohem menší část obyvatel. Restaurace a hospody v obci navštěvují zhruba dvě třetiny obyvatel, pravidelných návštěvníků je asi 20 %. Ještě o něco menší část obyvatel využívá sportovní hřiště v obci. Tělocvična využívá jen asi třetina obyvatel. K praktickému lékaři v obci je registrováno o něco více než polovina dospělých obyvatel, ostatní mají lékaře jinde. Do základních a mateřských škol v obci posílá žáky většina rodičů s dětmi školního věku. Takových lidí je ale mezi obyvateli obce vždy jen malá část.

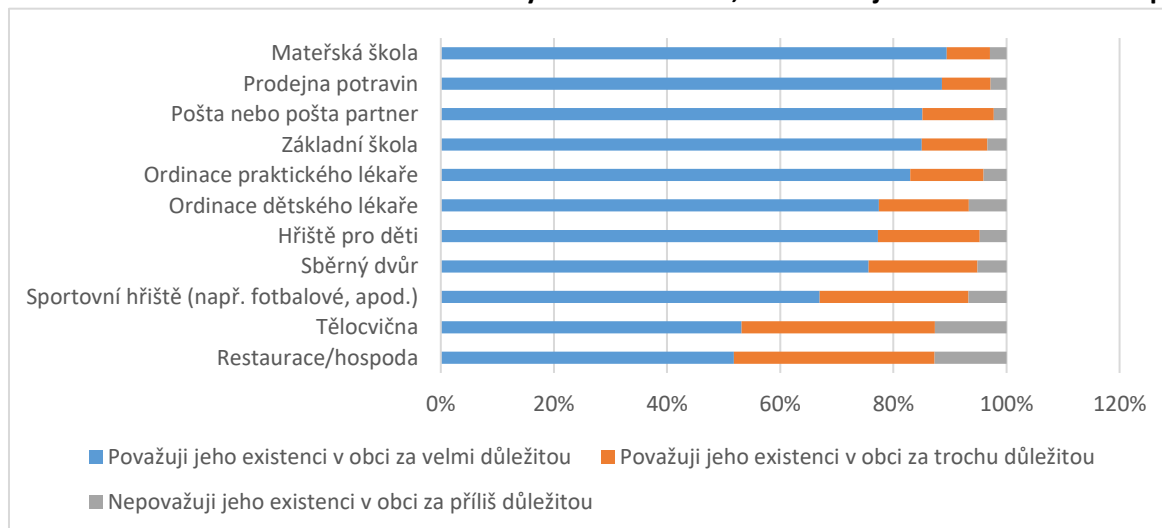
Které sociální skupiny nejvíce využívají místní občanskou vybavenost?

Prodejny potravin, poštovní služby a místní ordinace praktického lékaře jsou nejsilněji využívány lidmi s omezenými možnostmi automobilové mobility, seniory, a lidmi s nižším sociálním postavením. U prodejen potravin jsou rozdíly mezi jednotlivými sociálními skupinami značné. Pro více než polovinu osaměle žijících seniorů bez automobilu představují prodejny v obci hlavní nákupní místo. Podobně skoro 80 % seniorů je registrováno k praktickému lékaři v místě bydliště, oproti necelé polovině mladších obyvatel. Tyto tři služby jsou tedy v malých obcích důležité pro zvláště zranitelné skupiny obyvatel. Sportovní infrastrukturu využívají nejčastěji mladší obyvatelé, zejména pak rodiny s dětmi. Místní restaurace a hospody jsou častěji navštěvovány muži než ženami, jinak se mezi návštěvníky objevují podobně často lidé nejrůznějších sociálních skupin.

Jak hodnotí obyvatelé význam jednotlivých prvků občanské vybavenosti?

Služby a infrastruktury, které jsou k dispozici v obci bydliště, hodnotí obyvatelé zpravidla jako velmi významné (viz Obrázek 1)

Obrázek 1 Souhrnné hodnocení významu služeb, které jsou v obci k dispozici



Relativně nižší hodnocení významu restaurací či hospod, tělocvičen a hřišť souvisí s tím, že tato zařízení navštěvuje menší podíl obyvatel. Pokud se ale ptáme obyvatel nevybavených obcí, jak moc postrádají jednotlivé služby, které v jejich obci chybí, zjišťujeme, že míra postrádání je u většiny služeb relativně nízká. Absenci jednotlivých služeb považuje za výrazný problém zpravidla kolem jedné pětiny obyvatel. Výraznou výjimku představují prodejny potravin, které silně postrádají dvě třetiny obyvatel nevybavených obcí. Tyto výsledky naznačují, že značná část obyvatel se absencí určité služby ve své obci dokáže přizpůsobit a nalézt pro sebe fungující adaptační strategii, takže chybějící službu nevnímá jako výrazné omezení. Prodejny potravin představují výjimku.

U většiny služeb zdůrazňují obyvatelé malých obcí, že jejich význam spočívá především v praktickém naplňování každodenních potřeb a zvýšení kvality života v obci. Sociální význam spočívající s možností setkávat se s ostatními obyvateli obce a komunikovat s nimi je naproti tomu druhořadý, i když ne bezvýznamný. Výjimku představují místní restaurace a hospody, u kterých je sociální význam dominantní.

Rozhovory s místními aktéry význam služeb ve venkovských obcích dokreslují. Aktéři především poukazují na to, že občanská vybavenost vytváří příležitost pro to, aby obec byla „živým místem“. Zmiňovaná „živost“ přitom představuje v jejich výpovědích důležitý rozvojový cíl. Živá obec je taková, která poskytuje svým obyvatelům ekonomické příležitosti, volnočasové vyžití, a jejíž obyvatelé se navzájem znají a spolupracují. Občanská vybavenost přitom není jenom předpokladem pro rozvoj různých aktivit v obci, ale existence takových aktivit zároveň přispívá k její udržitelnosti.

Efekty existence služeb

I přesto, že obyvatelé vybavených obcí i místní aktéři vesměs připisují lokálním službám velký význam, nedá se říci, že by lidé v lépe vybavených obcích hodnotili svou obec celkově pozitivněji než lidé v obcích vybavených hůře. Převážná většina obyvatel venkovských obcí hodnotí svou obec pozitivně, bez ohledu na míru její vybavenosti. Souvislost mezi vybaveností obce a spokojeností obyvatel dotazníková data nepotvrzují. Spokojenost souvisí mnohem více s tím, jak jsou lidé do obce sociálně integrováni, kolik přátel v ní mají a jak dlouho v ní žijí. Strukturální charakteristiky obce, mezi které kromě vybavenosti patří také socioekonomická situace a poloha, nehrají podstatnou roli.

Naopak ale data dokládají, že absence lokálních služeb poněkud zvyšuje obtíže, které obyvatelé pociťují při zařizování svých každodenních potřeb. Deprivace příležitostí spočívající v bariérách spojených s naplňováním každodenních potřeb je ve venkovských obcích celkově nízká. Absence lokálních služeb ji ovšem o něco navyšuje.

Udržitelnost služeb

Místní aktéři si uvědomují, že řada služeb ve venkovských obcích je udržitelná jen s obtížemi. To se týká především služeb, které jsou vystaveny konkurenci v tržním prostředí a jsou zpravidla provozovány na soukromé bázi. Takové služby se ve venkovských obcích často dostávají na hranu rentability či až za ni. To se týká především prodejen potravin a restaurací či hospod, ale také poštovních služeb. V takovém případě vedení obcí často hledá možnosti, jak provoz služeb podpořit. Výrazně usnadněnou situaci mají obce, které vlastní vhodné objekty, kde je možné službu provozovat. Se zapojením obce získávají soukromé služby smíšenou, kvazi veřejnou povahu. Typicky veřejné služby, jako základní a mateřské školy, nebo sportovní infrastruktura, jsou z hlediska vedení obcí udržitelné snáze. Z hlediska udržitelnosti představují specifickou službu ordinace praktických lékařů. Za zásadní ohrožení jejich udržitelnosti považují místní aktéři generační obměnu praktických lékařů.

Argumenty o lokálních službách v debatách o rozvoji venkova

V úvodu jsme uvedli tři časté, ale málo doložené argumenty o lokálních službách, které se objevují v diskuzích o rozvoji venkova. Poznatky uvedené v této studii umožňují vyjádřit se relativně diferencovaně k jejich platnosti:

1) Tvrzení, že hustá, decentralizovaná síť místních služeb, je důležitou součástí rezidenční atraktivity venkova.

- Toto tvrzení rozhodně platí pro obyvatele vybavených obcí. Ti zpravidla považují služby a infrastrukturu, kterou nabízí jejich obec, za důležitou kvalitu bydliště. Lze předpokládat, že zánik některé služby by hodnotili velmi negativně. Méně toto tvrzení ale platí pro obyvatele obcí, které nějakou službu nenabízejí. Ti zpravidla tuto absenci nepovažují za výrazný deficit. Jsou o něco silněji ohroženi deprivací příležitostí, ale nejsou se svou obcí celkově méně spokojeni.

2) Tvrzení, že občanská vybavenost v malých obcích je sociální pojistkou pro méně mobilní a starší obyvatele, pro které je obtížné dojet za službami mimo území obce.

- Toto tvrzení platí zejména pro prodejny potravin, pošty a ordinace praktických lékařů. Tyto tři místní služby využívají ve venkovských obcích nejvíce lidé s omezenou automobilovou mobilitou, senioři a lidé s nižším sociálním postavením. Předpokládáme, že centralizace těchto tří služeb by se mohla zmíněných ohrožených skupin dotknout zvláště citelně.

3) Tvrzení, že občanská vybavenost přispívá k rozvoji pospolitého a komunitního života v obcích, protože nabízí příležitosti ke vzájemnému setkávání a vytváří společná komunikační témata.

- Místní aktéři, se kterými jsme prováděli rozhovory, jsou silně přesvědčeni o platnosti tohoto tvrzení, a poskytují řadu konkrétních příkladů o jeho platnosti. Na druhou stranu, místní obyvatelé hodnotí sociální funkci většiny místních služeb jako relativně druhořadou ve srovnání s jejich primární funkcí zajišťování každodenních potřeb. Změřit statistickou souvislost mezi mírou komunitního života v obci a její vybaveností naše data neumožňují. Ukazují ale, že integrace do sociálního přediva obce výrazně zvyšuje spokojenost obyvatel s obcí. Nejspokojenější jsou ve venkovských obcích lidé, kteří v nich mají značnou část svých přátel a žijí v nich již delší dobu.

4 Analytická zpráva z dotazníkového šetření

4.1 Prodejny potravin a smíšeného zboží

Prodejny potravin, doplněné někdy o prodej smíšeného zboží, patří k tradičním a velmi běžným prvkům vybavenosti menších obcí. Výzkumy nákupního chování i zkušenosti provozovatelů ovšem naznačují, že malé prodejny se v posledních letech dostávají pod silný tlak velkých obchodů a mezinárodních obchodních řetězců. Podle dat společnosti GfK se podíl zákazníků, kteří volí jako své hlavní místo pro nákupy potravin menší prodejny, snížil z 30 % v roce 2000 na 10 % v roce 2017.⁵ Data společnosti Nielsen zase poukazují na to, že počet nejmenších prodejen potravin a smíšeného zboží, s prodejní plochou do 50 m², klesl od roku 2000 do roku 2015 z cca 10 500 na 6 500.⁶ Tato souhrnná data ukazují, že dochází k razantní proměně nákupního chování, která přináší malým prodejnám ve venkovských obcích obrovské výzvy a rizika.



Zároveň se postupně proměňuje chápání úlohy prodejen ve venkovských obcích. Z převážně

Foto: Miroslav Joukl

tržního přístupu, v němž je prodej potravin chápán jako čistě soukromá služba podřízená tržním mechanismům, se vnímání prodejen postupně posouvá k pojetí veřejné, resp. kvazi-veřejné služby. Ta má širší spektrum úkolů. Zajišťuje dostupnost důležitých statků i v prostředí, kde trh selhává, je chápána jako kolektivní výhoda pro místní komunitu a podporuje dostupnost služby pro ohrožené sociální skupiny. V souvislosti s tím se do provozování a podpory prodejen silněji zapojuje veřejná správa, zejména obce. Zároveň se objevují podpůrné programy pro provoz prodejen hrazené z veřejných prostředků, jako je program Obchůdek 2021+ realizovaný prostřednictvím Ministerstva průmyslu a obchodu.⁷

V debatě, do jaké míry jsou prodejny v malých obcích udržitelné a jaké případně plní veřejné funkce, chybí evidence o tom, jakou roli v nákupním chování obyvatel malých obcí místní prodejny plní, které skupiny obyvatel jsou nejsilněji odkázané na jejich existenci a jak místní komunity vnímají jejich

⁵ Studie GfK: Hypermarkety posilují svou pozici, preferuje je 49 procent zákazníků:

<https://www.zboziaprodej.cz/2017/03/15/studie-gfk-hypermarkety-posiluji-svou-pozici-preferuje-49-procent-zakazniku/>

⁶ Vývoj českého maloobchodu: https://retailnews.cz/wp-content/uploads/2016/11/1-M.-Staruch-V%C3%9DVOJ-%C4%8CESK%C3%89HO-OBCHODU_web.pdf

⁷ <https://www.mpo.cz/cz/podnikani/vnitri-obchod/program-obchudek-2021/program-obchudek-2021--262006/>

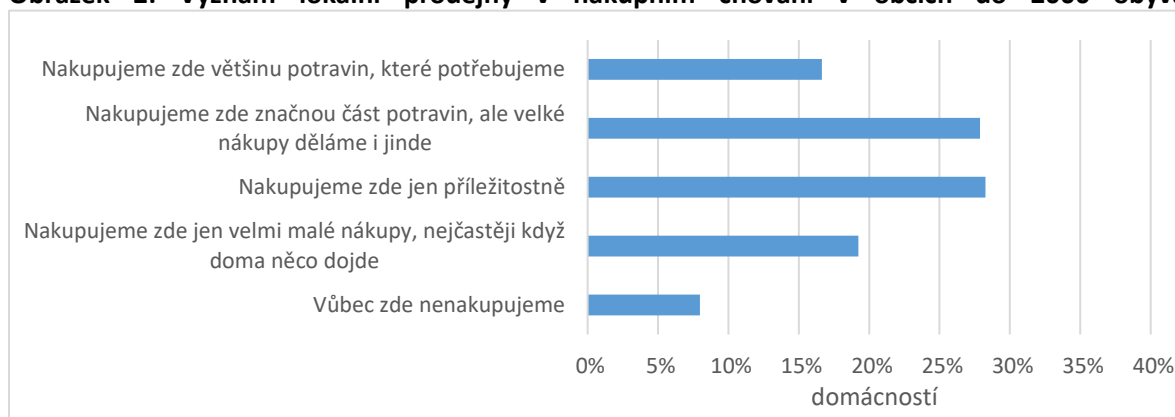
význam. Na takové otázky se zaměřujeme v této kapitole. Nejprve se zabýváme využívaností prodejen v malých obcích a jejich pozicí v nákupním chování místní populace. Poté se zastavíme u komplexního významu, který obyvatelé prodejnám připisují. Nakonec zkoumáme, jak moc lidé prodejny postrádají v obcích, které prodejnu potravin nejsou vybaveny.

4.1.1 Využívanost služby

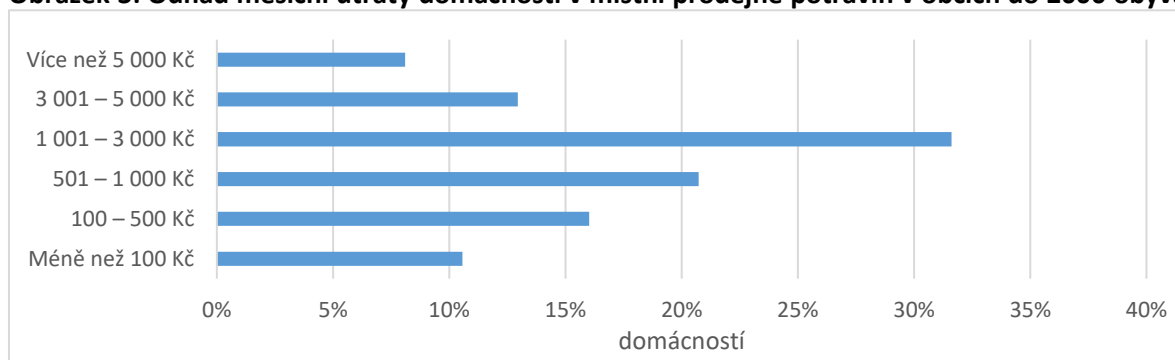
Využívanost lokální prodejny s potravinami zjišťujeme pomocí tří indikátorů. První z nich určuje, jaký význam lidé subjektivně připisují lokální prodejně ve svém nákupním chování. Indikátor pracuje s pětibodovou škálou, na níž se lidé vyjadřují k roli místní prodejny. Na jedné straně je škála zakončena výrokem: „Nakupujeme zde většinu potravin, které potřebujeme“, na druhé straně výrokem: „Vůbec zde nenakupujeme.“ Druhý indikátor se zaměřuje na odhad finančního obnosu, který domácnost měsíčně v dané prodejně utratí. Třetí indikátor je odhadem, jak velkou část celkových výdajů za potraviny domácnost utratí v místní prodejně.

Všechny tři indikátory jsou založeny na subjektivním odhadu respondenta a tudíž je nelze považovat za přesnou reflexi nákupního chování celé respondentovy domácnosti. Jejich vzájemná triangulace ovšem umožňuje se značnou přesností popsat hlavní obrysy míry využívanosti lokálních prodejen.

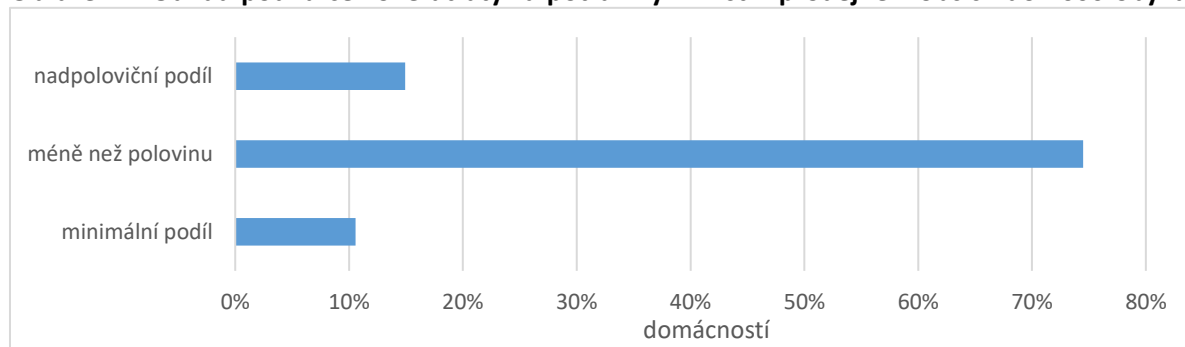
Obrázek 2: Význam lokální prodejny v nákupním chování v obcích do 2000 obyvatel



Obrázek 3: Odhad měsíční útraty domácnosti v místní prodejně potravin v obcích do 2000 obyvatel



Obrázek 4: Odhad podílu celkové útraty za potraviny v místní prodejně v obcích do 2000 obyvatel

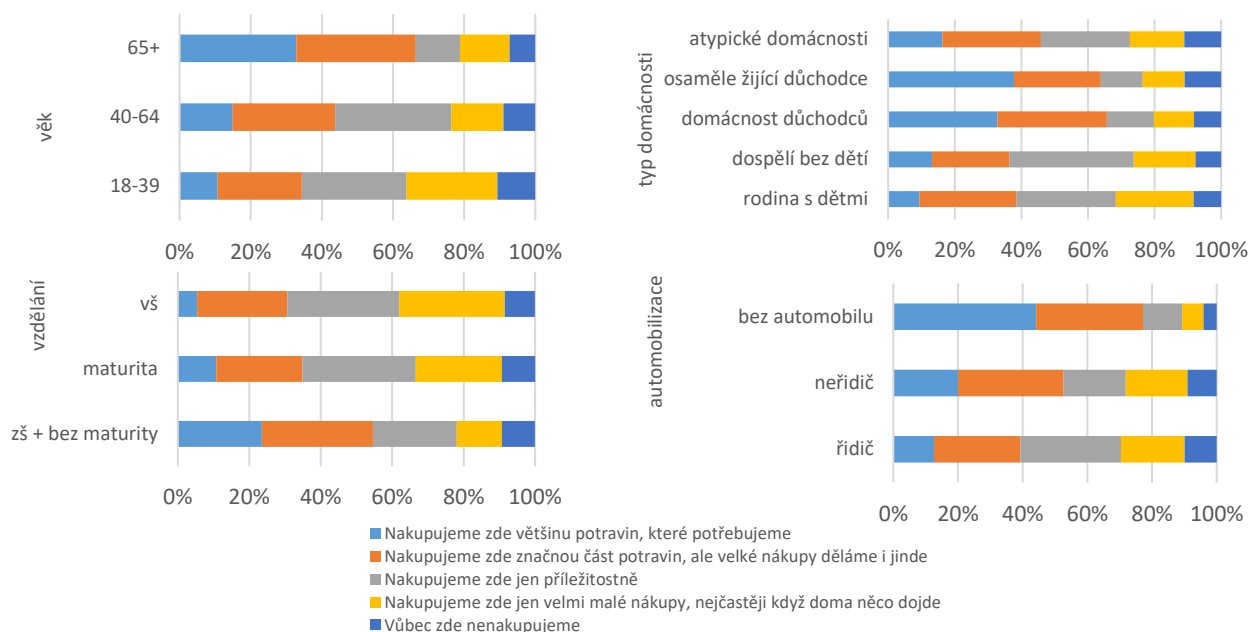


Grafy na obrázcích 2-4 ukazují, že místní prodejny potravin mají zpravidla pro obyvatele malých obcí relativně velký význam, pro většinu z nich ovšem jako doplňkové nákupní místo. Pro nezanedbatelnou část obyvatel ovšem tyto prodejny stále představují hlavní nákupní místo. **Asi 17 % respondentů říká, že v místní prodejně jejich domácnost nakupuje většinu potravin.** Indikátor založený na odhadu podílu útraty v místní prodejně ukazuje podobně velkou skupinu, cca 15 % domácností, které v místní prodejně utratí více než polovinu svých výdajů za potraviny. **Pouze velmi malá část domácností (méně než 10 %) v místních prodejnách nenakupuje vůbec, ale téměř jedna pětina volí místní prodejny jenom pro velmi malé nahodilé nákupy. Nejčastější měsíční útrata domácnosti v místní prodejně se pohybuje mezi 1 000 a 3000 Kč.**

Venkovská společnost je ale ve svém nákupním chování silně rozdělená, protože různé sociální skupiny mají odlišné nákupní zvyklosti a lze najít výrazné, systematické rozdíly mezi tím, jak místní prodejny v menších obcích využívají různé skupiny obyvatel. Výrazné rozdíly v míře využívání místních prodejen existují v závislosti na věku obyvatel, skladbě jejich domácnosti, sociálním postavením, automobilizaci a celkové každodenní mobilitě. **Nejintenzivněji využívají místní prodejny senioři nad 65 let, zejména pak osaměle žijící senioři, lidé s nižším sociálním postavením, neřidiči a lidé bez přístupu k automobilu, a také lidé s nízkou každodenní mobilitou.** Naopak nejméně využívají prodejny obyvatelé mladšího věku žijící v domácnosti s dětmi, lidé s vyšším sociálním postavením, aktivní řidiči a ti, kdo pravidelně cestují ze svého bydliště do měst.

Tyto výsledky, znázorněné graficky na obrázku 5, jsou relativně očekávatelné. Podstatné ovšem je, že jejich efekty se navzájem sčítají, což vede ve výsledku k velmi výrazným rozdílům. **Lidé v ekonomicky aktivním věku, vysokoškoláci, žijící ve vícečlenné domácnosti, aktivní řidiči, kteří pravidelně dojíždějí do města, využívají místní prodejny jako hlavní nákupní místo jen v cca 3 % případů. Naopak více než polovina osaměle žijících seniorů bez maturity a bez automobilu nakupuje většinu svých potravin v místních prodejnách.** Tito málo mobilní senioři tak tvoří skupinu obyvatel, která je na místních prodejnách v menších obcích nejsilněji závislá. **U seniorů je přitom omezená míra automobilizace relativně běžná.** Zatímco v celém vzorku obyvatel venkovských obcí se tři čtvrtiny osob deklarují jako aktivní řidiči a 88 % domácností má k dispozici automobil, v domácnostech tvořených dvěma důchodci se za řidiče prohlašuje jen mírně nadpoloviční polovina osob a zhruba čtvrtina takových domácností automobil nevlastní. **U osaměle žijících důchodců je míra automobilizace ještě nižší. Celá polovina z nich nemá k dispozici automobil.** Totéž platí i pro reálnou každodenní mobilitu. V celém vzorku jen asi 14 % respondentů deklaruje, že během týdne nepodniká pravidelné cesty do města s alespoň 3000 obyvateli. **V domácnostech důchodců se ale nízká míra mobility a velmi omezené množství cest do města týká téměř jedné třetiny.**

Obrázek 5: Využívání místní prodejny v obcích do 2000 obyvatel, v souvislosti s věkem, typem domácnosti, vzděláním a automobilizací



Epidemie Covid19 v celé republice pozměnila nákupní chování, mimo jiné zřejmě urychlila postupný nárůst významu online nakupování. Je samozřejmě možné, že epidemie ovlivnila též způsob využívání místních prodejen. Rozšíření práce z domova, uzavření škol a služeb i restrikce cestování vedly k výraznému omezení prostorové mobility. Z takové situace mohly prodejny v malých obcích těžit. Ačkoliv chybí veřejně dostupná a spolehlivá data o změně tržeb venkovských prodejen v období Covidu, teze o tom, že venkovské prodejny díky epidemii „chytají druhý dech“ proběhly v dubnu a květnu 2021 denním tiskem.⁸

V dotazníku jsme se proto respondentů ptali také na to, jak často v místní prodejně nakupovali v době před epidemií. Výsledky jsou ovšem prakticky totožné jako v otázce na současné nakupování. **Zvýšené využívání místních prodejen v průběhu epidemie naše dotazníková data nedokládají.** To zvyšuje výpovědní sílu našich výsledků i pro post-epidemické období. Nepředpokládáme, že po odeznění epidemie by se nákupní chování v malých obcích skokově změnilo.

⁸ https://www.idnes.cz/zlin/zpravy/obchody-prodejny-vesnice-covid-epidemie-trzby-dotace.A210423_604927_zlin-zpravy_hoo

https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/venkovske-prodejny-rust-novych-expanze-covid.A210507_134736_ekonomika_vebe

4.1.2 Jak obyvatelé vnímají význam služby

V úvodu této výzkumné zprávy jsme upozorňovali, že **služby a infrastrukturní prvky v malých obcích**

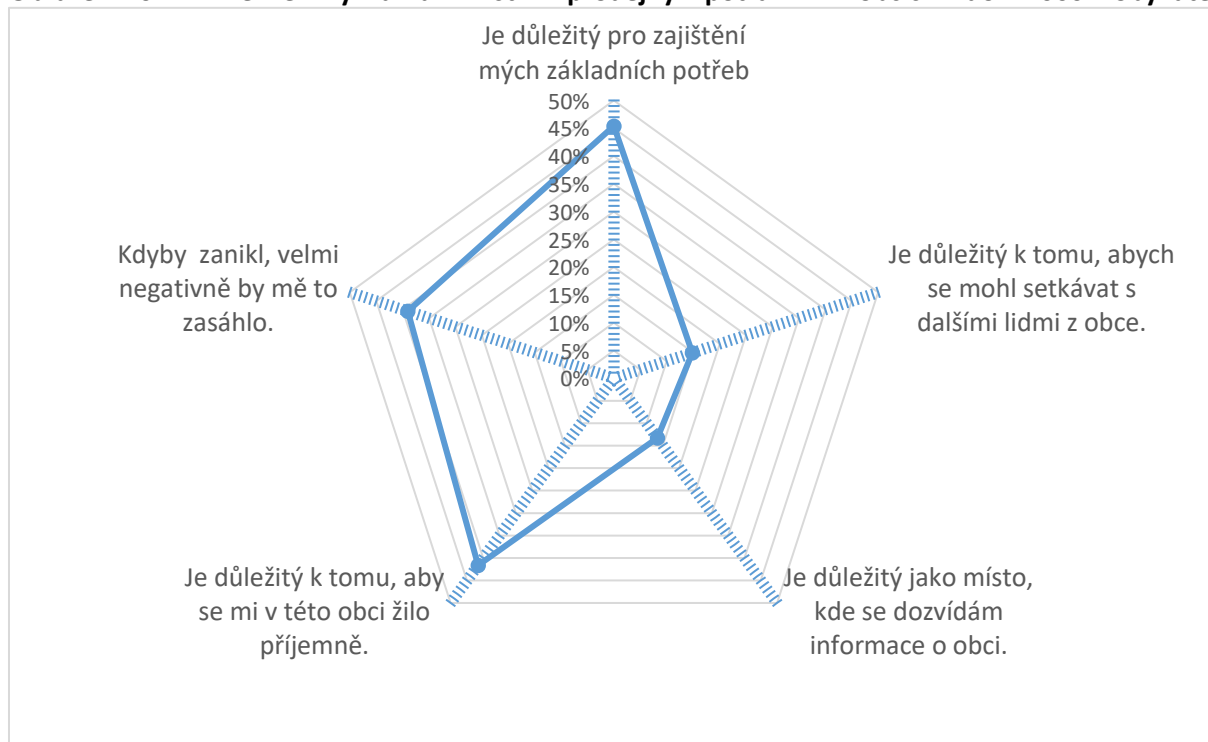
zpravidla obyvatelé nevnímají jenom v jejich praktickém významu pro naplňování každodenních potřeb, ale připisují jim i další sociální a symbolické významy. Vesnická prodejna potravin se může stát symbolem fungující a živé obce, stejně jako místní škola, kostel, hospoda nebo tělocvična. Může plnit funkci kontaktního místa umožňujícího neformální setkávání a výměnu informací mezi sousedy, může se stát vítaným ztraktivněním místních životních podmínek. V neformálních rozhovorech, které jsme vedli se starosty a dalšími místními aktéry, na tyto rozměry místních služeb sami často upozorňovali (viz kapitola 5). Zajímalo nás ale, jak silně tyto další významy rezonují ve vnímání obyvatel a jaká vlastně je vnitřní povaha výroku o tom, že prodejna má pro místní obyvatele „velký význam“.

Praktický a symbolický význam vybavenosti obcí

Nizozemská geografka Tialda Haartsen rozlišuje tři druhy významu služeb a infrastruktur. Funkční význam je spojen s primární funkcí jednotlivých služeb jakožto institucí naplňujících určité potřeby. Sociální význam vytváří schopnost služeb sloužit jako místa setkávání. Symbolický význam vyplývá z toho, že existence služeb se spojuje se zdravými, životaschopnými a dobře fungujícími obcemi. Haartsen ukazuje, že pokud nějaká služba v obci zanikne, její symbolický význam služeb má někdy tendenci přetrvávat nejdéle. Většina obyvatel se sice rychle dokáže funkčně adaptovat na život bez místní služby, ale dlouhodobě pociťuje její zánik jako symbolickou ztrátu.

V dotazníkovém šetření jsme se proto zeptali na několik různých podob onoho „významu“. Předložili jsme respondentům sadu výroků o místní prodejně a požádali jsme je, aby řekli, jak silně se s nimi ztotožňují, nebo zda je spíše odmítají. Výroky se týkaly pěti možných typů významu prodejny: 1) prodejny jako místa pro nutné zajištění základních potřeb, 2) prodejny jako místa setkávání, 3) prodejny jako místa pro získání informací o obci, 4) prodejny jako všeobecného ztraktivnění lokality, 5) prodejny jako emocionálně významného místa, jehož zánik by respondenta zasáhl. Hvězdicový graf na obrázku 6 znázorňuje podíl respondentů, kteří u jednotlivých oblastí vyjádřili na pětibodové škále nejsilnější přitakání danému výroku.

Obrázek 6: Dimenze významu místní prodejny potravin v obcích do 2000 obyvatel



Graf ukazuje, že téměř polovina obyvatel hodnotí prodejnu potravin jako důležitou instituci pro realizaci každodenních potřeb, a jako významný prvek zpříjemňující život v obci. Zhruba třetina pak cítí k obchodu i výraznou emocionální vazbu, takže by zánik obchodu prožívali velmi negativně. Sociální funkce prodejny jsou oproti tomu slabší. Významné místo setkávání a informování představuje prodejny asi pro 15 % obyvatel.

Sociální a emocionální význam prodejny podtrhuje i fakt, že prodejnu hodnotí jako významnou i lidé, kteří v ní nakupují jen málo. **S výrokem, že prodejna je důležitá pro příjemný život v obci, výrazně souhlasí celá čtvrtina lidí, kteří v ní nakupují jen velmi málo nebo vůbec.** Téměř pětina lidí, kteří prodejnu využívají jen velmi slabě, by se jejím zánikem cítila negativně zasažena.

Podobně jako využívání místních prodejen, i hodnocení jejich významu se liší podle věku, vzdělání, typu domácnosti, míry automobilizace a každodenní mobility. **Senioři, zejména osaměle žijící senioři, lidé s nižším vzděláním, bez automobilu a ti, kdo necestují pravidelně do měst, hodnotí existenci prodejen ve všech dimenzích jako významnější než ostatní.** Naopak nejmenší význam přikládají prodejnám respondenti do 30 let, vysokoškoláci a aktivní řidiči dojíždějící pravidelně do města. Rozdíly jsou dost značné. Např. zatímco dvě třetiny seniorů starších 65 let hodnotí přítomnost prodejny jako velmi podstatnou pro příjemný život v obci, stejný názor má jen necelých 30 % mladých do 30 let.

4.1.3 Jak moc jsou prodejny postrádány v obcích, kde prodejna není?

Prodejna potravin patří k nejběžnějším prvkům občanské vybavenosti menších obcí. Běžný standard vybavenosti představuje už v obcích s více než 300 obyvateli⁹. To odpovídá skutečnosti, že v datovém souboru, se kterým pracujeme, bydlí 84 % respondentů v obcích s prodejnou potravin a jen 16 % v obcích bez prodejny. S ohledem na to, že absence prodejny potravin může být v malých obcích

⁹ Běžný standard vybavenosti definujeme v závislosti na populační velikosti obce jako takový prvek vybavenosti, kterým jsou vybaveny alespoň dvě třetiny obcí určité velikosti (Bernard a kol. 2019).

vnímána jako problém, jsme se těchto 16 % respondentů ptali, jak moc prodejnu ve své obci postrádají. **Z celkového počtu 336 respondentů hodnotí 60 % absenci prodejny jako závažný nedostatek, 24 % jako menší nedostatek a pouze 16 % to jako nedostatek nevnímá.**

Názor o tom, že prodejna v obci chybí, se prolíná všemi věkovými a sociálními kategoriemi obyvatel. Postrádání prodejny se mírně zvyšuje s věkem a klesá s vyšším vzděláním, ale rozdíly nejsou příliš velké. I ve věkové skupině do 30 let výrazně postrádá prodejnu potravin nadpoloviční většina obyvatel, z vysokoškoláků postrádá prodejnu přes 40 %. Názory na význam místní prodejny se tak v obcích bez prodejen odlišují napříč různými sociálními skupinami mnohem méně než v obcích s prodejny. **V obecné rovině tak lze říci, že prodejna potravin je i ve velmi malých obcích relativně silně postrádaným prvkem vybavenosti, a tento pocit jde napříč lokální komunitou** bez ohledu na demografické a sociální charakteristiky obyvatel. Ani velikost obce nesouvisí s tím, jak moc její obyvatelé prodejnu postrádají. **Dokonce i v obcích s méně než 200 obyvateli nadpoloviční většina obyvatel (cca 53 %) hodnotí absenci prodejny jako závažný nedostatek.**

4.1.4 Shrnutí

Venkovské prodejny potravin patří k nejčastějším prvkům občanské vybavenosti menších obcí. Při hodnocení jejich významu je obyvatelé zároveň řadí k nejdůležitějším prvkům vybavenosti, a to i přes to, že pro většinu z nich představují tyto prodejny jen doplňkové nákupní místo. Hlavním nákupním místem jsou venkovské prodejny asi pro 17 % domácností. Tyto domácnosti v nich nakupují většinu svých potravin. Nakupování v místních prodejnách je velmi nerovnoměrně rozložené mezi různé sociální skupiny. Výrazně častěji využívají malé místní prodejny senioři, méně mobilní lidé a lidé s nižším sociálním postavením. Nejčastějšími uživateli jsou osaměle žijící senioři bez automobilu, pro které je místní prodejna hlavním nákupním místem ve více než polovině případů. V jejich případě tak lze hovořit o tom, že místní prodejny představují důležitou lokální infrastrukturu pro naplňování klíčových každodenních potřeb. Obyvatelé malých obcí ovšem přisuzují místním prodejnám i jiné významy. Prodejnu vnímají jako prvek výrazně zpříjemňující bydlení v obci a její zánik by značnou část obyvatel osobně negativně zasáhl. Sociální funkce prodejen jako místa setkávání a informování je o něco slabší, stále však relevantní. Větší roli opět hraje pro seniory a méně mobilní obyvatele. V obcích, kde prodejna není, ji obyvatelé relativně silně postrádají a její absenci považují za zřetelný nedostatek. Tento pocit jde napříč místními komunitami a zasahuje vyrovnaně všechny skupiny obyvatel.

4.2 Restaurace a hospody

Restaurace a hospody se vyskytují i v nejmenších obcích. Necelých 70 % obcí do 3000 obyvatel má na svém území hospodu nebo restauraci. Většina podniků poskytujících pohostinství je provozována komerčně, jako soukromá služba. Podobně jako v případě venkovských prodejen, i v případě hospod bývá ovšem do provozu často nějak zaangażována obec, která hospodu podporuje, popř. přímo sama provozuje. Podobností mezi venkovskými hospodami a prodejny je možno nalézt více. Stejně jako prodejny, i venkovské hospody bývají označovány za ohrožený typ služeb. V debatách o regulacích podnikání, jako je zákaz kouření v restauracích, nebo elektronická evidence tržeb, se venkovské hospody často uvádějí jako příklad služby, jejíž udržitelnost daný typ regulace ohrožuje.¹⁰



Foto: Miroslav Joukl

Při analýze využívání a významu pohostinských zařízení ve venkovských obcích nerozlišujeme mezi tím, jestli je v obci přítomna restaurace s nabídkou teplých jídel, nebo zda se jedná spíše o výčep a provozovnu nabízející nápoje. Proto také volíme pro označení provozoven podvojný termín restaurace / hospoda.¹¹

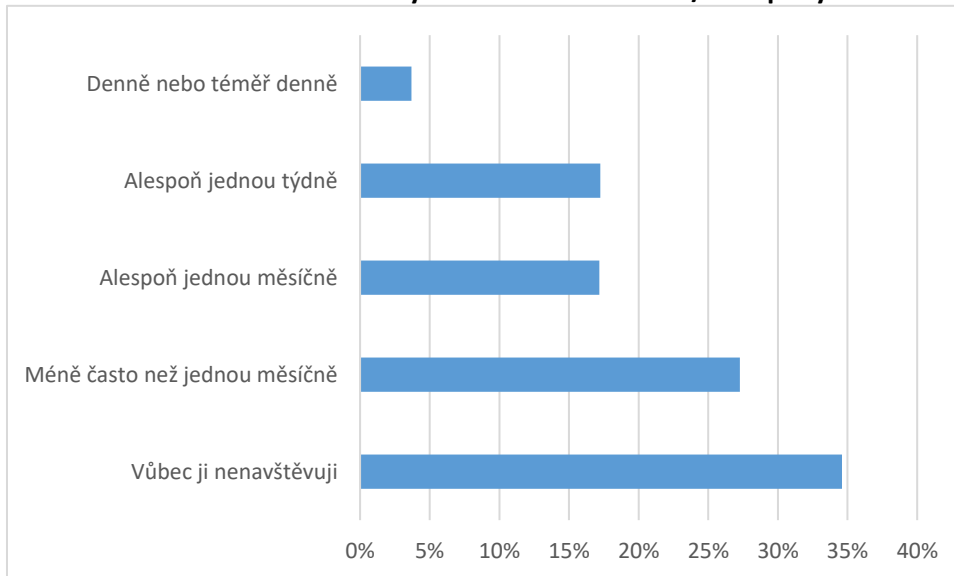
4.2.1 Využívanost služby

Silné zastoupení restaurací / hospod ve venkovských obcích se odráží v tom, že 83 % respondentů dotazníkového šetření potvrdilo, že v jejich obci je provozováno alespoň jedno takové zařízení. Těchto respondentů jsme se ptali, jak často restauraci, resp. hospodu navštěvují. Frekvenci návštěvy chápeme v případě restaurací / hospod jako hlavní indikátor míry využívání služby. **Výsledky ukazují, že pravidelných, každodenních návštěvníků pohostinství ve venkovských obcích je málo, pod 5 %. 17 % obyvatel ale navštěvuje hospodu či restauraci v obci alespoň jednou týdně a dalších 17 % alespoň jednou měsíčně. Naproti tomu zhruba 34 % obyvatel nenavštěvuje místní podniky vůbec (Obrázek 7).**

¹⁰ <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1097944695-nas-venkov/218562243400010-druha-zima-bez-cigaret/>
https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/eet-kolik-skoncilo-hospod-restaurace-krach.A180108_142545_ekonomika_pas

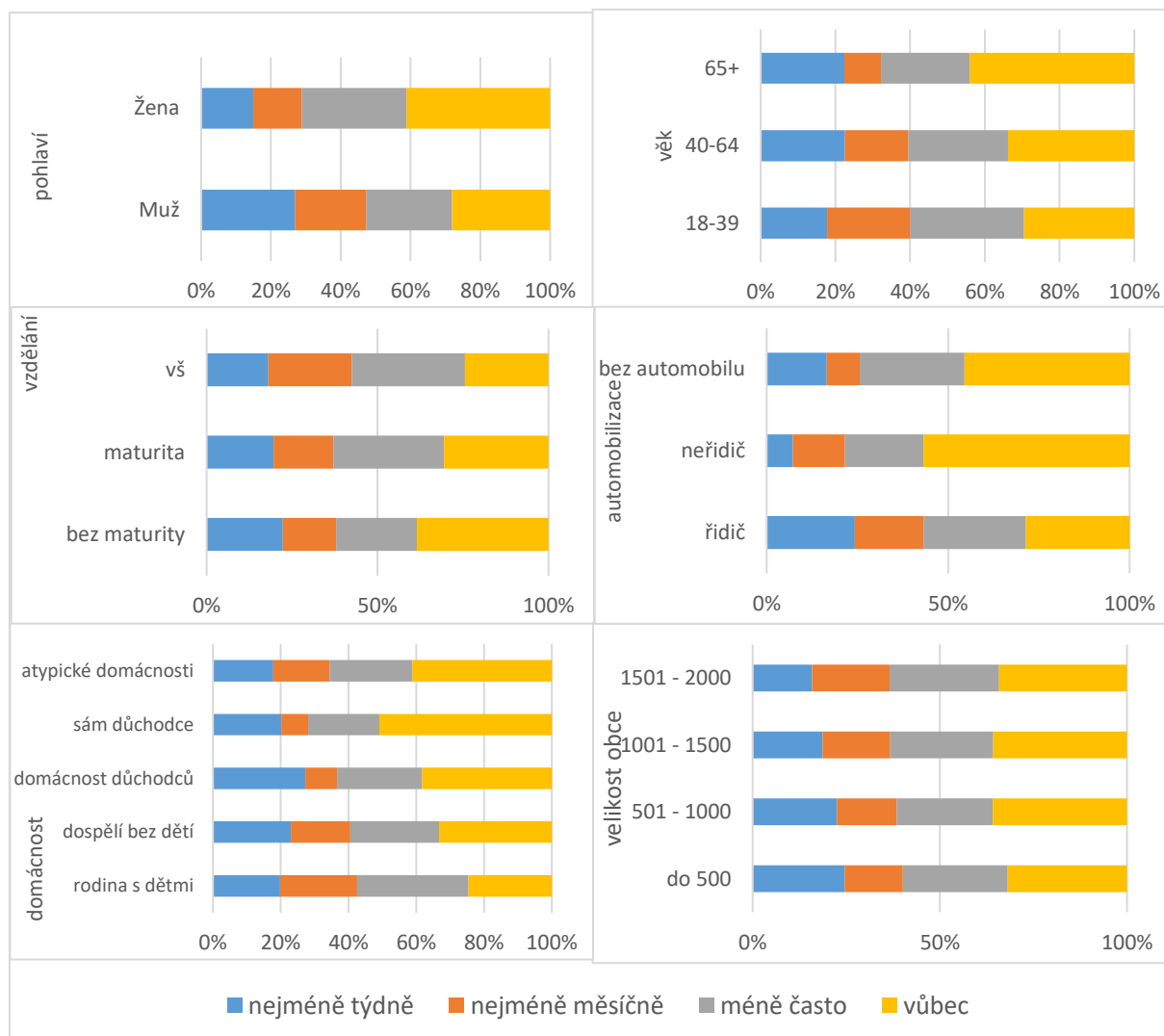
¹¹ Vzhledem k omezeným možnostem návštěvy stravovacích zařízení během epidemie COVID jsme využívání restaurací a hospod zkoumali otázkou na to, jak často respondenti zařízení navštěvovali před vypuknutím epidemie.

Obrázek 7: Frekvence návštěvy lokální restaurace / hospody v obcích do 2000 obyvatel



Z hlediska frekvence návštěvy lokálního pohostinství nejsou malé obce tak silně rozdělené jako v případě prodejen potravin. Různé sociální skupiny se mezi sebou liší slaběji, s výjimkou rozdílů mezi muži a ženami. Nepřekvapivě patří muži mezi návštěvníky pohostinství výrazně častěji než ženy. Podíl žen, které lokální pohostinství navštěvují, ovšem není zanedbatelný. S věkem roste podíl obyvatel, kteří pohostinství nenavštěvují vůbec, a to především na úkor méně častých návštěvníků. S rostoucím vzděláním naopak podíl nenavštěvujících klesá. Přitom se ale nedá říci, že by obyvatelé s vyšším vzděláním byli častěji pravidelnými návštěvníky. Spíše naopak. Je mezi nimi nejvyšší podíl lidí, kteří pohostinství navštěvují méně často než týdně. Relativně málo navštěvují lokální hostince lidé bez řidičského průkazu, což je ale dáno především tím, že se jedná z velké většiny o starší ženy. V nejmenších obcích je o něco vyšší podíl těch, kdo navštěvují hostinec každý týden (Obrázek 8).

Obrázek 8: Využívání místní hospody / restaurace v obcích do 2000 obyvatel, v souvislosti s pohlavím, věkem, vzděláním, typem domácnosti, automobilizací a velikostí obce

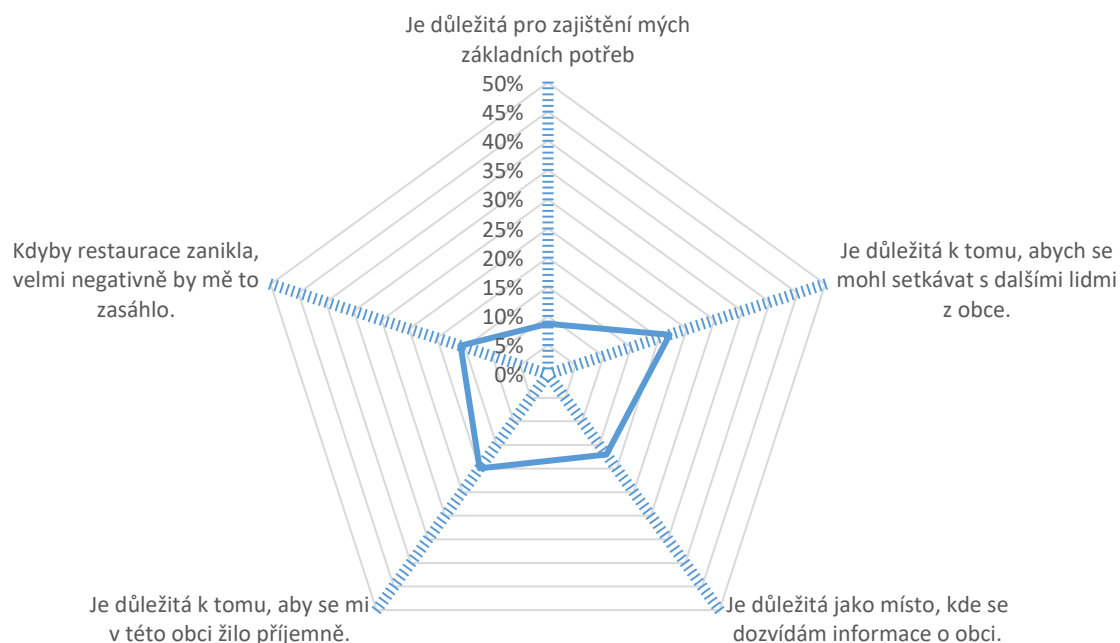


Relativně nízké rozdíly v navštěvovanosti místních pohostinství podle věku, vzdělání nebo typu domácnosti znamenají, že **hospody a restaurace v malých obcích mají potenciál být určitým integračním komunitním prvkem**. Setkávají se v nich členové různých sociálních skupin napříč celou obcí. Jedná se ovšem o prostředí přístupné o něco více pro muže.

4.2.2 Jak obyvatelé vnímají význam služby

Význam hospod a restaurací pro obyvatele malých obcí jsme měřili stejným způsobem jako význam prodejen potravin (kapitola 4.1). To znamená, že jsme respondentům předložili sadu výroků o místní restauraci či hospodě a požádali jsme je, aby posoudili, jak moc se s nimi ztotožňují. Výroky se opět týkaly pěti možných významů: 1) restaurace jako místa pro zajištění základních potřeb, 2) restaurace jako místa setkávání, 3) restaurace jako místa pro získání informací o obci, 4) restaurace jako všeobecného zatraktivnění lokality, 5) restaurace jako emocionálně významného místa, jehož zánik by respondentu zasáhl. Hvězdicový graf na obrázku 9 znázorňuje podíl respondentů, kteří u jednotlivých oblastí vyjádřili na pětibodové škále nejsilnější přitakání danému výroku.

Obrázek 9 Dimenze významu restaurace/hospody v obcích do 2000 obyvatel



Hodnoty významu jsou u restaurací / hospod celkově nižší než u prodejen potravin (viz kapitola 4.1). Jen malý zlomek obyvatel, cca 10 %, hodnotí restaurace jako místa důležitá pro zajištění svých základních potřeb. Rovněž emocionální význam spojený s pocití silné ztráty v případě zániku je více než dvakrát nižší ve srovnání s prodejny potravin. Zhruba jedna pětina obyvatel se silně kloní k názoru, že restaurace je důležitá pro příjemný život v obci, a podobný počet lidí ji hodnotí jako velmi podstatnou pro setkávání s dalšími obyvateli obce. Právě tuto sociální funkci hodnotí u restaurací respondenti jako významnější než u prodejen potravin. **Souhrnně lze říci, že restaurace a hospody zjevně plní ve venkovských obcích sociálně integrační funkci a jsou jednou z institucí, které zvyšují atraktivitu obce v očích jejich obyvatel. Celkově jsou ale hodnoceny jako méně významné služby ve srovnání s prodejny potravin. Hodnocení významu restaurací a hospod silně závisí na tom, jak často je jednotliví respondenti navštěvují.** Pro pětinu obyvatel, kteří navštěvují tato zařízení alespoň jednou týdně, mají místní restaurace význam zásadní. S výrokem, že restaurace je důležitá pro setkávání s dalšími lidmi z obce, vyjadřuje maximální souhlas téměř 60 % jejich pravidelných návštěvníků. Pro necelou polovinu pravidelných návštěvníků představují restaurace důležitý prvek pro příjemný život v místě bydliště. Naopak ti, kdo restaurace a hospody v obci nenavštěvují, jejich význam jako důležitý hodnotí jen zřídka. Vnímání významu restaurací a hospod se naproti tomu příliš neliší generacemi a lidmi s různým vzděláním. Pro muže je ovšem přítomnost restaurací a hospod důležitější než pro ženy.

4.2.3 Jak moc jsou restaurace a hospody postrádány v obcích, kde nejsou k dispozici?

Restaurace a hospody patří k velmi častým prvkům vybavenosti malých obcí. Běžný standard vybavenosti představují i v obcích s pouhými několika stovkami obyvatel.¹² Ve vzorku udává pouze 346

¹² Podle výsledků studie (Bernard a kol. 2019) jsou restaurace či hospody běžným standardem vybavenosti už v obcích s 300-400 obyvateli.

respondentů, tedy 17 %, že bydlí v obci, kde hospoda nebo restaurace chybí. **Jedna třetina z nich považuje tuto absenci za závažný nedostatek, 38 % za částečný nedostatek, a 30 % to jako nepovažuje za nedostatek.** Míra postrádání restaurací a hospod je tak o hodně nižší než v případě chybějících prodejen potravin. Prodejnu výrazně postrádá 60 % respondentů, v jejichž obci prodejna není. **Míra postrádání restaurace/hospody je mezi obyvateli nevybavených obcí rozložena rovnoměrně.** O něco silněji postrádají toto zařízení muži než ženy a senioři oproti mladším obyvatelům.

4.2.4 Shrnutí

Restaurace a hospody v malých obcích patří společně s prodejny potravin k nejčastějším prvkům vybavenosti. Téměř dvě třetiny obyvatel těchto obcí místní restaurace a hospody navštěvují. Čtvrtina obyvatel navštěvuje místní restaurace a hospody alespoň jednou týdně. Z tohoto pohledu patří restaurace a hospody k nejčastěji využívaným prvkům vybavenosti a mají potenciál k tomu, fungovat jako klíčové ohnisko sociálních vazeb uvnitř obce. Tomu napomáhá i fakt, že návštěvnost restaurací a hospod v obci se prolíná napříč různými sociálními skupinami. Na rozdíl od prodejen není u využívání restaurací a hospod patrná zásadní odlišnost mezi generacemi a sociálními vrstvami. Ani míra mobility a automobilizace nepatří k zásadním faktorům, které by ovlivňovaly, zda respondent hospodu či restauraci v obci navštěvuje, nebo ne. Platí ovšem, že tyto podniky mají větší význam pro muže než pro ženy. Zároveň nelze zapomínat na to, že skoro 40 % obyvatel malých obcí nenavštěvuje místní restaurace či hospody vůbec. Takový podnik by tedy neměl představovat jedinou příležitost pro vzájemné setkávání v obci, protože významná část obyvatel by z této příležitosti byla vyloučena. V subjektivním hodnocení jsou restaurace a hospody vnímány jako méně podstatný prvek vybavenosti než prodejny potravin. Je to dáno zejména tím, že na rozdíl od prodejen potravin nepředstavují restaurace službu určenou pro zajišťování základních potřeb. Naopak relativně vysoký význam připisují respondenti restauracím a hospodám jako místu vytvářejícímu příležitost pro setkávání s ostatními obyvateli a zpříjemňujícímu život v obci. V obcích, kde restaurace či hospoda není, ji asi třetina obyvatel silně postrádá. Tento pocit zasahuje vyrovnaně různé skupiny obyvatel.

4.3 Pošta a Pošta Partner

Pobočky pošty nepokrývají venkovské prostředí tak hustou sítí jako prodejny potravin nebo restaurace. V nejmenších obcích se vyskytují jen zřídka a běžným prvkem vybavenosti se stávají až v obcích s více než 800 obyvateli. Přesto lze poštu považovat za jeden z podstatných aspektů vybavenosti malých sídel. Míra centralizace pošt je stále na poměrně nízké úrovni a v žádném případě neplatí, že by pošty představovaly spíše městský typ služby. Venkovské pobočky pošty umístěné v menších obcích ovšem mají často omezenou provozní dobu. Stále častěji se také provozování poštovních služeb transformuje do podoby provozovny Pošta Partner. V takových provozovnách zajišťuje poštovní služby jiný subjekt než Česká pošta. Nejčastěji se může jednat o prodejny potravin, ale také například o obecní úřady. Transformace klasických poboček České pošty na provozovny Pošta Partner nemusí být vždy jednoduchá. V uplynulých letech došlo



Foto: Miroslav Joukl

k řadě úspěšných transformací tohoto typu, ale rovněž ke konfliktním situacím. Pro obecní úřady, které se ujmou provozu poštovních služeb, představuje tato agenda často dodatečné finanční i personální nároky.

V analýzách využívání poštovních služeb a jejich významu nerozlišujeme mezi situacemi, kdy je v obci v provozu klasická pobočka České pošty, nebo provozovna Pošta Partner. Respondenti by nemuseli být schopni tyto situace přesně rozlišit. Podrobněji se věnujeme projektům Pošta Partner v kvalitativní části výzkumné zprávy.

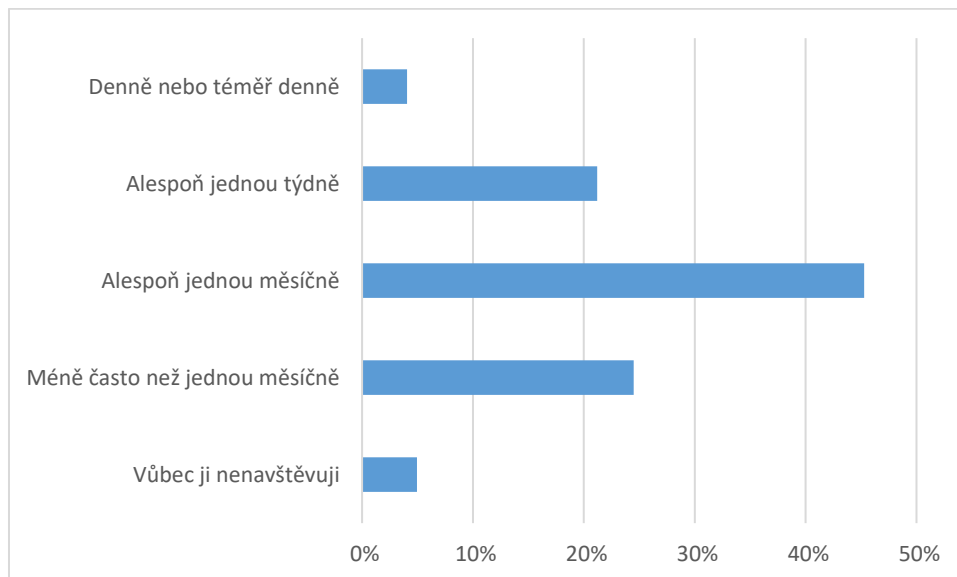
V souboru respondentů oslovených dotazníkem bydlí 1203 respondentů, tedy 59 %, v obci, kde je v provozu nějaká forma poštovních služeb. Tito respondenti bydlí spíše ve větších obcích. Průměrná velikost obce je u respondentů, kteří uvádějí, že u nich je pošta v provozu, více než 1000 obyvatel. Naopak respondenti bez pošty bydlí v průměru v obcích s cca 570 obyvateli.

4.3.1 Využití služby

Respondentů, v jejichž obci se nachází pobočka České pošty nebo provozovna Pošta Partner, jsme se ptali, jak často tuto službu v místě svého bydliště využívají. Vzhledem k epidemii COVID, která probíhala v době dotazníkového šetření a která prokazatelně pozměnila vzorce využívání služeb v Česku, jsme zároveň pokládali otázku, jak často respondenti místní poštu navštěvovali před vypuknutím pandemie. Odpovědi na obě otázky se ovšem liší jen nepatrně. V analýzách využíváme data z předpandemického období. Obrázek 10 ukazuje, jak často obyvatelé obcí do 2000 obyvatel navštěvují lokální provozovny poštovních služeb. **Měsíční frekvence je při návštěvách pošty nejtypičtější. Téměř polovina obyvatel navštěvuje pobočku pošty v místě bydliště právě jednou za měsíc. Jen velmi malá část obyvatel, cca**

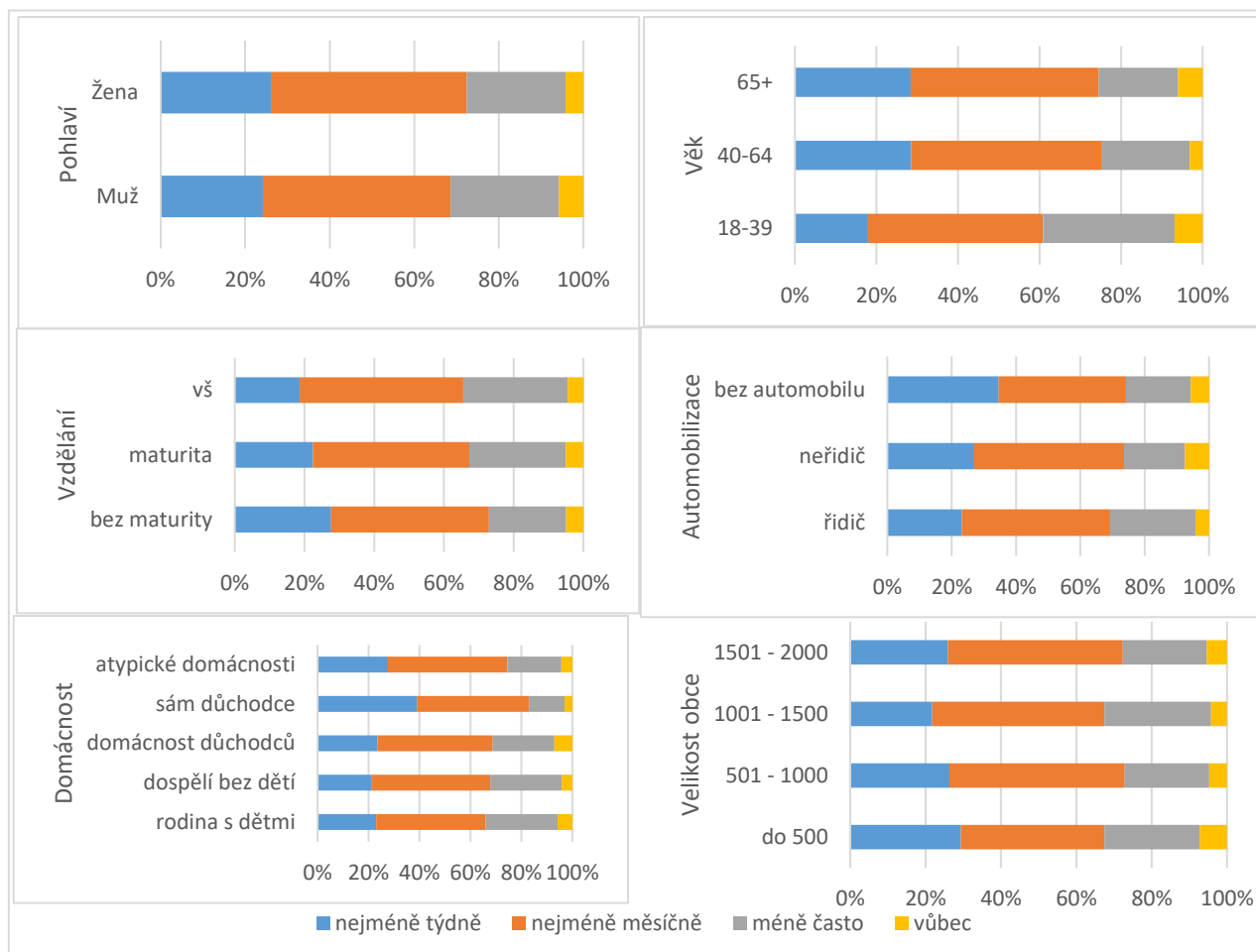
5 %, nenavštěvuje místní pošty vůbec. Pobočky pošty a provozovny Pošta Partner tak patří k místním službám, z jejichž existence profituje naprostá většina obyvatel malých obcí. Na druhou stranu ale platí, že se nejedná o místa navštěvovaná s vysokou frekvencí a na denní bázi.

Obrázek 10 Frekvence návštěvy lokální pošty v obcích do 2000 obyvatel



Poštu v obci sice nenavštěvují všichni respondenti stejně často, ale mezi jednotlivými sociálními skupinami nejsou velké systematické rozdíly. Rozdíly, které najdeme, jsou svou strukturou podobné jako v případě návštěvnosti prodejen potravin, ale mají mnohem menší rozsah. Mladší lidé ve věku 18-39 let, navštěvují pošty o něco méně často než starší lidé, lidé s nižším vzděláním ji navštěvují častěji než lidé, kteří dosáhli vyššího stupně vzdělání, méně mobilní lidé častěji než mobilnější. K nejčastějším návštěvníkům patří osaměle žijící senioři. Téměř 40 % z nich navštíví místní poštu každý týden, a dalších 44 % alespoň jednou měsíčně (Obrázek 11).

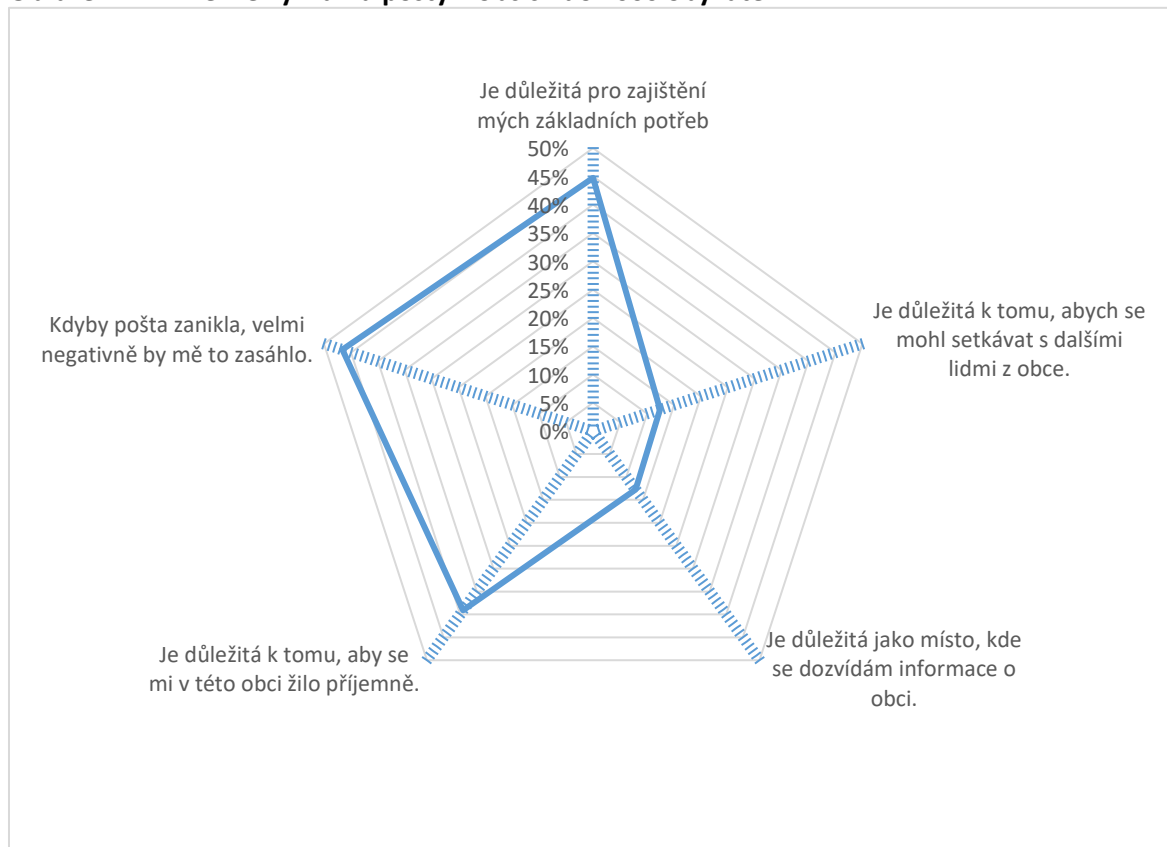
Obrázek 11: Využívání místní pošty v obcích do 2000 obyvatel, v souvislosti s pohlavím, věkem, vzděláním, typem domácnosti, automobilizací a velikostí obce



4.3.2 Jak obyvatelé vnímají význam služby

Vnímání významu místní pošty má velice podobnou strukturu jako vnímání významu prodejen potravin. **Téměř polovina obyvatel obcí do 2000 obyvatel silně souhlasí s tím, že místní pošta je důležitá pro zajištění jejich základních potřeb a pro příjemný život v obci. Téměř polovina také tvrdí, že případný zánik pošty by je velmi negativně zasáhl.** Sociální funkce ve smyslu příležitosti pro setkávání s ostatními a sdílení informací o obci je oproti tomu slabší. Význam, který obyvatelé poště připisují, je samozřejmě závislý na tom, jak často ji využívají. Podobně jako v případě prodejen potravin ale i u pošt platí, že dokonce i lidé, kteří jejich služby využívají jen sporadicky, v mnoha případech připisují existenci pošty v obci značný význam. Polovina z těch, kdo poštu v obci navštíví méně často než jednou měsíčně, by se cítila jejím zánikem být negativně zasažena (Obrázek 12).

Obrázek 12 Dimenze významu pošty v obcích do 2000 obyvatel



4.3.3 Jak moc jsou pošty postrádány v obcích, kde nejsou k dispozici?

V obcích, kde se nachází pošta, se subjektivní hodnocení jejího významu velmi podobá hodnocení významu prodejen potravin. V obcích, které poštu nemají, jsou ale tyto dvě služby hodnoceny odlišně. **Obyvatelé obcí bez pošty postrádají tuto službu výrazně méně, než jak obyvatelé obcí bez prodejen potravin postrádají prodejnu.** Čtvrtina respondentů v obcích bez pošty považuje její absenci za velký nedostatek, 38 % za menší nedostatek, a 37 % to za nedostatek nepovažuje. Chybějící prodejny přitom byly považovány za výrazný nedostatek v 60 % případů. Vysvětlení tohoto rozdílu zřejmě spočívá ve frekvenci využívání. Zatímco prodejny potravin mohou být obyvateli malých obcí využívány na denní bázi, pošta je zpravidla navštěvována zhruba s měsíční frekvencí (viz Obrázek 10). Tento rozdíl zřejmě vede k tomu, že **absenci pošty dokáží obyvatelé relativně rychleji a snáze kompenzovat využíváním poštovních služeb v jiné obci.** Lze předpokládat, že případné omezení poštovních služeb v malých obcích sice zpočátku vyvolá dost silnou kontroverzi, která ale odezní rychleji, než kdyby v obci zanikla prodejna potravin. Takové zjištění by však nemělo být chápáno cynicky jako podnět pro racionalizaci a centralizaci pošt. Celá analýza naopak dokládá, že obyvatelé malých obcí existenci místních pošt značně oceňují a jejich služby ve velké většině pravidelně využívají.

4.3.4 Shrnutí

Venkovské pobočky České pošty a provozovny Pošta Partner jsou v méně častým prvkem vybavenosti malých obcí než například prodejny potravin, restaurace, nebo školy. Tam, kde je mají obyvatelé k dispozici, je ovšem většina z nich využívá, nejčastěji zhruba s měsíční frekvencí. Pošty častěji využívají starší a méně mobilní obyvatelé, podobně jako v případě prodejen potravin. I subjektivní hodnocení významu pošt je podobné jako hodnocení významu prodejen. Velká část obyvatel malých obcí vnímá místní poštu jako důležitý prvek zajišťující každodenní potřeby a

zvyšující atraktivitu života v místě bydliště. Na druhou stranu, v obcích, kde poštovní služby provozovány nejsou, je lidé postrádají výrazně méně než prodejny potravin. Adaptace na chybějící poštovní služby je tak zřejmě snazší, mimo jiné i proto, že poštu nepotřebují lidé využívat tak často jako prodejnu potravin.

4.4 Sportovní infrastruktura – hřiště a tělocvičny

Ke koloritu české venkovské obce často patří travnaté fotbalové hřiště. Někdy je doplněné tenisovými kurty, v řadě obcí se objevují i víceúčelová hřiště využitelná také pro další sporty. O něco méně často mají obce k dispozici tělocvičnu nebo sportovní halu. Sportovní hřiště i tělocvičny jsou infrastrukturou poněkud odlišného typu než prodejny, restaurace nebo pošty. V převážné většině případů se totiž jedná o infrastrukturu veřejnou, jejíž údržba a provoz jsou hrazeny z veřejných prostředků, nebo na ně obec alespoň přispívá. Zároveň se v mnoha případech nejedná o čistě veřejnou službu, protože do provozování a údržby sportovních zařízení jsou velkou měrou zapojeny také místní sportovní kluby, fotbalové oddíly, organizace Sokola, a další spolky.



Foto: Miroslav Joukl

Tělocvičny jsou v některých případech

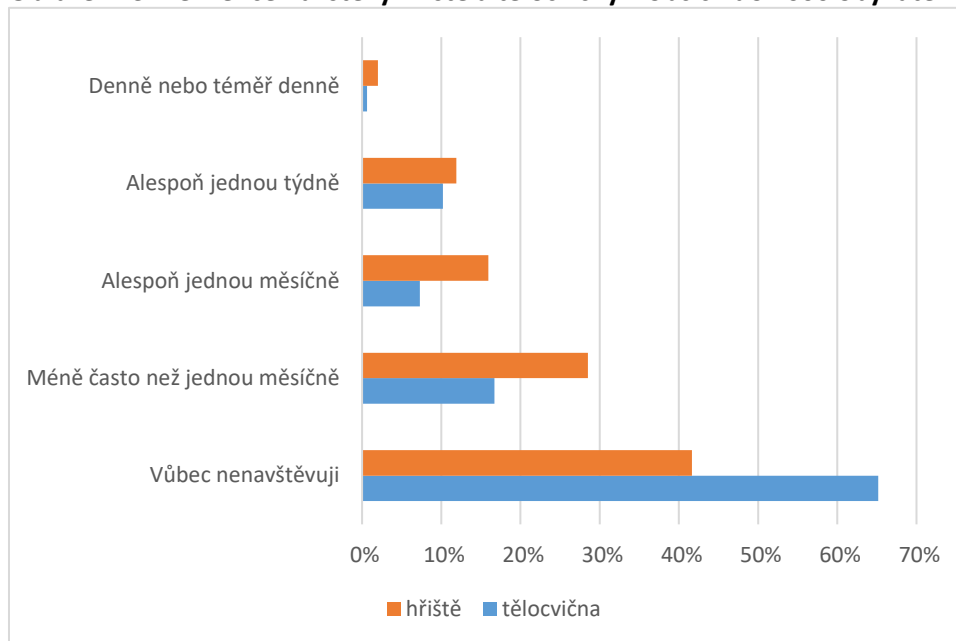
součástí venkovských škol, i když jsou v době mimo vyučování přístupné veřejnosti. Zpravidla ovšem sportovní infrastruktura v menších obcích není provozována komerčním způsobem a nemá charakter soukromé služby. Nejsou vystaveny přímému konkurenčnímu tlaku tržního prostředí, tak jako například prodejny potravin. Možná i proto se v masmediálním veřejném prostoru nesetkáváme tak často s obavami o to, že by sportovní infrastruktura z malých obcí mizela. Výzkum vývoje vybavenosti obcí naopak ukázal, že právě různé druhy sportovních hřišť v malých obcích v prvních dekádách 21. století naopak spíše přibývaly. Může to souviset i s dotačními možnostmi, které malým obcím umožňují výstavu sportovní infrastruktury realizovat.

V souboru našich respondentů jen 17 % bydlí v obci bez hřiště. V obci bez tělocvičny naproti tomu bydlí celá polovina respondentů. To odpovídá i poznatkům o vybavenosti obcí. Sportovní hřiště patří k nejběžnějším prvkům vybavenosti, běžně se hřiště nachází i v obcích s 200 obyvateli. Naopak tělocvičny se běžně vyskytují až v obcích s více než 1300 obyvatel.

4.4.1 Využívanost

Sportovní hřiště i tělocvičny jsou svým charakterem mnohem výběrovější infrastruktury než ostatní zde analyzované prvky vybavenosti. **Až dvě třetiny respondentů uvádějí, že tělocvičnu v obci vůbec nenavštěvují. Sportovní hřiště vůbec nenavštěvuje asi 40 % respondentů.** Na využívanosti obou typů sportovních zařízení se navíc negativně podepsala epidemie Covid a doprovodná hygienická opatření, která vedla k uzavření mnoha služeb, ale také k omezení činnosti sportovních oddílů. V průběhu epidemie vůbec nenavštěvovaly tělocvičnu tři čtvrtiny obyvatel a hřiště více než polovina. Vzhledem k výjimečnosti epidemické situace ovšem v analýze využívanosti pracujeme s otázkou, v níž respondenti odpovídali na to, jak často hřiště a tělocvičny navštěvovali před epidemií. Celkovou frekvenci využívání obou sportovních infrastruktur zobrazuje Obrázek 13.

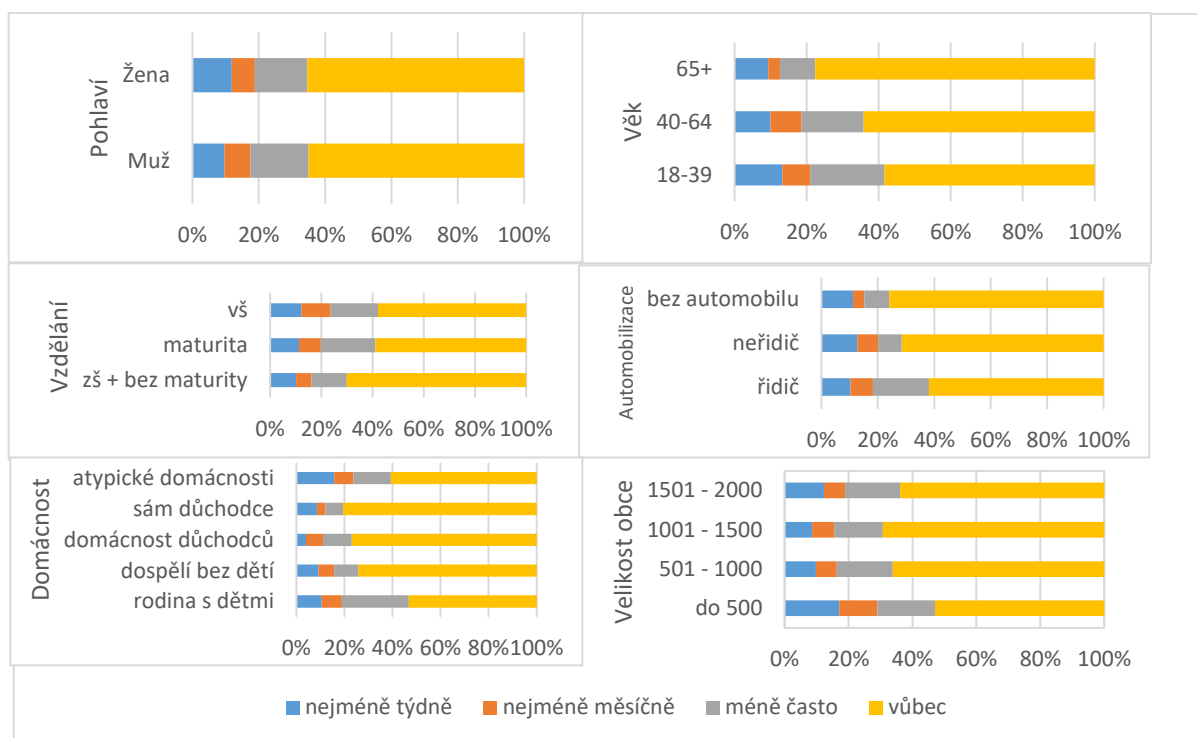
Obrázek 13 Frekvence návštěvy hřiště a tělocvičny v obcích do 2000 obyvatel



K pravidelným návštěvníkům hřišť a tělocvičen, kteří se do nich dostanou alespoň jednou týdně, patří jen něco málo přes 10 % obyvatel malých obcí. Ani měsíční frekvence návštěvy není běžná. Překvapivě vysoké počty obyvatel navštíví hřiště s nepravidelnou frekvencí, méně často než jednou měsíčně. Takovou frekvenci uvádí asi 28 % obyvatel. Takovéto nepravidelné návštěvy hřiště (v případě tělocvičen existují také, ale jsou méně časté) mohou vyplývat z toho, že hřiště a tělocvičny v malých obcích plní nejen úlohu sportovní infrastruktury, ale stávají se také místem pro organizaci různých společenských událostí. Tělocvična se snadno změní ve společenský sál a taneční parket, hřiště v letní kino nebo místo pro obecní slavnost. Takové události mají potenciál přilákat větší množství návštěvníků než běžné sportovní aktivity. V každém případě ale platí, že velká část obyvatel sportovní infrastrukturu nevyužívá vůbec. V případě tělocvičen jde o nadpoloviční většinu.

Specifikem sportovní infrastruktury v malých obcích je to, že je více využívána mladšími obyvateli, lidmi s vyšším vzděláním a lidmi s rozsáhlejší prostorovou mobilitou. Nejčastěji využívají sportovní zařízení rodiny s dětmi. Všechny tyto souvislosti platí pro hřiště i tělocvičny, rozdíl je pouze v tom, že hřiště jsou celkově navštěvovány častěji. Srovnáme-li návštěvnost sportovních zařízení například s prodejny potravin, vidíme, že všechny souvislosti mají přesně opačné znaménko. Prodejny jsou nejvíce využívány seniory, lidmi s nižším vzděláním a s nízkou mobilitou. U sportovních zařízení je tomu opačně. Některá zjištění se mohou zdát na první pohled paradoxní. Lidé, kteří řídí automobil a každý den odjíždějí z obce do většího města, navštěvují místní sportovní zařízení častěji než ti, kdo setrvávají v obci. To znamená, že u sportovních zařízení zřejmě neplatí předpoklad, že častá prostorová mobilita obyvatel vede k realizaci aktivit mimo obec bydliště a oslabení potřebnosti místní infrastruktury. Právě naopak. Lidé disponující automobilem a ti, kdo jsou často mimo obec, patří k nadprůměrně častým uživatelům místní sportovní infrastruktury. Částečně je to dáno tím, že mobilnější lidé jsou zpravidla mladší. Svou roli ale mohou hrát také odlišné vzorce trávení volného času u lidí s vyšším vzděláním a vyšší prostorovou mobilitou. O něco vyšší návštěvnost tělocvičen i hřišť reportují respondenti z menších obcí. Zároveň je ale třeba připomenout, že zjištěné souvislosti využívání tělocviče a hřišť jsou slabé. Místní sportovní zařízení využívají příslušníci všech sociálních skupin v obci. Existují mezi nimi spíše nevelké rozdíly v tom, jak často zařízení využijí. Tyto rozdíly znázorňují pro tělocvičny grafy na obrázku 14 a pro hřiště na obrázku 15.

Obrázek 14 Využívání místní tělocvičny v obcích do 2000 obyvatel, v souvislosti s pohlavím, věkem, vzděláním, typem domácnosti, automobilizací a velikostí obce



Obrázek 15 Využívání místního sportovního hřiště v obcích do 2000 obyvatel, v souvislosti s pohlavím, věkem, vzděláním, typem domácnosti, automobilizací a velikostí obce

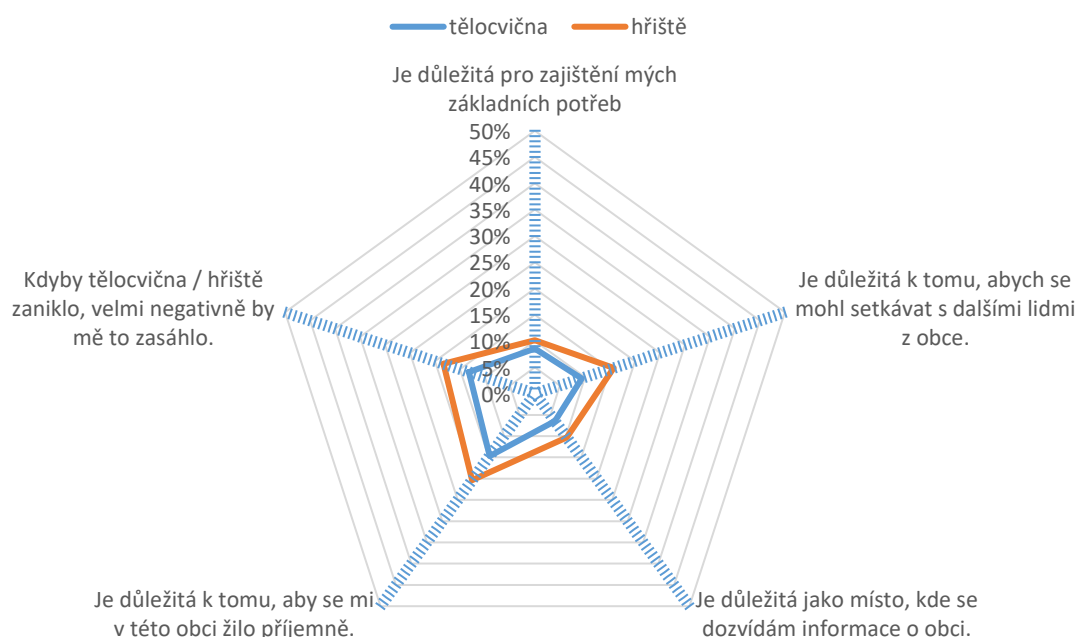


4.4.2 Jak obyvatelé vnímají význam místní sportovní infrastruktury

Relativně slabší využívanost sportovní infrastruktury ve srovnání s prodejny potravin nebo poštou vedou k tomu, že jim respondenti v průměru také připisují ve všech dimenzích menší význam.

Necelých 20 % obyvatel by se cítilo velmi negativně zasaženo ztrátou sportovního hřiště, ztrátu tělocvičny by podobně negativně neslo asi 13 % obyvatel. Hlavní dimenze významu obou sportovních zařízení spočívá ve zpříjemňování místního života. U hřiště hraje významnější roli i možnost setkávání s ostatními lidmi z obce. Relativně nízké hodnoty významu by neměly zastírat skutečnost, že když se ptáme obyvatel na celkové zhodnocení významu jednotlivých služeb v obci, udávají dvě třetiny z nich, že sportovní hřiště je velmi významné, a více než polovina hodnotí jako velmi významnou tělocvičnu. To jsou výrazně vyšší hodnoty než podíly lidí, kteří rozhodně souhlasí s výroky vztahujícími se k dílčím dimenzím významu, které zobrazuje Obrázek 16. Podobně jako u ostatních služeb je zřejmě rozdíl způsoben tím, že při celkovém hodnocení významu respondenti vyjadřují svůj názor na význam služeb pro celou obec. V hodnocení dílčích významů naopak zohledňují svou individuální situaci. Vyplývá z toho, že v malých obcích bydlí velký podíl lidí, kteří sami sportovní infrastrukturu nevyužívají a pro svůj osobní život ji zásadně nepotřebují. Přesto ji považují za důležitou součást celé obce a připisují jí výrazný symbolický význam. Také platí, že hodnocení významu tělocvičen a hřišť je velice silně závislé na tom, jak moc je respondenti využívají. **Mezi těmi, kdo využívají tělocvičnu nebo hřiště každý týden, by se jejich zánikem cítilo velmi negativně zasaženo celých 50 % osob.**

Obrázek 16 Dimenze významu sportovního hřiště a tělocvičny v obcích do 2000 obyvatel



4.4.3 Jak moc jsou tělocvičny a hřiště postrádány v obcích, kde nejsou k dispozici?

V obcích, kde není k dispozici tělocvična, bydlí zhruba polovina respondentů výzkumu. Z nich jen 12 % považuje její absenci za velký nedostatek, 37 procent za dílčí nedostatek, a 50 % to nepovažuje za nedostatek. Hřiště je v malých obcích přítomné mnohem častěji, takže v obcích bez hřiště bydlí jen 17

% respondentů. 20 % z nich považuje absenci hřiště za velký nedostatek, 42 % za dílčí nedostatek a 37 % to nepovažuje za nedostatek. **Chybějící hřiště je tedy postrádáno silněji než chybějící tělocvična.** Toto zjištění koresponduje i s tím, že v obcích, které hřištěm i tělocvičnou disponují, je hřiště považováno za důležitější zařízení a je častěji navštěvováno. Tělocvična představuje spíše určitý nadstandard. Podíly lidí, kteří sportovní infrastrukturu postrádají, jsou o hodně nižší než podíly těch, kteří ji v dobře vybavených obcích považují za důležitou. Tento jev se projevuje i u ostatních prvků vybavenosti, na které jsme se respondentů ptali. Předpokládáme, že je to dáno tím, že **dlouhodobější absenci sportovních zařízení v obci dokáže řada obyvatel efektivně vykompenzovat buď dojížděním, nebo výběrem alternativních volnočasových aktivit.** To samozřejmě neznamená, že kdyby v obci sportovní infrastruktura nově vznikla, nenašla by využití. Spíše nám to pomáhá vysvětlit, proč jsou stížnosti na chybějící sportovní příležitosti v nevybavených malých obcích málo časté.

4.4.4 Shrnutí

Tělocvičny a sportovní hřiště patří k relativně výběrovým prvkům vybavenosti venkovských obcí. Aktivit, které se na nich pořádají, se pravidelně účastní jen menšina obyvatel. Hřiště je přitom navštěvováno častěji než tělocvična a také mu obyvatelé připisují větší význam. K hlavním uživatelům obou sportovních zařízení patří rodiny s dětmi, mladí a mobilnější obyvatelé. Ve srovnání s jinými prvky vybavenosti jsou tělocvičny a hřiště hodnoceny jako o něco méně významná zařízení. Existuje ale značný počet obyvatel, kteří považují přítomnost těchto prvků v obci za významnou, i když sami z ní přímo neprofitují. To naznačuje, značnou důležitost symbolického významu obou těchto zařízení (zejména sportovního hřiště). V obcích, které sportovním zařízením vybaveny nejsou, se velká část obyvatel na tuto situaci adaptovala. Přesto asi pětina lidí považuje absenci hřiště za výrazný nedostatek.

4.5 Základní a mateřské školy

Běžnou součástí sítě základních a mateřských škol v Česku jsou rovněž školy v malých obcích. V obcích do 3000 obyvatel se nachází více než 2000 základních škol, což činí více než polovinu všech základních škol v Česku. Větší část z nich tvoří školy neúplné, které neposkytují celé základní vzdělání (zpravidla jen prvních pět tříd). V některých neúplných školách je výuka organizována malotřídním způsobem, při kterém se děti z několika ročníků vzdělávají společně. Ve druhé polovině 20. století, zejména pak v 70. letech 20. století, docházelo k redukci sítě základních škol, při které byly rušeny především neúplné základní školy v malých obcích. Od 90. let 20. století je ovšem síť základních škol víceméně stabilizovaná a k výraznějším redukcím v ní nedochází. V současné době tak ve venkovských oblastech nadále přetrvává poměrně hustá síť základních škol. Základní školy se často vyskytují i v obcích s nižšími stovkami obyvatel. Běžný prvek vybavenosti¹³ představují základní školy v obcích s více než 600 obyvateli.



Foto: Miroslav Joukl

Síť mateřských škol je o něco hustší než síť škol základních. Z celkových cca 6700 míst poskytujících předškolní vzdělání je jich v obcích s méně než 3000 obyvateli lokalizována necelá polovina.¹⁴ Vývoj počtu mateřských školek probíhal poněkud jinak než v případě škol základních. Počet mateřských škol v Česku klesal od konce 80. let 20. století, a v poslední dekádě dvacátého století se úbytek zrychlil spolu s poklesem porodnosti. Snižování počtu školek pokračovalo i v první dekádě 21. století.¹⁵ Přitom ale nedocházelo k výrazné redukci sítě mateřských škol v malých obcích. Podíl malých obcí vybavených mateřskou školou je relativně stabilní. V obcích s více než 400 obyvateli naopak od roku 2000 došlo

¹³ Za běžnou vybavenosti považujeme situaci, kdy v určité velikostní kategorii obcí jsou danou službou vybaveny více než dvě třetiny obcí (Bernard a kol. 2021)

¹⁴ Míst poskytujících předškolní vzdělání je více než mateřských škol, protože jedna mateřská škola může působit na více místech.

¹⁵ Kuchařová, V., & Svobodová, K. (2006). *Síť zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR*. Praha: VÚPSV.

k nárůstu počtu mateřských škol. V současné době tak mateřská škola představuje běžný prvek vybavenosti v obcích s více než 500 obyvateli.

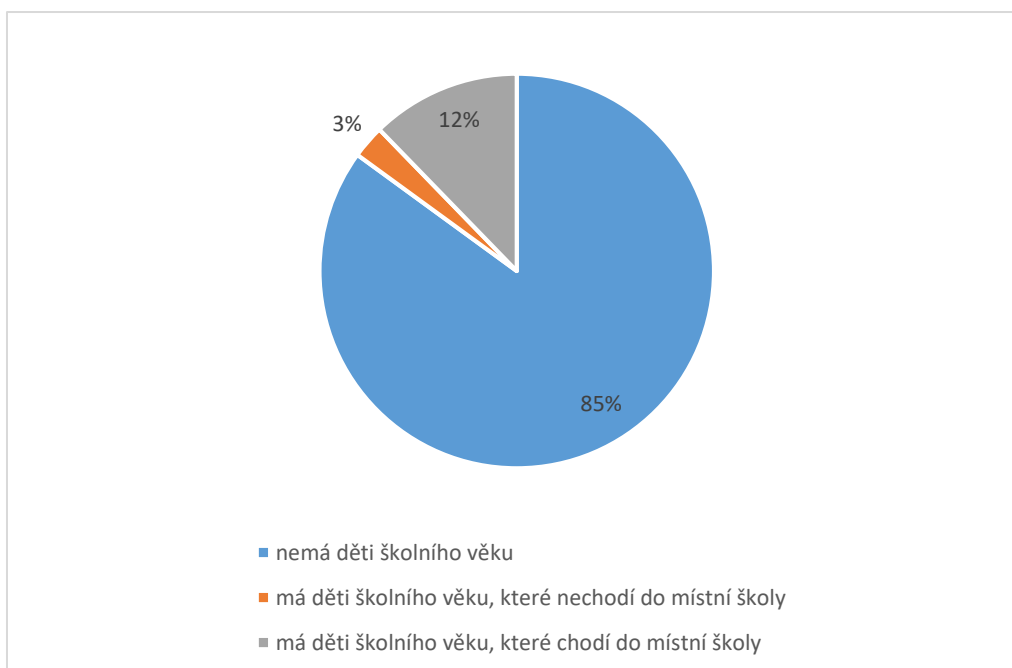
4.5.1 Využívanost základních a mateřských škol

Vzhledem k tomu, že v Česku mají rodiče právo výběru mateřské i základní školy, nejsou povinni poslat děti do zařízení, v jehož spádové oblasti bydlí. Je celkem běžným jevem, že rodiče své děti přihlásí do jiné školy než do té, která leží v obci jejich bydliště. Tuto svobodu volby je potřeba zohlednit při zkoumání využívanosti vzdělávacích zařízení v malých obcích.

Využívanost základních a mateřských škol měříme jako podíl obyvatel, jejichž děti navštěvují místní základní nebo mateřskou školu. Ty, kteří školu nevyužívají, dále rozlišujeme na osoby, které nemají v domácnosti děti školního věku, a na ostatní, jejichž děti by mohly navštěvovat místní školu, ale chodí jinam.

V souboru respondentů bydlí celkem 1200, tedy 59 %, v obci se základní školou. Většina respondentů (85 %) ale nežije v domácnosti s dětmi školního věku. **Pouze 15 % respondentů má v domácnosti děti, které svým věkem odpovídají nabídce vzdělávání v místní škole. Z těchto 15 % posílají asi čtyři pětiny respondentů děti do místní školy. Necelá pětina z nich posílá děti do jiných škol.** Celkem tedy aktivně využívá nabídku vzdělávání v místní škole pro své děti asi 12 % dospělých obyvatel malých obcí. (Obrázek 17). Ve srovnání s jinými místními službami a infrastrukturami je to nízké číslo, což vyplývá z toho, že školu přímo využívají jen rodiny s dětmi. To samozřejmě neznamená, že ostatní obyvatelé by z existence místní školy nijak neprofitovali a byli k ní lhostejní. Z analýz v kapitole věnované subjektivnímu významu škol vyplývá, že školu vnímají jako podstatnou místní službu i ti, kdo aktuálně děti do školy posílat nepotřebují.

Obrázek 17: Podíly osob, které posílají a neposílají děti do místní základní školy v obcích do 2000 obyvatel vybavených základní školou

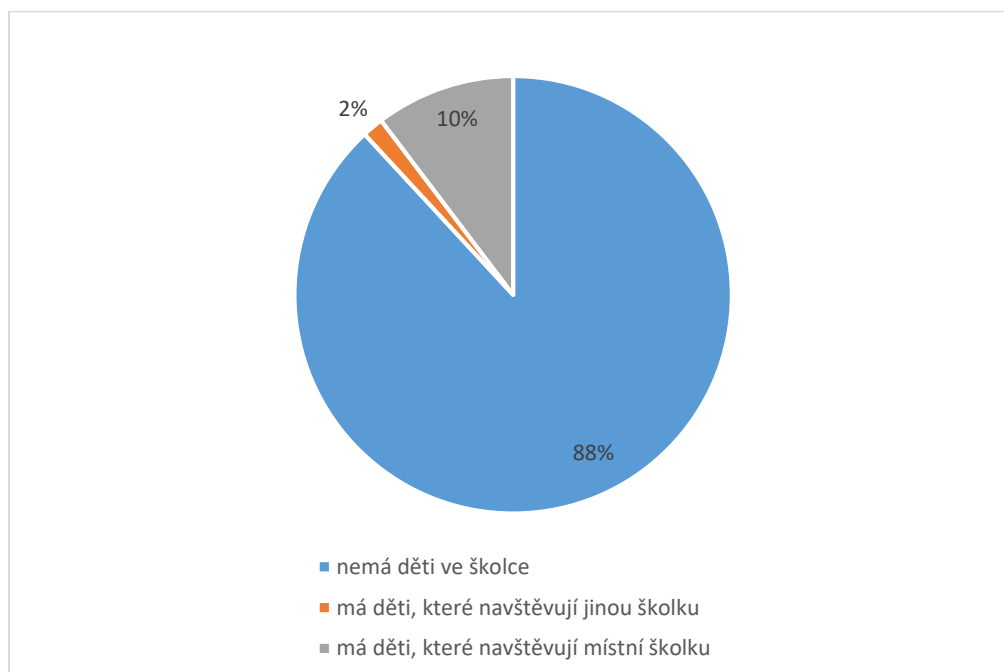


Počty respondentů, kteří bydlí v obci se školou a zároveň mají děti školního věku, jsou poměrně nízké (celkem 180 osob). Proto nelze zjistit přesnější informace o tom, jaké typy obyvatel častěji volí pro své děti alternativní školu. Analýza naznačuje spíše možné trendy. Je pravděpodobné, že rodiče

vysokoškoláci a lidé s větší prostorovou mobilitou, kteří každodenně dojíždějí do měst, umísťují své děti o něco častěji do škol v jiných obcích než ostatní. Také rodiče z nejmenších obcí s méně než 500 obyvateli zřejmě volí pro své děti častěji jiné školy.

Mateřské školy jsou v malých obcích častější než školy základní, v souboru je tedy 1465 respondentů, kteří bydlí v obci s mateřskou školou. Podíl dospělých obyvatel, jejichž děti aktuálně navštěvují školku, je ale ještě nižší než podíl obyvatel, jejichž děti chodí do školy. **V souboru nemá 88 % respondentů děti ve školce. Ze zbývajících 12 % (174 respondentů) výrazná většina, téměř devět desetin, posílá děti do místní školky (Obrázek 18).**

Obrázek 18: Podíly osob, které posílají a neposílají děti do místní mateřské školy v obcích do 2000 obyvatel vybavených mateřskou školou



Vzhledem k nízkému počtu respondentů, jejichž děti aktuálně navštěvují mateřskou školu, nelze analyzovat, které sociální skupiny v obci mají častěji tendenci vybírat pro děti mateřské školy v jiné obci. Podobně jako v případě základních škol naznačují data jen velmi přibližné tendence. O něco častěji tuto strategii zřejmě volí vzdělanější obyvatelé a lidé, kteří bydlí v nejmenších obcích.

4.5.2 Jak obyvatelé vnímají význam místních základních a mateřských škol

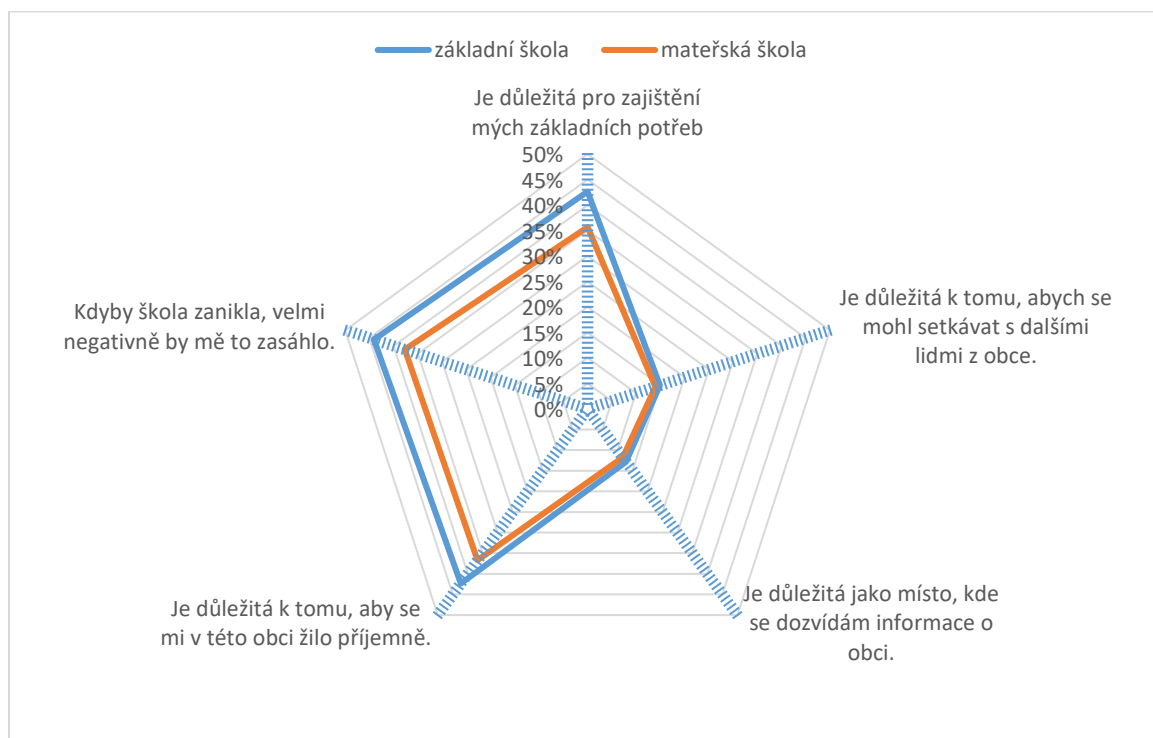
Přestože lidí, kteří aktuálně posílají děti do místní základní nebo mateřské školy, je v obcích jen omezený počet, **subjektivní význam připisovaný oběma službám je velmi vysoký. Dosahuje podobných hodnot jako význam připisovaný místním prodejnám potravin a poštám. Při obecném dotazu na posouzení významu přítomnosti základní školy v obci vybralo 85 % respondentů variantu, že základní škola v obci je velmi důležitá. Mateřskou školu hodnotí jako velmi důležitou dokonce téměř 90 % obyvatel.** Podobným způsobem jsou hodnoceny například prodejny potravin a pošty.

Při podrobnějším dotazování na dimenze významu se ukazuje, že místní základní školy považuje téměř polovina obyvatel malých obcí za velmi důležité pro zajištění svých základních potřeb a za velmi důležitou součást příjemného života v obci. **Téměř polovina by se rovněž cítila zánikem škol velmi negativně zasažena.** Význam připisovaný mateřským školám je o něco slabší. **Sociální funkce obou**

typů škol, jakožto míst pro setkávání a dozívání se informací, je spíše sekundární. Vysoký význam připisuje školám a školkám v tomto směru asi 15 % obyvatel (Obrázek 19). Největší význam připisují školám a školkám samozřejmě lidé, jejichž děti tato zařízení navštěvují. Až 80 % z nich se zcela přiklání k názoru, že zánik školy či školky by ho velmi negativně zasáhl. Významnou podporu má tento výrok ale i mezi lidmi, kteří v místní škole či školce děti nemají. 40 % z nich by se cítilo velmi negativně zasaženo zrušením školy a 33 % zrušením školky.

O něco vyšší význam připisují existenci škol a školek ženy než muži a mladší respondenti než starší. V nejmenších obcích je význam základní školy vnímán jako trochu méně důležitý než ve větších.

Obrázek 19 Dimenze významu základní a mateřské školy v obcích do 2000 obyvatel



4.5.3 Jak moc jsou základní a mateřské školy postrádány v obcích, kde nejsou k dispozici?

V obcích, kde základní nebo mateřská škola není, ji výrazně postrádá jen malá část obyvatel. To kontrastuje se zjištěním, že v obcích, které školu mají, ji většina lidí považuje za velmi důležitou místní službu. Pouze 17 % obyvatel v obcích bez základní školy považuje její absenci za velký nedostatek. Totéž platí pro 19 % obyvatel v obcích bez mateřské školy. Tyto hodnoty jsou nižší než v případě jiných služeb. Absenci prodejny s potravinami považuje za velký nedostatek 60 % obyvatel v obcích bez prodejen, absenci restaurace třetina, absenci pošty čtvrtina. Základní a mateřské školy jsou oproti tomu postrádány méně a jsou zdánlivě hodnoceny schizofrenním způsobem. **Zjednodušeně lze říci, že tam, kde školy a školky jsou, je obyvatelé považují za obtížně postradatelné. Tam, kde nejsou, je ale příliš silně nepostrádají.** Tento nepoměr zřejmě vyplývá ze současné stability prostorové sítě škol a z charakteru vzdělávacích služeb. Síť základních a mateřských škol je již řadu let značně stabilizovaná a zánik škol ve venkovských oblastech je spíše výjimečný. V takové situaci platí, že obce, kde není škola, jsou bez školy již dlouho. Velká většina rodin s dětmi si vytvořila funkční alternativní strategie, při nichž děti do školy a školky dojíždějí do jiné obce, a tuto situaci již nevnímají jako příliš náročnou a nepohodlnou. Snazšímu akceptování takové strategie napomáhá rovněž organizace veřejné dopravy, která ve většině případů je uzpůsobena právě možnostem dojíždění do škol. Situaci o to snáze

akceptovali lidé, kteří v domácnosti nemají děti školního věku. Například senioři postrádají základní a mateřské školy ve své obci jen sporadicky (9 % považuje za velký nedostatek absenci základní školy a 8 % absenci mateřské školy). **Pro rodiny s dětmi je absence škol větší obtíž, ale i u nich je podíl těch, kteří školu či školku postrádají, výrazně nižší než např. v případě prodejny potravin (28 % považuje za velký problém absenci základní školy a 32 % absenci mateřské školy).**

4.5.4 Shrnutí

Základní a mateřské školy se běžně vyskytují i v obcích s několika stovkami obyvatel. Patří k místním službám, které obyvatelé malých obcí hodnotí jako velmi významné, a to i přesto, že jen menší část domácností má děti ve školním nebo předškolním věku. Značný význam připisují školám a školkám i lidé, kteří aktuálně jejich služby přímo nepotřebují. Při svém hodnocení zjevně zvažují situaci ze širší perspektivy a existenci škol a školek chápou jako významný benefit pro celou obec. Školy a školky jsou hodnoceny jako důležitý prvek vybavenosti zajišťující každodenní potřeby a zvyšující atraktivitu místa bydliště. Jejich sociální funkce ve smyslu vytváření příležitostí pro interakci a komunikaci, je hodnocena jako méně významná. Jen malá část rodičů, kteří bydlí v obci se školou nebo školkou, posílá své děti do školy nebo školky v jiné obci. Asi pětina z nich posílá děti do jiné školy, a jen zhruba desetina do jiné školky. S velkým významem, který lidé připisují základním a mateřským školám v obcích, kde jsou tyto služby dostupné, kontrastuje poměrně nízký počet těch, kteří je postrádají v obcích, kde nejsou. Necelá pětina obyvatel obcí bez školy a školky považuje jejich absenci za výrazný problém. Dokonce i mezi rodiči s dětmi považuje absenci školy a školky v obci za velký problém jen necelá třetina osob. Míra postrádání škol a školek je tak nižší než u jiných služeb.

4.6 Ordinace praktického lékaře

Jedním z témat, které se opakovaně objevují v debatách o regionálním rozvoji a životních podmínkách v regionech, je dostupnost zdravotnických služeb. V celé řadě odborných i populárních příspěvků se zmiňuje zejména problematika dostupnosti primární zdravotní péče, k níž se řadí všeobecní praktičtí lékaři, praktičtí lékaři pro děti a dorost, zubní lékaři a ambulantní gynekologové. Problém dostupnosti primární zdravotní péče je rámován zejména dvěma argumenty. Zaprvé tím, že v řadě obcí se nedaří obsadit uvolněné ordinace, neboť mladí lékaři nejsou motivováni působit mimo velká města.¹⁶ Zadruhé tím, že roste průměrný věk lékařů, a dostupnost zdravotnických služeb tak může být v nedaleké budoucnosti negativně

| ordinační hodiny | | | |
|--------------------------------------------------------------------|----------------------|-------------|--|
| pondělí | 8.00 | 12.00 | |
| úterý | 8.00 | 12.00 | |
| středa | 8.00 | 12.00 | |
| čtvrtek | 8.00 | 12.00 | |
| pátek | 8.00 | 12.00 | |
| RZP | NEM. JILEMNICE | 481 551 111 | |
| 155 | NEM. SEMILY | 481 661 111 | |
| lékař MUDr. | Vít ŠLECHTA | | |
| zdrav. sestra | Jana JODASOVÁ | | |
| poslední pacient se objednává 30 min. před ukončením pracovní doby | | | |

Foto: Miroslav Joukl

poznamenána odchodem značného množství lékařů do důchodu.¹⁷ Na problém postupného stárnutí lékařů v primární péči a obtíže s obsazováním ordinací v menších sídlech a odlehlejších regionech zareagovala v posledních letech veřejná správa a zdravotní pojišťovny snahou o vytvoření motivačních faktorů pro zabezpečení primární péče v méně atraktivních oblastech, zejména na venkově, např. formou dotačních programů¹⁸. Na tomto místě věnuje pozornost významu, který obyvatelé malých obcí připisují přítomnosti ordinace praktického lékaře v obci a tomu, jak velká část z nich tuto ordinaci využívá. Předběžné analýzy vybavenosti obcí lékařskými ordinacemi ukázaly, že podíl venkovských obcí s ordinací praktického lékaře se za posledních 20 let výrazně nezměnily. Nedochozí ke zřetelnému úbytku venkovských ordinací. Ordinace praktického lékaře ovšem není typickým prvkem vybavenosti velmi malých obcí. Běžný standard (dvoutřetinovou vybavenost) představuje ordinace praktického lékaře v obcích s více než 1400 obyvateli (Bernard a kol 2021).

4.6.1 Využívanost primární zdravotní péče v ordinacích praktických lékařů

Využívanost zdravotní péče v ordinacích praktických lékařů v malých obcích měříme pomocí otázky, zda respondent je nebo není registrován k praktickému lékaři, který má ordinaci v obci jeho bydliště. Otázku pokládáme pouze lidem, v jejichž obci je v provozu ordinace. Takových respondentů je v souboru 40 %, tedy 831. To je relativně malý podíl, který vyplývá z toho, že síť lékařských ordinací je ve srovnání s jinými typy služeb ve venkovských obcích méně hustá.

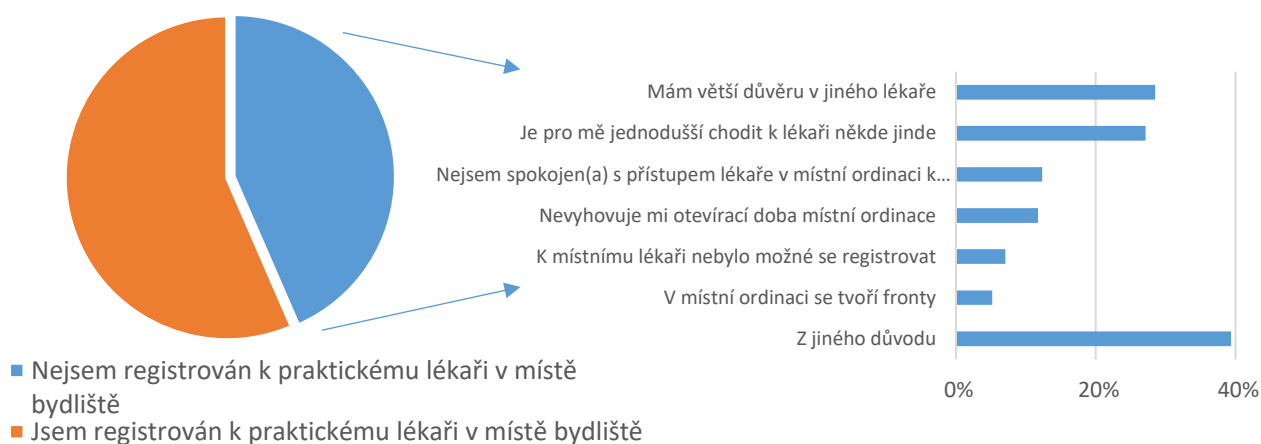
¹⁶ Valeriánová, L. 2015. Obce trápí nedostatek lékařů. *Veřejná správa* 20: 22-23.

¹⁷ Maláková, K., Šídlo, L., & Bělobrádek, J. (2020). Region, věk a dostupnost zdravotních služeb: Případ všeobecného praktického lékařství v Česku. *Demografie*, 62(1), 14-26.

¹⁸ <https://www.mzcr.cz/dotacni-program-na-podporu-dostupnosti-zdravotnich-sluzeb-praktickyh-lekaru>

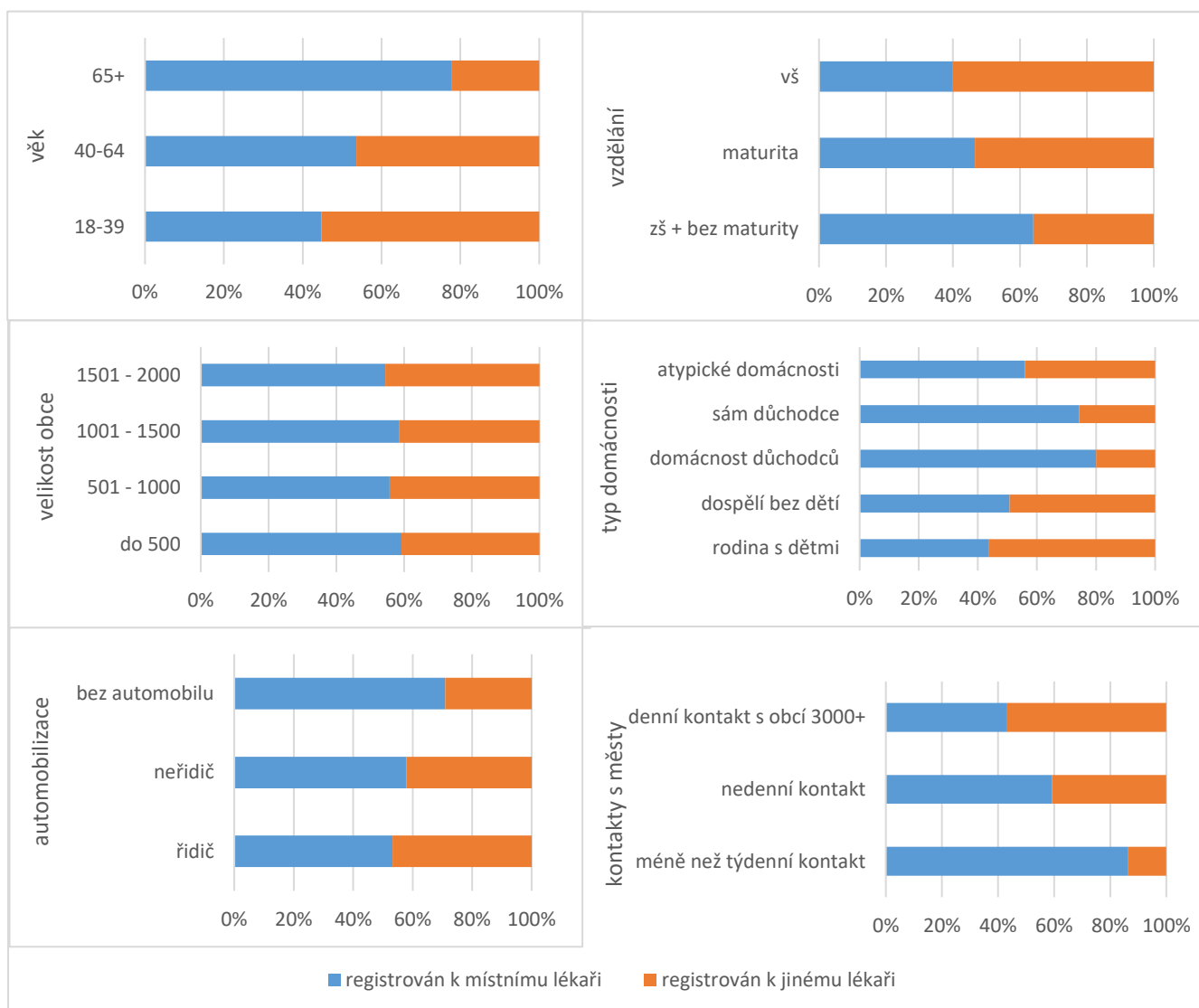
Pouze mírně nadpoloviční většina respondentů, v jejichž obci je v provozu ordinace praktického lékaře, je k tomuto lékaři registrováno. 43 % dospělých obyvatel je registrováno někde jinde. Důvody k volbě jiného lékaře jsou velmi různé. Mezi možnostmi, které měli respondenti k dispozici, převládají výroky „Mám větší důvěru v jiného lékaře“ (29 %) a „Je pro mě jednodušší chodit k lékaři někde jinde“ (27 %). Další motivy, jako „Nejsem spokojen s přístupem lékaře k pacientům“, „V místní ordinaci se tvoří fronty“ a „K místnímu lékaři nebylo možné se zaregistrovat“, zvolila vždy jen malá část respondentů. 40 % respondentů ovšem zvolilo variantu „Z jiného důvodu“, což interpretaci motivů znesnadňuje (Obrázek 20).

Obrázek 20 Registrace k místnímu praktickému lékaři v obcích do 2000 obyvatel a důvody k volbě jiného lékaře



Pravděpodobnost, že bude člověk zaregistrován k místnímu lékaři, závisí dosti výrazně na jeho věku, vzdělání a míře mobility. **Nejčastěji jsou k lékařům s ordinací v obci bydliště zaregistrováni senioři (téměř 80 %), lidé, kteří mají nejvýše střední vzdělání bez maturity (67 %), lidé bez přístupu k automobilu (71 %) a lidé, kteří ani jednou týdně nejezdí do města (86 %).** Naopak málo často se registrují lidé v mladším dospělém věku (45 %), vysokoškoláci (40 %), řidiči, a lidé, kteří denně dojíždějí do města (43 %) - viz Obrázek 21. Zejména věk a míra každodenní mobility a z ní vyplývající kontakty s městem, mají velký vliv na pravděpodobnost, že respondent bude zaregistrován k lékaři s místní ordinací. **Skupiny, které se s velkou pravděpodobností registrují k místním lékařům, se v podstatě překrývají se skupinami, které hodně využívají v malých obcích místní prodejny. Senioři, lidé s nižším sociálním postavením, které signalizuje nižší vzdělání, a lidé s menší mírou mobility, jsou mnohem více odkázáni na využívání zdravotnických služeb i nákupních příležitostí v místě bydliště.** Může to být způsobeno tím, že alternativní možnosti nákupu a lékařského vyšetření spojené s dojížděním, jsou pro ně hůře dostupné, ale také jejich odlišnými nároky na parametry využívané služby. Využití lokálně poskytované služby pro ně může být preferovanou variantou kvůli lepší znalosti místního prostředí nebo sociálním kontaktům. V každém případě ale platí, že z existence lékařských ordinací v malých obcích silněji profitují starší, méně mobilní a hůře sociálně situovaní obyvatelé.

Obrázek 21 Registrace k praktickému lékaři s ordinací v obci do 2000 obyvatel, v souvislosti s věkem, vzděláním, typem domácnosti, velikostí obce a každodenní mobilitou.



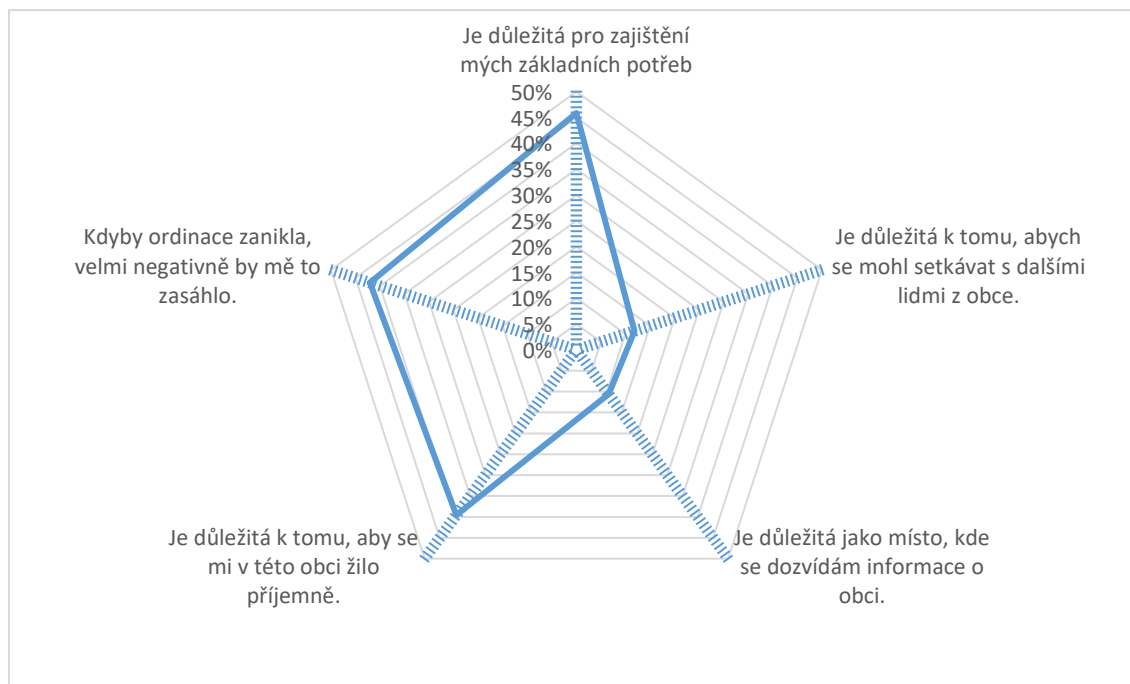
4.6.2 Jak obyvatelé vnímají význam místních ordinací praktického lékaře?

V obcích, v nichž je v provozu ordinace praktického lékaře, považují obyvatelé tuto službu za jednu z nejdůležitějších. V otázce, kde měli respondenti posoudit, jak významná je tato služba pro jejich obec, vybralo 83 % z nich krajní variantu, že považují existenci ordinace v obci za velmi významnou.¹⁹ **Lékařská ordinace je jednou ze služeb, jejichž přítomnost považují obyvatelé za velmi podstatnou bez ohledu na to, jestli ji sami využívají.** Velmi vysoký význam přisuzuje existenci místní ordinace 90 % obyvatel, kteří jsou k místnímu lékaři registrováni, ale také 74 % obyvatel, kteří k němu registrováni nejsou. Význam připisovaný místní ordinaci roste s věkem obyvatel. Vyšší význam připisují ordinacím též obyvatelé s nižším vzděláním a menší mobilitou, tedy ty skupiny, které se do místní ordinace častěji registrují. Podrobnější analýza dimenzí tohoto významu ukazuje, že **význam ordinace spočívá především v tom, že je hodnocena jako důležitá služba pro zajištění základních potřeb a jako služba**

¹⁹ O něco nižší podíl obyvatel (77 %) považuje za velmi významnou též existenci ordinace dětského lékaře.

zajišťující příjemný život v místě bydliště. Sociální funkce spočívající v setkávání s jinými lidmi z obce a získávání informací o obci je o něco slabší. Významná je též emocionální vazba vyjádřená souhlasem s výrokem, že kdyby ordinace zanikla, respondenta by to velmi negativně zasáhlo (Obrázek 22). Výsledný hvězdicový graf, který strukturu významu znázorňuje, se svým tvarem velmi blíží grafu, který vidíme v případě prodejen potravin (Obrázek 6), pošt (Obrázek 12) a základních a mateřských škol (Obrázek 19). Všechny tyto služby jsou hodnoceny podobně. Jejich existenci považují obyvatelé malých obcí za velmi podstatnou. Jsou to služby, které slouží k uspokojování základních potřeb a velká část obyvatel k nim cítí silnou vazbu.

Obrázek 22 Dimenze významu ordinace praktického lékaře v obcích do 2000 obyvatel



4.6.3 Jak moc jsou ordinace praktického lékaře postrádány v obcích, kde nejsou k dispozici? Podobně jako například základní školy, i lékařské ordinace jsou hodnoceny jako velmi důležité v obcích, kde jsou provozovány, ale zároveň jsou relativně málo postrádány v obcích, kde nejsou k dispozici. Většina respondentů v datovém souboru, konkrétně 1221, žije v obci bez lékařské ordinace. Z nich 24 % považuje chybějící ordinaci za velký nedostatek. Naopak 42 % to vůbec nepovažuje za nedostatek. To jsou zhruba podobné počty jako v případě chybějící pošty. Ordinace postrádají různé sociální skupiny obyvatel malých obcí podobně. Mezi respondenty nejsou velké rozdíly z hlediska pohlaví, věku, vzdělání ani míry mobility. To naznačuje, že podobně jako v případě chybějících základních a mateřských škol se většina obyvatel obcí bez ordinace na tuto situaci úspěšně adaptovala do té míry, že absenci ordinace nehodnotí jako výraznou komplikaci a dojíždění za lékařským ošetřením považují za běžnou součást svého života. S tím ostatně souzní i výše uvedený poznatek, že i v obcích, které ordinaci mají, ji využívá jen asi polovina obyvatel. Skutečnost, že většina obyvatel nehodnotí absenci ordinace jako nedostatek, by ale neměla zakrýt zjištění, že nezanedbatelná část obyvatel tuto absenci vnímá jako tíživou. Větší obtíž to zjevně vyvolává ve větších obcích. V obcích s více než 1500 obyvateli, které nemají ordinaci, vnímá její absenci jako velký problém už více než třetina obyvatel.

4.6.4 Shrnutí

Ordinace praktického lékaře se vyskytují jen zřídka v obcích s méně než 1000 obyvateli. Přesto se zdaleka nejedná jen o městský typ služby. Ordinací běžně disponují obce s 1000-2000 obyvateli, které mají stále charakter spíše venkovských sídel. Pokud je lékařská ordinace v obci k dispozici, považují ji obyvatelé zpravidla za významný benefit a velmi důležitou součást místní vybavenosti. Většina z nich vyjadřuje názor, že jejím zánikem by se cítila velmi zasažena. Přesto nelze říci, že by všichni obyvatelé venkovských obcí ordinace v místě svého bydliště využívali. V obcích, kde je ordinace k dispozici, je k místnímu praktickému lékaři registrována jen mírně nadpoloviční většina dospělých obyvatel. Ostatní dojíždějí za lékařským ošetřením někam jinam. Nejvíce využívají lékařské služby ve své obci lidé vyššího věku, s horším sociálním postavením a s nižší mobilitou. V obcích, kde není provozována ordinace praktického lékaře, to asi čtvrtina obyvatel považuje za velký nedostatek. Většina ostatních je ale na situaci relativně dobře adaptovaná a absenci ordinace nevnímá jako výraznější potíže. Větší problém představuje absence ordinace ve větších obcích než v obcích jen s několika stovkami obyvatel.

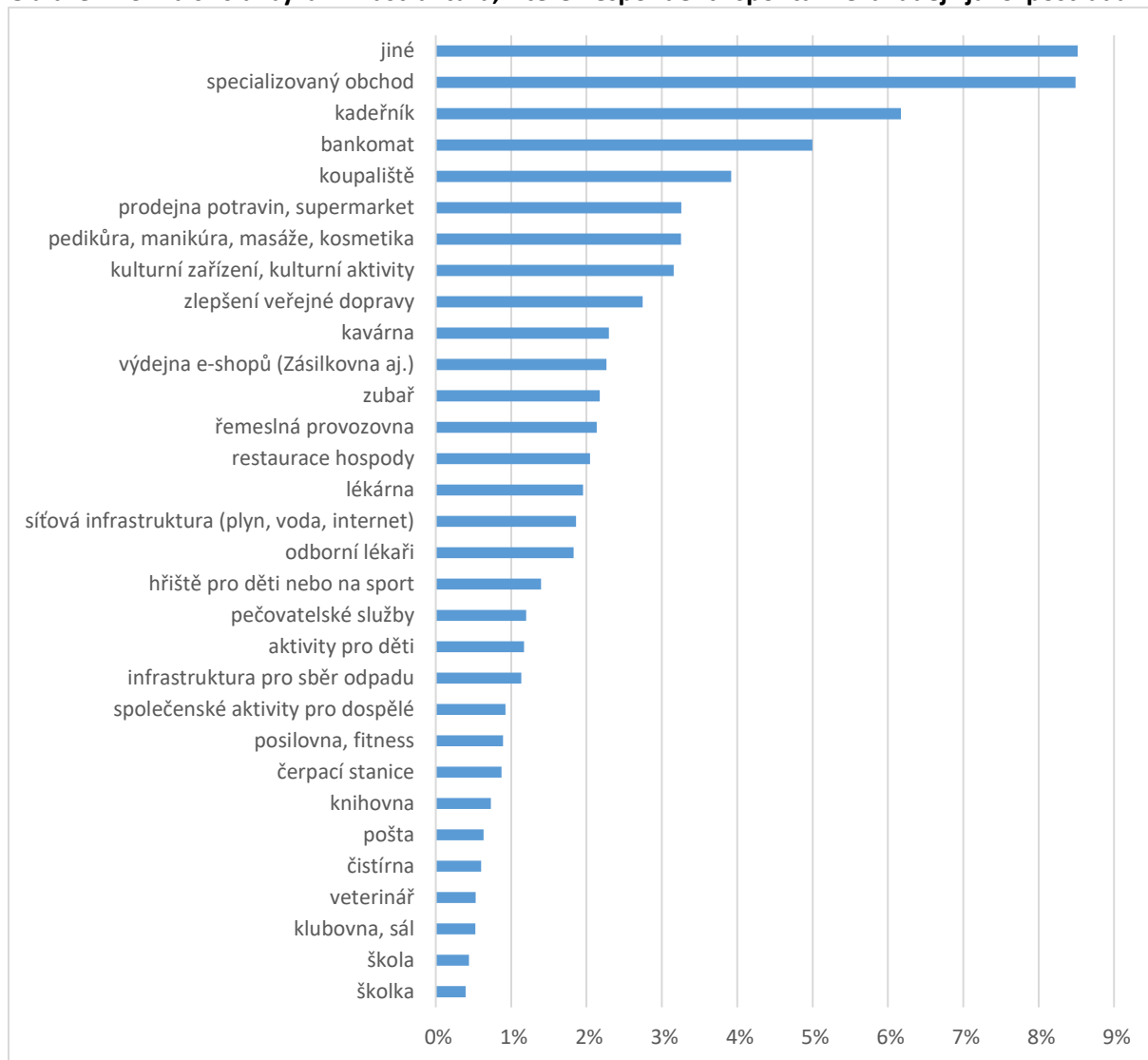
4.7 Další chybějící služby

Kromě jedenácti základních služeb, na jejichž přítomnost v obci jsme se respondentů ptali přímo (základní a mateřská škola, ordinace praktického a dětského lékaře, prodejna potravin, restaurace, tělocvična, sportovní hřiště, dětské hřiště, pošta, sběrný dvůr), jsme jim položili též otevřenou otázku, v níž mohli vybrat až tři další služby, které ve své obci postrádají. O něco více než polovina respondentů žádnou další postrádanou službu neuvedla, ale 42 % respondentů nějakou další chybějící službu vyjmenovalo. Jejich odpovědi jsme rozčlenili do několika kategorií, jejichž přehled poskytuje Obrázek 23.

Mezi těmito službami na prvním místě figurují různé typy specializovaných obchodů s jiným než potravinářským zbožím. Mezi nimi jsou hojně zastoupeny například drogerie, masny, železářství a domácí potřeby, hobby markety. Nezanedbatelný podíl respondentů, zhruba šest procent, spontánně zmiňuje jako chybějící službu kadeřnictví, pět procent postrádá v obci bankomat, 4 % koupaliště. Relativně vysoké podíly respondentů dále vybírali větší prodejny potravin a supermarkety, služby manikúry, pedikúry a kosmetiky, a různé typy kulturních zařízení či kulturních aktivit (kino, divadlo, a podobně). U častěji jmenovaných služeb se vesměs jedná o takové prvky vybavenosti, které nejsou zaměřeny jen na úzkou skupinu obyvatel, ale mohou být naopak využívány obyvateli malých obcí napříč věkovými či sociálními skupinami. Specializované služby určené přednostně např. pro seniory (pečovatelské služby) byly zmiňovány relativně málo často. To ovšem neznamená, že by jejich dostupnost v malých obcích nebyla důležitá. Při spontánní výzvě, aby respondenti napsali, jaká služba či zařízení v obci chybí, si je ovšem vybaví jen malá část z nich. Značnou část spontánně vyjmenovaných služeb a zařízení nebylo možné zařadit do nějaké kategorie, nebo by to bylo možné jen za cenu velmi rozdrobených kategorií. Tyto návrhy řadíme souhrnně do kategorie „jiné“ a patří k nim mimo jiné výzvy ke zlepšení fungování samosprávy, výzvy ke zlepšení stavu silniční infrastruktury včetně cyklostezek, větší dostupnosti pracovních příležitostí a bydlení, dostupnost rozvozových a objednávkových služeb.

Služby, které jsou vyjmenovány nejčastěji, patří (s výjimkou koupaliště) k typickým zástupcům soukromých služeb provozovaných zpravidla v tržním prostředí. Možnosti jejich provozování v malých obcích jsou limitovány velikostí poptávky. Tím, že se nejedná o veřejné služby provozované státními, či jinými veřejnými institucemi, mají představitelé obcí relativně malý manévrovací prostor pro podporu provozu takových služeb. To ale neznamená, že nemají prostor žádný. Příklad prodejen potravin diskutovaný v kapitole 4.1 ukazuje, že i provoz soukromých služeb může být různými způsoby podporován ze strany obcí, např. finančními pobídkami nebo poskytnutím prostor.

Obrázek 23 Další služby a infrastruktura, které respondenti spontánně uvádějí jako postrádané



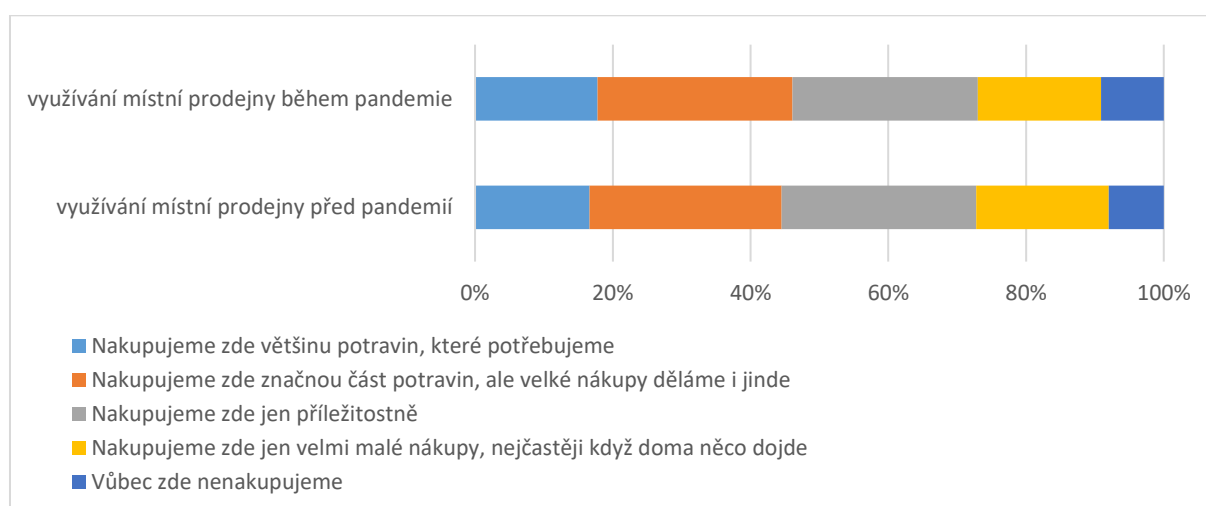
4.8 Služby ve venkovských obcích a pandemie Covid 19

Pandemie Covid 19 způsobila od začátku roku 2020 do konce roku 2021 celou řadu omezení veřejného života a provozu služeb. Některé změny vznikly spontánně jako reakce zákazníků na tíživou zdravotní situaci nebo na změněný rytmus dojíždění do zaměstnání. Další změny byly vyvolány vládními opatřeními za účelem sociálního distancování a snížení rizika šíření nákazy. Všechny tyto změny se projevily ve způsobu využívání služeb. Snížená poptávka a nucené uzavírky dopadly zvláště tíživě na zákaznické služby poskytované mimo prostředí domova (restaurace, hotely, volnočasová centra, kina, apod.) Prozatím není k dispozici důkladná evidence o tom, jestli pandemická krize v tomto sektoru služeb dlouhodobě změnila podobu nabídky i poptávky. Je možné, že dlouhodobé efekty se projeví zvláště silně ve venkovském prostředí, kde se řada služeb i předpandemickým období na hraně tržní udržitelnosti nebo byla podporována veřejným sektorem. Pandemické přerušení provozu mohlo v řadě případů takových služeb vést k jejich úplnému ukončení.

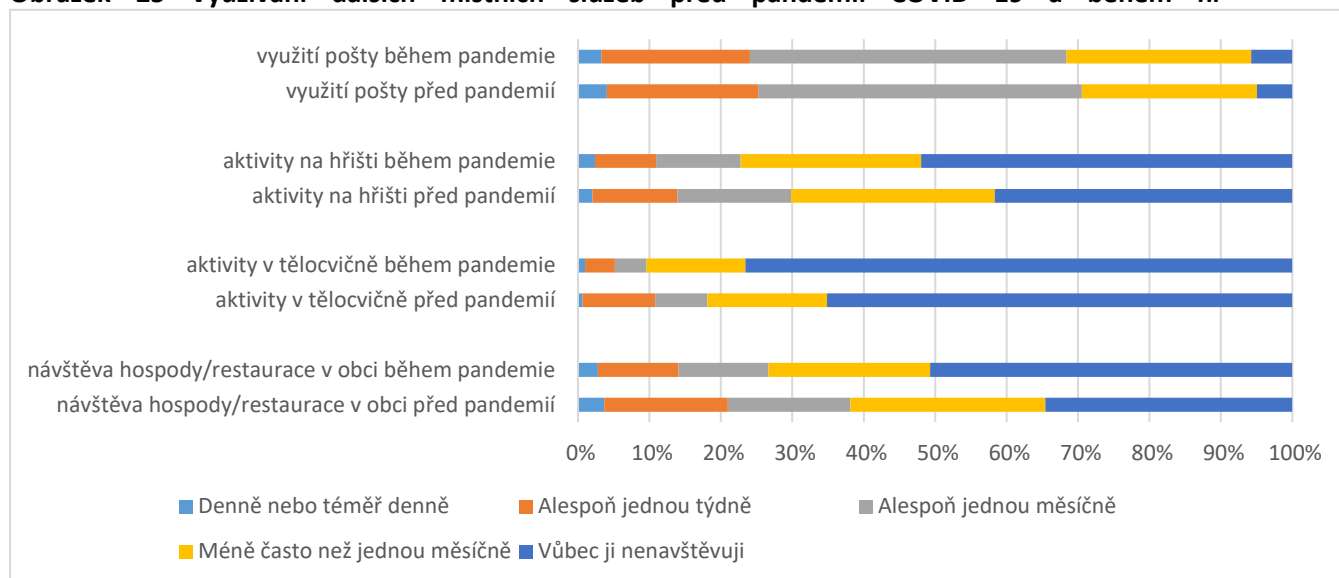
Dotazníkové šetření o využívání a významu venkovských služeb bylo realizováno uprostřed pandemického období. Nenabízí nám proto data, z nichž by bylo možno odhadnout dlouhodobější dopady pandemie. Umožňuje nám ale odhadnout, které služby ve venkovských obcích byly během pandemie nejvíce postiženy sníženou poptávkou ze strany obyvatel. Také nám umožňuje prozkoumat, jak se během pandemie změnil pohled obyvatel venkovských obcí na význam služeb v jejich obcích.

U většiny služeb či infrastruktur, na jejichž využívání jsme se respondentů ptali, jsme se zaměřili na dobu před pandemií a během pandemie. Porovnání odpovědí respondentů ukazuje, že pandemie neměla prakticky žádný vliv na to, jak lidé využívali v malých obcích prodejny potravin. Podíl nakupujících jsou před pandemií zcela srovnatelné jako v době pandemie (Obrázek 24). Totéž platí také o návštěvnosti pošt v malých obcích, ale už nikoliv o dalších službách. Hospody či restaurace v malých obcích byly během pandemie navštěvovány výrazně méně než před ní. Zhruba třetina obyvatel, kteří hospodu či restauraci vůbec nenavštěvovali před pandemií, se během pandemie zvýšila na polovinu. Zrovna tak se snížil podíl pravidelných návštěvníků. Poněkud poklesl i počet osob využívajících místní tělocvičny a sportovní hřiště. Ve všech těchto případech se jedná o pokles pravidelných návštěvníků a nárůst počtu lidí, kteří danou službu nevyužívají vůbec (Obrázek 25).

Obrázek 24 Využívání místní prodejny potravin před pandemií COVID 19 a během ní



Obrázek 25 Využívání dalších místních služeb před pandemií COVID 19 a během ní

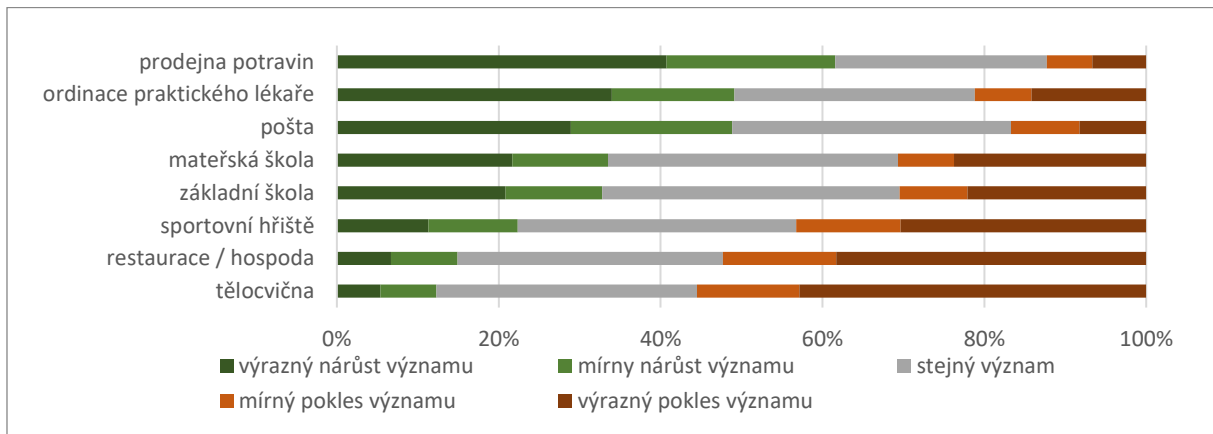


I když během pandemie došlo k citelnému poklesu počtu uživatelů některých služeb ve venkovských obcích, ukazují grafy, že tyto služby nebyly během pandemie zcela nevyužívané. Služby přestala využívat spíše menší část jejich předchozích uživatelů. Zde prezentovaná analýza přirozeně nemůže nahradit detailnější ekonomický rozbor udržitelnosti různých druhů služeb během pandemie. Přesvědčivě ale ukazuje, že **pandemie snížila poptávku po některých místních službách a u některých z nich tak zvýšila riziko nedostatečné rentability**. Problematický dopad mohla mít zejména na venkovské restaurace a hospody, které jsou zpravidla provozovány tržním způsobem a závisí na dostatečném množství lokálních návštěvníků.

Mírně odlišný obraz o vlivu pandemie na místní služby poskytuje odpověď na otázku, jestli respondenti souhlasí neb nesouhlasí s tím, že význam určité služby v obci během pandemie vzrostl. **U tří služeb hodnotí většina respondentů, že jejich význam během pandemie význam vzrostl. Jsou jimi místní prodejny potravin, ordinace praktického lékaře a pošty. Nárůst významu těchto služeb v malých obcích zjevně vyplývá z faktu, že velká část obyvatel během pandemie omezila své každodenní cesty mimo obec.** V situaci slabších příležitostí pro vyjíždění mimo obec řada z nich ocenila existenci místních nákupních příležitostí či pošty. Rovněž význam lékařské ordinace v obci v době pandemie v očích místních obyvatel vzrostl. Význam základní a mateřské školy se v souvislosti s pandemií nijak zásadně nezměnil. Zhruba stejný počet lidí ho hodnotí jako vyšší i jako nižší. U tří zbývajících služeb, nabízejících především volnočasové vyžití (tělocvična, hřiště, restaurace/hospoda), vnímá většina obyvatel snížení významu. To zřejmě souvisí především s dlouhodobějším uzavřením těchto provozů z důvodu protipandemických opatření (Obrázek 26).

Data o využívání služeb během pandemie, ani data o významu, který obyvatelé službám během pandemie připisují, nenabízejí jasnou odpověď na to, zda se situace venkovských služeb po překonání pandemie vrátí k normálu, nebo nikoliv. Naznačují však, že pandemické období může mít dlouhodobě problematický dopad především na venkovské restaurace/hospody, kteří přišli na dlouhou dobu o svou klientelu. Naproti tomu venkovské prodejny potravin mohly z pandemické situace mírně profitovat. Data o využívanosti sice nenaznačují, že by obyvatelé malých obcí nakupovali v místních prodejnách během pandemie výrazně více než před ní. Hodnocení významu ale ukazuje, že pravděpodobně k jistému posunu nákupních zvyklostí ve prospěch místních prodejen mohlo dojít.

Obrázek 26 Změna subjektivního významu místních služeb během pandemie COVID 19



4.9 Snižují služby v malých obcích deprivaci příležitostí na venkově?

Častým argumentem používaným pro vysvětlení významu existence služeb v malých obcích je, že tyto služby napomáhají tomu, aby

obyvatelé malých obcí mohli využívat stejné nebo podobné úrovně uspokojování svých potřeb jako ostatní. V pozadí toho argumentu stojí přesvědčení, že obyvatelé malých obcí jsou potenciálně oproti ostatním znevýhodněni horší dostupností k různým druhům příležitostí, např. ke vzdělávacím příležitostem ve formě škol, nákupním příležitostem, příležitostem pro volnočasové aktivity a podobně. Takové aktivity jsou pro ně často dostupné jen díky dojíždění, které může být časově náročné i finančně nákladné. Bernard

Deprivace příležitostí

Pojem deprivace příležitostí zpopularizoval v souvislosti s výzkumem venkova britský geograf J. Martin Shaw už v 70. letech 20. století. Deprivace ve venkovských oblastech se podle Shawa netýká jen chudoby a materiálního nedostatku. Její důležitou součástí je obtížná dostupnost služeb a pracovních příležitostí. Právě absenci služeb a práce nazývá Shaw deprivací příležitostí. V kombinaci s nedostatečnou mobilitou některých obyvatel (deprivace mobility) může vytvářet začarovaný kruh nedostatku příležitostí a přispívat tak i k prohlubování materiální deprivace.

Nejpozději od poslední dekády 20. století shledává britská sociologie a geografie Shawovo pojetí deprivace příležitostí poněkud jednostranným. Snaží se více zdůraznit, že problémy venkova jsou spojeny s různým typem marginalizace – ekonomickou, politickou, sociální či kulturní. Omezená dostupnost služeb je jen jednou z dílčích obtíží, kterým obyvatelé venkova mohou čelit. Navíc se s ní nepotýkají zdaleka všichni stejně. Důraz na problém dostupnosti a z něj vyplývající nedostatek příležitostí má ale dlouhodobou platnost a představuje i dnes důležité téma.

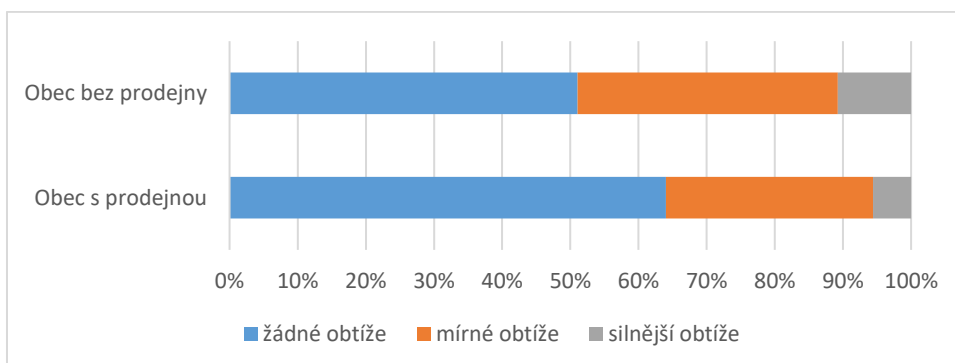
(2019) v tomto smyslu hovoří o riziku deprivace příležitostí. Ukazuje, že zhoršený přístup k příležitostem různého druhu je skutečně typicky venkovskou formou znevýhodnění. Jsou mu vystaveni zejména obyvatelé chudších a odlehlejších regionů. Je ovšem otázka, jestli existence služeb v malých obcích má na deprivaci příležitostí výraznější vliv. Malá venkovská prodejna není ekvivalentem supermarketu nebo nákupního centra. Venkovská sportoviště nemusí naplňovat volnočasové potřeby mnoha obyvatel venkova, a podobně. Existence takových služeb a infrastruktur tedy nemusí nutně snižovat deprivaci příležitostí, protože nedokáží eliminovat potřebu dojíždění.

Získaná dotazníková data nám nabízí unikátní příležitost posoudit, jestli služby v malých obcích mohou eliminovat deprivaci příležitostí, případně jak silný vliv na tuto eliminaci mají. V analýze se zaměřujeme na následující typy služeb – prodejny potravin, ordinace praktického lékaře, základní školy, sběrné dvory odpadu, a dvě sportovní infrastruktury – tělocvičnu a hřiště. Deprivaci příležitostí měříme pomocí otázek, ve kterých respondenti vyjadřují, jak snadné, nebo naopak náročné je pro ně uspokojení specifických potřeb. Zaměřujeme se přitom na potřeby, které odpovídají výše uvedeným službám. **Ptáme se, jak náročné je pro domácnosti respondentů zajistit nákup potravin v požadovaném rozsahu a kvalitě, jak náročné je pro ně navštívit praktického lékaře a jak náročné je pro jejich děti dostat se do školy a ze školy, vyřešit uložení velkoobjemového odpadu a věnovat se zájmovým aktivitám. U všech pěti otázek odpovídá převážná většina respondentů, že daná aktivita pro ně nepředstavuje nijak výraznou obtíž. U nakupování, návštěvy lékaře, cesty do školy i volnočasových aktivit odpovídá více než polovina respondentů, že taková aktivita je pro ně zcela bezproblémová. Uložení odpadu považuje za bezproblémové 41 % respondentů. Zároveň ale u všech pěti aktivit existuje nezanedbatelná skupina osob, pro které je jejich realizace náročná a pociťují při ní silnější obtíže. V případě nakupování pociťuje silnější obtíže 6 % respondentů, u návštěvy lékaře 9 %, u cesty dětí do školy 8 %, uložení odpadu 20 % a volnočasových aktivit 13 %. V analýze nás především zajímá, zda se liší množství lidí pociťujících obtíže v obcích, kde je základní služba k dispozici od obcí, kde služba k dispozici není. Tyto výsledky ukazují grafy na obrázcích 27 - 31. Všech pět grafů naznačuje, že služby ve venkovských obcích mají potenciál redukovat deprivaci příležitostí, které jsou vystaveni**

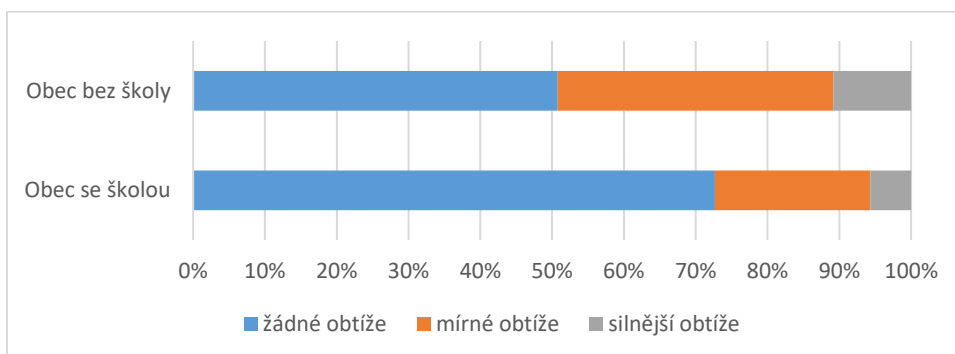
jejich obyvatelé. Zároveň ale tento potenciál má omezený vliv. Přítomnost služeb nemění obtíže dostupnosti příležitostí příliš radikálně. **I v obcích, které nejsou vybaveny příslušnými službami, je úroveň deprivace příležitostí relativně nízká a pro převažující část obyvatel není dostupnost příležitostí různého druhu nijak problematická.** Žije v nich ovšem o něco vyšší podíl lidí, pro které nízká dostupnost příležitostí představuje problém. V obcích bez prodejny potravin zažívá asi 10 % obyvatel silnější obtíže při zajišťování nákupu, oproti 5 % v obcích s prodejnou. Jistou míru obtíží s nakupováním přiznává v obcích bez prodejny dokonce 50 % obyvatel, oproti 36 % v obcích s prodejnou. Podobné rozdíly nalezneme i u dalších služeb. Největší rozdíl je mezi vybavenými a nevybavenými obcemi patrný v případě ukládání odpadu. V obcích bez sběrného dvora to představuje silné obtíže pro 30 % obyvatel. Naopak nejmenší obtíže se týkají dostupnosti volnočasových aktivit v obcích se sportovní infrastrukturou a bez ní. Podíl obyvatel, kteří vnímají jako obtížné věnovat se činnostem, které je baví, je v obcích se hřištěm a tělocvičnou velmi podobný jako v obcích bez nich. Je zřejmé, že sportovní infrastruktura představuje vhodnou příležitost k trávení volného času jenom pro menší část obyvatel.

Představa, že místní vybavenost v malých obcích může zásadně vyřešit problém deprivace příležitostí, je příliš jednostranná. Data ostatně ukazují, že deprivace příležitostí je ve venkovských obcích menšinový jev. Zároveň ale tato data ukazují, že venkovské služby zlepšují dostupnost příležitostí. Ve vybavených obcích žijí menší počty lidí, kteří prožívají výrazné obtíže se zajišťováním běžných každodenních úkolů, a naopak vyšší podíly lidí, pro které takové situace nepředstavují žádnou zátěž.

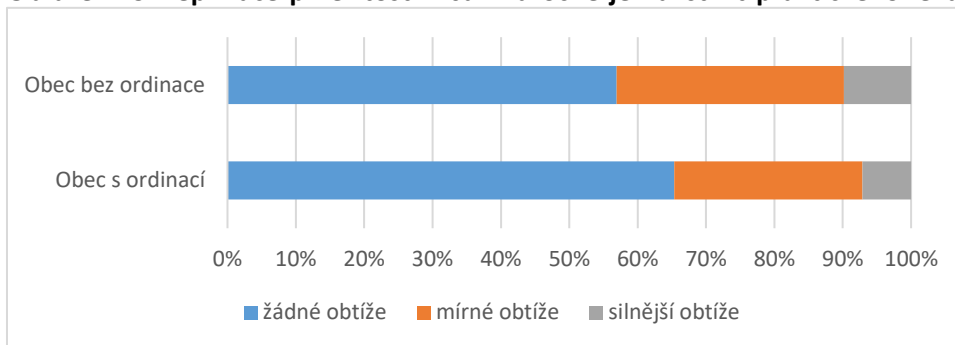
Obrázek 27 Deprivace příležitostí – Jak náročné je zajistit nákup potravin v požadovaném rozsahu a kvalitě



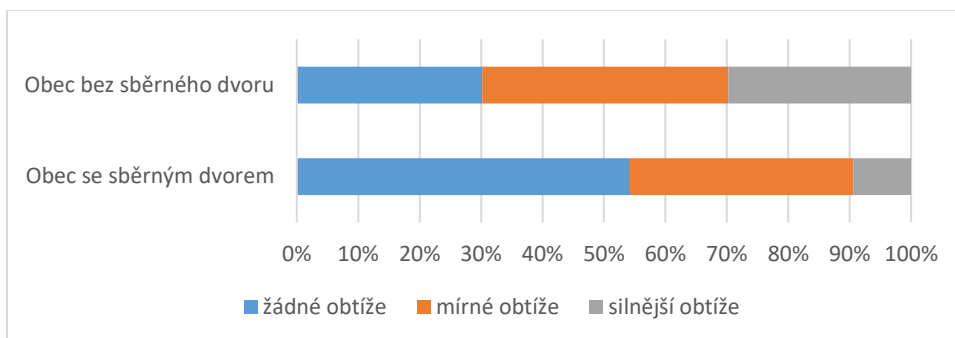
Obrázek 28 Deprivace příležitostí – Jak náročné je pro děti dojít nebo dojet do školy a ze školy



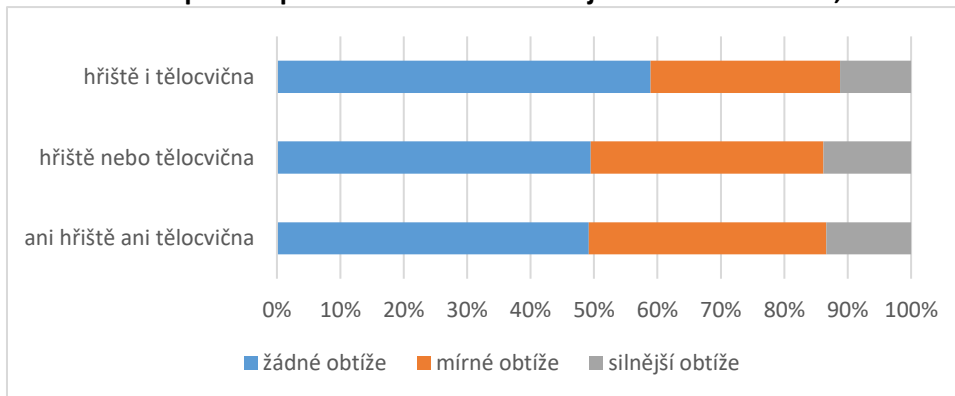
Obrázek 29 Deprivace příležitostí – Jak náročné je navštívit praktického lékaře v případě potřeby



Obrázek 30 Deprivace příležitostí – Jak náročné je zajistit uložení rozměrného a nebezpečného odpadu



Obrázek 31 Deprivace příležitostí – Jak náročné je věnovat se věcem, které člověka baví



4.10 Vybavenost obcí a spokojenost obyvatel

V kapitole 4.9 o deprivaci příležitostí jsme ukázali, že přítomnost služeb v malých obcích poněkud snižuje množství obyvatel, kteří se potýkají s obtížemi při realizaci svých každodenních potřeb. Takové zjištění otevírá další otázku, a sice, do jaké míry přítomnost služeb ovlivňuje celkovou spokojenost obyvatel s obcí. **Vnímají obyvatelé lépe vybavených obcí své bydliště jako místo s vyšší kvalitou života než obyvatelé obcí s menší vybaveností?**

Otázce, co ovlivňuje spokojenost obyvatel s obcí, se věnují výzkumníci ve světě již několik dekád. Opakovaně se potvrdil předpoklad, že **celková spokojenost s obcí souvisí s tím, jak obyvatelé hodnotí kvalitu lokálních služeb.** Ti, kdo mají pocit, že jejich obec je dobře vybavená, nabízí kvalitní příležitosti pro práci, nákupy, zábavu, zdravotní péči a podobně, jsou s obcí jako takovou spokojenější než ti, kdo místní služby hodnotí jako nedostatečné. Také se opakovaně ukázalo, že **spokojenost závisí na hodnocení sociálního prostředí v obci, jako je přátelkost, kvalita sousedských vztahů a důvěra mezi obyvateli.**²⁰ Takové výsledky nejsou překvapivé. Znamenají, že lidé jsou spokojenější tam, kde pozitivně hodnotí kvalitu místních služeb a kvalitu mezilidských vztahů.

Jak můžeme měřit spokojenost se životem v obci?

Při měření abstraktních pojmů, jako je míra spokojenosti se životem v obci, se potýkáme s tím, že takový pojem nelze změřit přímo. Musíme použít indikátor, který vyjadřuje daný pojem více nebo méně přiléhavě. Takový indikátor může být tvořen například jednou dotazníkovou otázkou, nebo sérií několika otázek. V této výzkumné zprávě jsme se pro jednoduchost rozhodli pracovat s jednou otázkou: *Jak moc byste souhlasil/a nebo nesouhlasil/a s výrokem, že obec, ve které bydlíte, je skvělé místo k životu?* Respondenti, kteří s výrokem zcela souhlasí, jsou spokojenější než ti, kteří s ním souhlasí jen málo nebo vůbec. Tato otázka je kompromisem mezi dvěma přístupy k měření spokojenosti. Na jednu stranu může indikátor zdůrazňovat zcela subjektivní aspekt zkušenosti a ptát se na čistě osobní spokojenost respondenta. Příkladem takového indikátoru je otázka: *Jak moc jste Vy osobně celkově spokojen(a) nebo nespokojen(a) se situací v obci, kde bydlíte?* Na druhou stranu může indikátor klást důraz spíše na snahu o objektivní posouzení kvality. Při zkoumání spokojenosti s obcí by příkladem byla otázka: *Je podle Vás tato obec v posledních letech v porovnání s jinými obcemi či městy pro obyvatele atraktivní nebo neatraktivní?* V našem výzkumu jsme respondentům položili všechny tři otázky. Odpovědi na ně jsou podobné, ale v některých důležitých aspektech se odlišují. V odpovědích na otázku po atraktivitě obce se silněji projevuje, kde obec leží a jak se vyvíjí. Příměstské obce s rostoucím počtem obyvatel, ale také obce s větším množstvím služeb, považují respondenti za atraktivnější. V subjektivnějších indikátorech, které silněji zdůrazňují osobní prožívání respondentů, ovšem tyto charakteristiky nehrají roli.

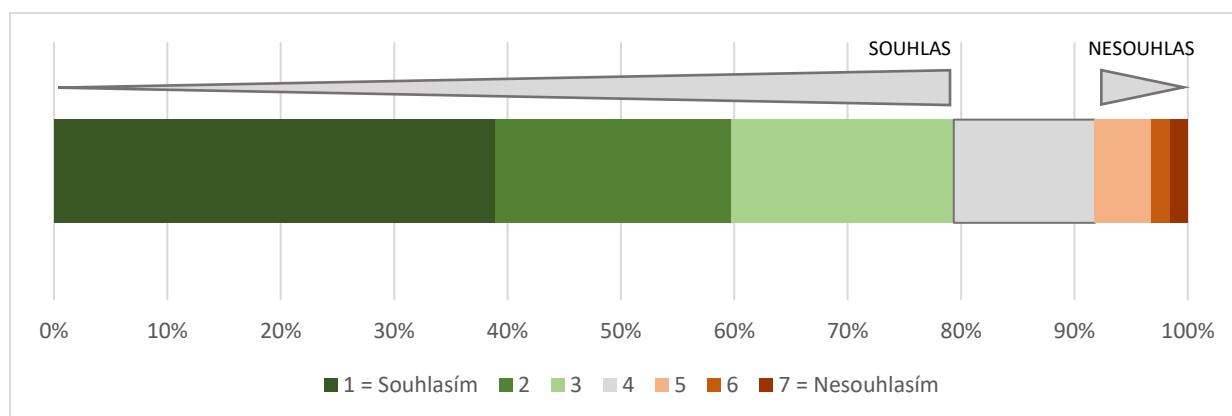
Zároveň nám ale takové výsledky neříkají mnoho o tom, jestli samotná přítomnost služeb v obci zvyšuje spokojenost obyvatel. V roce 2015 jsme na omezeném vzorku obcí v Česku zkoumali, do jaké míry různé objektivní charakteristiky obcí ovlivňují míru spokojenosti obyvatel. Data potvrdovala, že lidé, kteří jsou více spokojeni s místními službami, jsou také více spokojeni s celou obcí. Také ale data

²⁰ Viz například: Filkins, R. and Allen, J.C. and Cordes, S. (2000) Predicting Community Satisfaction among Rural Residents: An Integrative Model. *Rural Sociology* 65 No. 1 pp. 72-86

ukázala, že souvislost mezi objektivními charakteristikami obcí a spokojeností je mnohem méně jasná. V lépe vybavených obcích totiž nebyli lidé se službami více spokojeni než v málo vybavených.²¹

Podobnou otázku jsme se pokusili zodpovědět i s pomocí rozsáhlého datového souboru využitého v této studii. Ptáme se, do jaké míry ovlivňuje vybavenost obcí různými službami celkovou spokojenost obyvatel. **Spokojenost přitom měříme pomocí otázky: Jak moc byste souhlasil/a nebo nesouhlasil/a s výrokem, že obec, ve které bydlíte, je skvělé místo k životu?**²² Respondenti měli při odpovědi na výběr sedmibodovou škálu. V jejich odpovědích silně převažuje souhlas nad nesouhlasem, tedy **pozitivní hodnocení** (Obrázek 32). Téměř 40 % respondentů se s výrokem zcela ztotožňuje, a dalších 40 % volí o něco slabší souhlas. Pouze 9 % respondentů vybírá hodnotu 5, 6 a 7, které označují převládající nesouhlas. Takové výsledky mohou vypadat na první pohled jako velmi dobré. Skutečně ukazují, že v malých obcích vysoce převládá počet spokojených obyvatel nad nespokojenými. Zároveň je ale třeba vnímat je v kontextu podobných výsledků v jiných lokalitách. Možnost srovnání nabízí například Indikátor spokojenosti s místním společenstvím, používaný při hodnocení udržitelného rozvoje v řadě českých i zahraničních měst. Podle tohoto indikátoru výrazně převládá spokojenost i ve většině českých měst. Průměrné podíly spokojených obyvatel se pohybují kolem 80 % a dosahují tak podobných hodnot jako v našem dotazníkovém šetření.²³ Výsledky tak spíše naznačují, že **spokojenost v malých obcích dosahuje podobné úrovně jako spokojenost ve městech.**

Obrázek 32 Jak moc respondenti souhlasí s výrokem, že obec, ve které bydlí, je skvělé místo k životu?



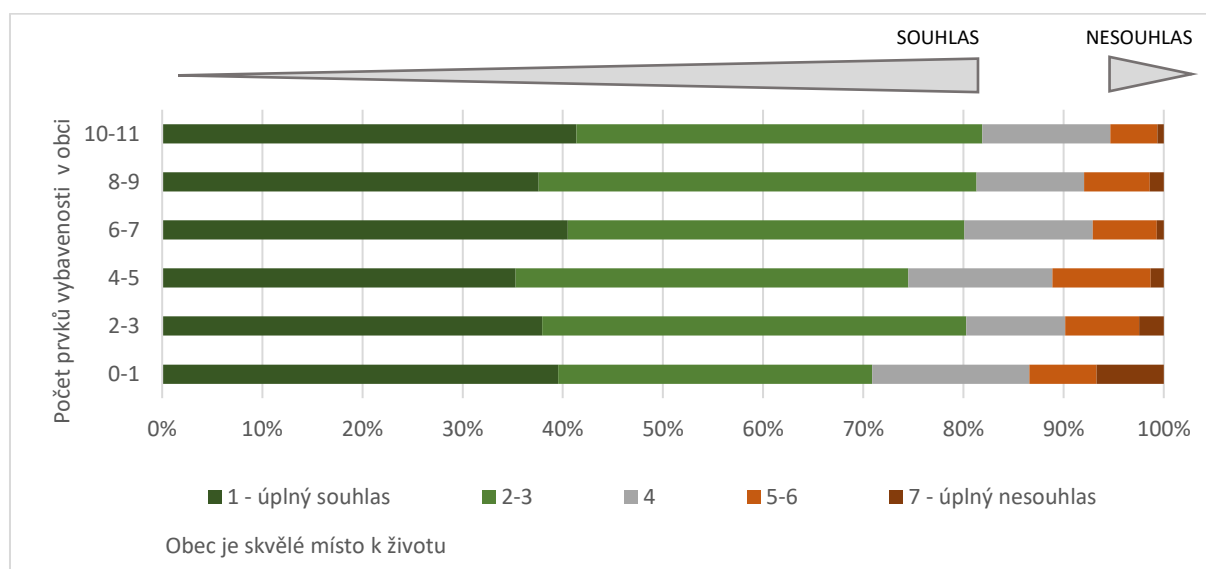
²¹ Bernard, J. (2015). Community satisfaction in Czech rural communities: A multilevel model. *Sociologia Ruralis*, 55(2), 205-226.

²² Znění otázky se inspiruje staršími americkými studiemi o spokojenosti obyvatel v obcích, ale zároveň reflektuje hlavní vizi současné české Koncepce rozvoje venkova. Ta si klade za cíl, aby venkov byl „územím, ve kterém se dobře žije, a o němž se zároveň říká, že se v něm dobře žije“ (MMR 2019).

²³ Otázka používaná v indikátoru spokojenosti s místním společenstvím zní: *Jak jste spokojen(a) s vaší obcí jako s místem, kde žijete a pracujete?* Viz Situační zpráva k udržitelnému rozvoji: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/udrzitelny-rozvoj/dokumenty/Situacni-zprava-ke-Strategickemu-ramci-udrzitelneho-rozvoje-CR-2016.pdf>

Analýza spokojenosti podle míry vybavenosti obcí ukazuje, že **existence zřetelné souvislosti mezi množstvím prvků občanské vybavenosti v obci a spokojeností obyvatel se nepotvrzuje. Obyvatelé obcí s minimálním počtem prvků vybavenosti jsou spokojeni prakticky stejně jako obyvatelé dobře vybavených obcí.** Graf na obrázku 33 porovnává spokojenost v obcích rozdělených podle toho, kolik různých prvků vybavenosti mají. Ukazuje, že souvislost je jen velmi slabá. Ve velmi špatně vybavených obcích je o něco vyšší podíl nespokojených obyvatel. V obcích s maximálně jednou službou dosahuje podíl nespokojených 14 %. V dobře vybavených obcích je nespokojených obyvatel méně. V obcích s více než 6 různými službami či infrastrukturami je podíl nespokojených kolem 7 %. Rozdíly jsou sice statisticky signifikantní, ale věcně jsou velmi málo výrazné. Takový výsledek naznačuje, že **vybavenost obcí není příliš důležitým aspektem, který respondenti berou v úvahu, když hodnotí svou spokojenost.** Pro přesnost lze dodat, že různé služby mají při hodnocení spokojenosti různý význam. Jistý rozdíl ve spokojenosti lze zaznamenat mezi obcemi, které jsou či nejsou vybavené prodejnou potravin, restaurací/hospodou, tělocvičnou, sportovním či dětským hřištěm, mateřskou školou, ordinacemi praktických lékařů pro dospělé a pro děti. Naopak přítomnost pošty, základní školy a sběrného dvora neovlivnila spokojenost obyvatel vůbec.

Obrázek 33 Spokojenost s obcí podle její vybavenosti různými službami a infrastrukturami



Pokud má vybavenost obcí službami jen velmi slabý vliv na spokojenost obyvatel, co jiného rozhoduje o tom, zda jsou lidé v obci spokojeni, nebo ne? Určitý vliv mohou mít další charakteristiky obce, především její poloha a socioekonomická situace v obci. Analýzy populačního vývoje obcí v poslední době zřetelně ukazují prostorovou diferenciaci podle jejich polohy vůči městům. V důsledku suburbanizace malé příměstské obce populačně rychle rostou, zatímco obce v odlehlých polohách stagnují a některé z nich obyvatelstvo ztrácí.²⁴ S rezidenční atraktivitou příměstských obcí by se mohla pojít i vyšší míra spokojenosti obyvatel. Druhým rysem, který by mohl ovlivnit spokojenost v obci, je míra nezaměstnanosti, která indikuje zvýšený rozsah chudoby a s ní souvisejících problémů. Pro

²⁴ Ouředníček, M., Novák, J., & Šimon, M. (2013). Současné změny migrační bilance nejmenších českých obcí. In *Výroční konference České geografické společnosti. Nové výzvy pro geografii*. Brno: Masarykova Univerzita (pp. 246-255).

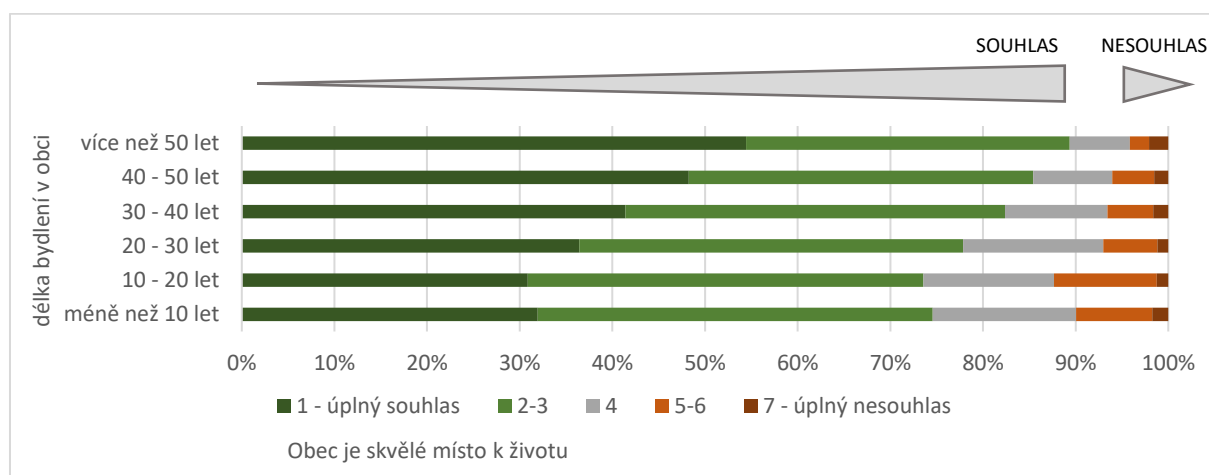
analýzu vlivu příměstské polohy jsme využili typologii obcí podle zón rezidenční suburbanizace z roku 2016²⁵. V dotazníkových datech je 295 respondentů ze zóny s nejintenzivnější suburbanizací, 511 ze zóny s méně intenzivní suburbanizací a 1246 respondentů z obcí mimo suburbánní zóny. **Analýza rozdílů spokojenosti podle zóny suburbanizace ovšem dokládá, že příměstská poloha spojená se suburbánním rozvojem obce nijak nezvyšuje spokojenost obyvatel.** V obcích, které leží v suburbánních zónách, je míra spokojenosti stejná jako v obcích mimo ně. To je pozoruhodný výsledek, když vezmeme v úvahu vysokou intenzitu stěhování do suburbánních obcí. Naznačuje to, že obce s vysokou mírou přistěhovalců, ležící v dopravně výhodné poloze v blízkosti měst, nemusejí nabízet všeobecně výhodnější rezidenční prostředí než obce odlehlejší. Vysoká míra atraktivity pro nové přistěhovalce se u nich nutně nepojí se zvýšenou atraktivitou i pro ostatní obyvatele.

Dalším hypotetickým kritériem ovlivňujícím spokojenost je míra nezaměstnanosti v obci. Ani ta se ovšem neprokázala být podstatným prediktorem spokojenosti. V obcích s nezaměstnaností přesahující 3,5 % je sice podíl nespokojených o něco vyšší než v obcích s nižší nezaměstnaností (11 % oproti cca 7 % v obcích s nižší nezaměstnaností), ale rozdíly jsou na hranici statistické významnosti a též věcně jsou velmi slabé.

Celkově se tak zdá, že prostorové faktory a socioekonomické znaky obcí nedokáží dobře vysvětlit rozdíly v tom, jak moc jsou obyvatelé přesvědčeni, že jejich obec je skvělé místo k životu.

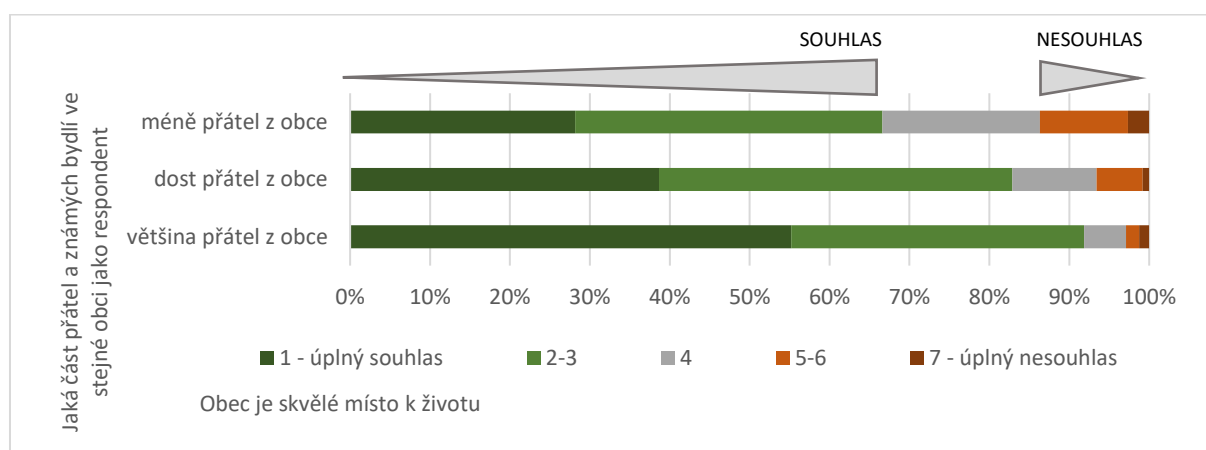
Na spokojenost mohou mít ovšem vliv i individuální charakteristiky respondentů. Zkoumali jsme rozdíly spokojenosti podle hlavních sociodemografických a socioekonomických znaků (věk, pohlaví, vzdělání) a podle míry sociální integrace do obce (délka bydlení v obci, počet přátel v obci). **Sociodemografické a socioekonomické znaky mají na spokojenost v obci větší vliv než polohové a ekonomické charakteristiky obcí.** Ženy vyjadřují o něco vyšší spokojenost než muži, senioři jsou spokojenější než lidé v mladším a středním věku. Lidé bez maturity jsou spokojenější než lidé s vyšším vzděláním. **Zdaleka nejsilnější prediktory spokojenosti ale patří do kategorie sociální integrace. Ze všech zkoumaných charakteristik zvyšuje spokojenost s obcí nejsilněji délka bydlení v obci a odhad počtu přátel, které respondent v obci má.** Souvislosti zobrazují grafy na obrázcích 34 a 35.

Obrázek 34 Souvislost mezi spokojeností s obcí a délkou bydlení v obci



²⁵ Ouředníček, M., Špačková, P., Klsák, A., & Nemeškal, J. (2018). Zóny rezidenční suburbanizace v obcích Česka 2016. Specializovaná mapa. Karlova univerzita v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

Obrázek 35 Souvislost mezi spokojeností s obcí a množstvím přátel a známých v obci



Pro úplnost lze dodat, že jsme pomocí vícerozměrného statistického modelu testovali také to, jak je spokojenost s obcí ovlivňována všemi faktory současně. Takový model poněkud zpřesňuje výše prezentované výsledky. Potvrzuje, že nejdůležitějším faktorem ovlivňujícím spokojenost s obcí je míra sociální integrace do obce. Lidé, kteří v obci žijí nejdelší dobu a ti, kteří mají největší část svých přátel a známých z obce, jsou s obcí spokojeni nejvíce. Zrovna tak platí, že o něco vyšší spokojenost vyjadřují ženy. Vliv vybavenosti obcí službami se ani ve vícerozměrném testu nepotvrdil. Určitý, i když slabý vliv, připisuje model příměstské poloze. Spokojenost v suburbánních zónách kolem měst je o něco málo vyšší než spokojenost ve venkovských obcích mimo suburbánní zóny.

V rámečku o měření spokojenosti uvádíme, že spokojenost v obci lze měřit různými způsoby. Kromě zde uvedené otázky jsme respondenty také požádali, aby zkusili pokud možno objektivně posoudit, jak atraktivní je jejich obec pro obyvatele ve srovnání s jinými obcemi. Když zkoumáme, co ovlivňuje odpovědi na tuto otázku, vidíme, že jsou silněji ovlivněny objektivními charakteristikami obce. U této otázky se potvrzuje předpoklad, že respondenti hodnotí jako atraktivnější obce v suburbánních zónách a obce, které jsou lépe vybavené službami. Vliv těchto charakteristik není silný, ale je v datech dobře patrný. Tento poznatek nabízí důležitý vhled do toho, jak obyvatelé vlastně význam lokálních služeb ve své obci vnímají. **Při snaze o objektivní zhodnocení atraktivity obce si respondenti uvědomují existenci celospolečenského diskurzu o tom, že úspěšné obce populačně rostou, staví se v nich nové domy a nabízejí svým obyvatelům velké množství služeb a různorodé vyžití. Takové obce pak hodnotí jako atraktivnější. Když ale mají respondenti hovořit o svém vlastním pocitu ze života v obci a o možnostech, které jejich obec nabízí ke spokojenému bydlení, nehrají v jejich hodnocení tyto rozvojové charakteristiky významnou roli. Mnohem důležitější je to, jak dobře obec znají a jaké vztahy si vybudovali k ostatním obyvatelům. Integrace do sociálního přediva obce má pro jejich hodnocení silnější význam než „tvrdé“ rozvojové charakteristiky, jako je vybavenost, nezaměstnanost a příměstská poloha.²⁶**

²⁶ Můžeme oprávněně předpokládat, že tento poznatek neplatí jenom pro malé obce, ale má širší platnost i pro městská sídla. V jeho světle poněkud bledne význam různých žebříčků „kvality života“ v českých obcích, městech a regionech (např. zde: www.obcevdtech.cz). Podobné žebříčky jsou založeny právě na dobře měřitelných rozvojových charakteristikách,

ktelé autoři interpretují jako blíže nedefinovanou kvalitu života. Je ale velmi pravděpodobné, že sami obyvatelé jednotlivých měst hodnotí kvalitu života v obci jinou perspektivou. Obyvatelé měst, která opakovaně skórují v podobných žebříčcích nízko, se docela pochopitelně mohou cítit podobným hodnocením zaskočení a považovat hodnocení za nespravedlivé. Neodpovídá jejich každodenní zkušenosti.

5 Význam a udržitelnost služeb v malých obcích očima místních aktérů

Rozhovory s místními aktéry pomáhají doplnit perspektivu, kterou poskytla data z dotazníkového šetření. K místním aktérům řadíme starostky a starosty obcí a osoby, které se podílejí na provozování služeb ve venkovských obcích. Místní aktéři mohou poskytnout o provozu služeb řadu detailních informací, které pomocí dotazníků zjistit nelze. Ve své roli mohou provoz služeb silně ovlivnit, resp. v mnoha případech za něj přímo zodpovídají. Místní aktéři z řad starostů a starostek navíc mají takřka v popisu práce reflektovat potřeby lokality a zvažovat její možnosti, a to i z pohledu její vybavenosti službami.

V rozhovorech, které jsme s nimi vedli, jsme se zaměřili na dva hlavní okruhy témat: 1) na to, jak hodnotí význam různých služeb v obci, a 2) na jejich posouzení udržitelnosti služeb. U obou témat je důležité znát pohled místních aktérů, protože právě oni mohou spoluutvářet podmínky, které udržitelnost služeb a jejich provoz ovlivňují.

Rozhovory jsme vedli ve třech různých venkovských mikroregionech, které zastupují typově odlišné venkovské prostory. Celkem jsme provedli 51 rozhovorů. Názvy obcí jsou za účelem anonymizace změněny. Podrobnější informace jsou k dispozici v metodologické kapitole 7.

5.1 Prodejny potravin a smíšeného zboží

5.1.1 Způsoby provozování služby

Prodejny v malých obcích mají různé formy. Navzájem se odlišují podle formy provozovatele, ale také podle šíře sortimentu a velikosti prodejny. V obcích, kde jsme prováděli rozhovory, bylo možné najít **tři hlavní typy provozovatelů venkovských prodejen. Prodejny, které jsou součástí řetězce (typicky např. Coop), prodejny provozované místním soukromníkem, a obchody provozované Vietnamci.** Z hlediska starostů je mezi těmito organizačními formami místních prodejen řada rozdílů. Liší se způsob komunikace mezi obcí a provozovatelem, možné formy podpory, ale také vnímání úlohy prodejny v obci. Z hlediska úlohy prodejny a jejího významu pro obec odlišují starostové jako specifickou skupinu především prodejny provozované Vietnamci. Ty ovšem nejsou většinou vnímány jako druhořadé či méněcenné. Jejich hodnocení je spíše smíšené. Na jednu stranu se objevují pozitivní hodnocení šíře jejich sortimentu a otevírací doby, na druhou stranu je patrný určitý odstup vyjádřený obavami o to, zda jsou v prodejnách provozovaných Vietnamci dodržovány příslušné daňové povinnosti. Prodejny se ovšem odlišují i šíří sortimentu, zejména tím, zda prodejna prodává sortiment, který je citlivý na trvanlivost (např. ovoce a zelenina) nebo dokonce vyžaduje speciální hygienické podmínky (uzenina, maso), a dále doplňkovými službami a množstvím nepotravinářského sortimentu v nabídce. Není proto možné zahrnout všechny obchody s potravinami a smíšeným zbožím na malých obcích do jedné souhrnné kategorie, pro kterou platí úplně stejné poznatky o významu a udržitelnosti. Následující kapitoly jsou proto nutným zjednodušením šíře celé problematiky.

5.1.2 Význam místních prodejen očima starostů a provozovatelů

Oslovené starostky a starostové vesměs popisují lokální prodejny potravin jako významné prvky místní vybavenosti. Přitom si uvědomují nesamozřejmou povahu provozování takových prodejen a někteří z nich mohou doložit celou řadu kroků, které podnikli při snaze zajistit udržitelnost místní prodejny. Zároveň ovšem o situaci uvažují diferencovaně, protože připouštějí, že význam místních prodejen značně souvisí s měnícím se spotřebitelským chováním i s jejich polohou v obci a polohou obce v rámci regionu. Vyjadřují přesvědčení, že **v důsledku poměšťování životního stylu na venkově (pracovní aktivity mimo obec, rostoucí nároky na pestrou nabídku volnočasového vyžití) dochází k uspokojování potřeb i v oblasti nákupu z větší části nebo zcela mimo obec.** Výslovně tuto perspektivu zmiňuje starosta Sytína:

„Takže do toho obchodu chodili většinou teda zemědělský družstvo bejvalý, takže ty to využívali na svačiny a podobně [...] ale na rovinu, všichni jdou dělat velkej nákup do města a v tom krámku si koupí, když jim něco chybí, že jo. Takže to je ekonomicky špatně, no. Takže nemůže konkurovat nějakému nákupáku támhle, nějakému Penny nebo takovejím těm velkejím obchodům prostě s těma cenama.“ (starosta, Sytín)

Zároveň místní aktéři zmiňují, že obchod přirozeně využívají především místní lidé, nicméně mezi různými skupinami obyvatel jsou velké rozdíly. Hlavní skupinu zákazníků tvoří podle nich starší lidé a ti, kdo nemají automobil. Prodavačka v Kačerově v tomto směru říká:

„Kdyby obchod nebyl, litovaly by toho babičky, co špatně chodí a kdo nemá auto. Ale jinak jako mladým je to úplně ukradený, jo, protože jsou zvyklí na ten servis kdykoliv koupit cokoliv, a ty auta mají. Ono by se to poznalo až s odstupem času, za pár let. Protože ta vesnice, ta chátrá potom, tak nějak upadá.“ (prodavačka, Kačerov)

Ve výpovědích starostek a starostů i provozovatelů prodejen lze velmi dobře identifikovat několik rovin významu malých obchodů, které popisujeme již v kapitole 4.1. V první řadě se jedná o praktický, resp. funkční význam, spočívající v možnosti lokálního nákupu potravin. V rámci tohoto funkčního významu vystupují **tři hlavní typy nákupů: příležitostné a doplňkové nákupy pro velkou část místních obyvatel; nákupy svačín pro děti ze škol a zaměstnance v obci, a dále možnost realizace velkých nákupů pro starší a méně mobilní obyvatele.**

Starostky a starostové, stejně jako provozovatelé obchodů, přitom ovšem kladou důraz na to, že **funkční význam existence malých prodejen přesahuje to, že poskytují příležitosti k lokálnímu nakupování potravin.** Zmiňují i některé vedlejší funkční významy. Patří k nim to, když prodejna nabízí i některé další služby, např. peněžního²⁷ či poštovního charakteru (dobíjení telefonu, přijímání složenek, platba inkasa, cashback, Zásilkovna či podobné služby a také Pošta partner). Stává se, že přes prodejnu si lidé předávají vzkazy či předměty v rámci sousedské výpomoci. Využívá se tak stávající prostor pro různé služby nebo se formalizuje zaběhlá praxe spojená s prodejnou. V některých obcích jsou v zádveří či před prodejnou instalovány nástěnky, informační tabule, kde se lidé dozvídají o aktualitách či akcích v obci nebo něco poptávají či nabízejí, i tím je význam prodejen v některých obcích posílen o existenci společně sdíleného veřejného prostoru. Z rozhovorů je však zřejmé, že přidružení služeb neznámá nutně zvýšení obrátu prodejny. Význam prodejen se může podle jednoho z respondentů posílit především v mimořádných a krizových situacích, jako byla pandemie Covid:

„Když začal covid, tak jsme měli neuvěřitelně velké tržby. Lidé si dělali zásoby, to opravdu byly najednou tak velké tržby, opravdu byly plné košíky. Lidé se tu cítili bezpečněji, za prvé žádné fronty, ... a spousta lidí to i chválilo, že si tu nakoupí všechno.“ (prodavačka, Motlov).

Nad rámec funkčního významu prodejen zmiňují místní aktéři rovněž jejich sociální význam. Při návštěvě obchodu dochází k neplánovaným a neformálním kontaktům mezi obyvateli, kteří tak udržují a utvářejí spontánní komunitní síť. K sousedským setkáním dochází jak v exteriéru, tak uvnitř obchodů. V Miříně, kde je obchod udržován pouze díky velké podpoře obce a kde je otevřeno jen v pondělí, středu a pátek, pan starosta uvedl:

²⁷ Za stávajících podmínek obce nemohou zajistit zřízení bankomatu.

„Jak tady nic nemáme, tak to lidé berou i jako společenskou záležitost, po třetí hodině se tam začínají scházet a besedují v létě před krámem, v zimě vevnitř... je tam jedna lavička, tak se tam prostě sejdou.“ (starosta, Miřín)

Sociální rozměr obchodu ovšem není vždy zcela nekonfliktní, protože vesnická prodejna se v řadě případů stává místem setkání pro konzumenty alkoholických nápojů. Celkem běžnou realitou prodejen jsou lidé, kteří si před prodejnou „otevrou lahváče“.

V rozhovorech s místními aktéry ale zaznívají i výroky, které ukazují, že **prodejny mají v jejich očích výrazný symbolický význam. Existence obchodu symbolizuje „živost obce“ a jistou prestiž. Obrazy „živé“ obce, resp. obce „kde se něco děje“ zastupují v rozhovorech s místními aktéry žádoucí rozvojový cíl.** Živá obec tak zastupuje obec s fungující sousedskou komunitou, dostatkem vyžití a udržitelnou budoucností. Existence prodejny pak je jedním ze symbolů této životaschopnosti. Pregnantně toto přesvědčení vyjádřil starosta Rudna:

„Obchod tu máme, bez něj by byla obec úplně mrtvá“. (starosta, Rudno).

5.1.3 Udržitelnost místních prodejen

Místní aktéři vnímají, že **udržitelnost malých prodejen potravin v obcích není samozřejmá.** Zmiňují, že provoz prodejen závisí na velké šíři faktorů vnitřních i vnějších, přičemž některé z nich lze ovlivnit aktivitami samospráv (včetně podpory dotacemi), jiné jsou závislé na podnikavosti a dovednosti provozovatelů a přirozeně na podmínkách utvářených tržním prostředím.

Tržní podmínky představují základní rámec a limit provozu lokálních prodejen. Místní aktéři zmiňují jako klíčový faktor rentability prodejen nejen počet obyvatel v obci, ale také celkový objem zákazníků, kteří přijíždějí do obce jako turisté a chalupáři, zaměstnanci či školáci. Lepší postavení mají o něco větší obce, které poskytují prodej potravin i obyvatelům z okolních vesnic. To je podmíněné pravidelnou dojížděnkou za účelem zaměstnání, školy či využívání dopravního uzle.

Provoz prodejen je ale z druhé strany limitován také trhem práce. Provozovatelé prodejen řeší personální situaci a často jen s obtížemi nalézají zaměstnance ochotné vést obchod, protože platové podmínky se zpravidla pohybují velmi nízko.

„Za 17 000 čistého sotva někoho seženete, to tak brigádnici, ale maminky s malými dětmi těžko sladují péči o děti s časy, kdy je v obchodě frol.“ (prodavačka, Motlov)

Provozovatel prodejny v Hrachovině byl osloven starostou z vedlejší obce, aby také u nich provozoval prodejnu potravin. Nabídku odmítl s tím, že se mu nejeví rentabilní. A navíc vyjádřil názor, že je velmi těžké najít spolehlivého a poctivého zaměstnance.

Hlavní tržní konkurenci pro malé prodejny představují podle názorů místních aktérů řetězce supermarketů a diskontů, kterým mohou malé prodejny jen obtížně konkurovat cenami i šíří nabízeného sortimentu. Soutěž s nimi dopadá na malé prodejny tíživě, protože přestávají plnit úlohu hlavního nákupního místa. Příležitostné nákupy přitom vytváří jen relativně malý obrat.

K udržitelnosti místních prodejen v konkurenci se supermarketů a diskontů velmi často přispívá podpora ze strany obce. Tato podpora má obvykle podobu finanční dotace, zejména ve formě výhodného či bezplatného poskytování prostor, a také značného organizačního úsilí, které představitelé obcí vynakládají při hledání provozovatele.

Strategickým faktorem možnosti dlouhodobé podpory prodejny se ukázalo být zejména to, má-li obec k dispozici vhodné prodejní prostory ve svém vlastnictví. Pro řadu obcí se jedná o klíčový nástroj,

jak zajistit fungování prodejny. Obec má v takové situaci možnost domluvit s provozovatelem takové podmínky, které jsou pro něj výhodné a pro obec z hlediska hospodaření akceptovatelné.

Samosprávy na sebe berou úkol hledat a udržet vhodného provozovatele v případě, že dosavadní provozovatel prodejny ukončil činnost. Tuto odpovědnost vnímají někteří starostové i tehdy, když objekt vhodný pro prodejnu není ve vlastnictví obce a nemají v takovém případě plně v moci podobu a technický stav objektu. Starosta či starostka se pak stávají vyjednavatelem provozních podmínek s případným provozovatelem, agentem shánějícím případného nového provozovatele, a dokonce přebírají i personální úkoly spojené se zajištěním pracovníků pro prodejnu. Komplexní zapojení obce názorně ilustruje příklad z obce Havlovice:

„Je tady jeden obchod, kdysi to měla nějaká Jednota, která zkrachovala, a my to koupili. V objektu funguje COOP, ale když paní prodavačka onemocní, tak není zástup. Sháněl jsem takový ty pojízdný prodejny, to už dneska skoro neexistuje. Když je obchod třeba týden zavřený, lidi si nemají kde nakoupit. Mobilní si na nákup dojedou. Těm starším říkám, ať si řeknou a my jim ty základní věci přivezeme. Mám ale v plánu, že využijeme Poštu partner, která je v budově úřadu. Bude tam zároveň obchod, který nebude konkurovat klasickým obchodům. Budou tam ty věci z keramiky a nějaká ta zdravá výživa, ale když obchod zavře, tak rohlíky, mléko, chleba objednáme a budou to mít tady.“ (starosta, Havlovice)

Zkušenost se snahou o zajištění provozovatele je mezi starosty a starostkami značně rozšířená. **Neexistuje ovšem univerzální recept ani preferovaný druh provozovatele.** Vedení některých obcí se dokáže domluvit na podpoře prodejen fungujících v rámci řetězců. Motivací pro řetězec může být například, když obec na vlastní náklady rekonstruuje objekt prodejny. V jiných obcích podobná jednání nevedou k výsledku a obec zajistí provoz prodejny ze strany soukromníků. Není výjimečné, že se provozovatelé malých prodejen poměrně rychle střídají. Například v obci Rudno v jednom objektu provozovala obchod nejprve Jednota, pak paní, která objekt vlastní, ale odešla do důchodu, takže se Jednota na krátkou dobu vrátila. Starosta obce Rudno uvedl:

„Niméně pro Jednotu to nebylo. Nakonec si obchod pronajal náš vietnamský spoluobčan. ... Je tady již tři roky a obchod funguje. Má obrovský sortiment a otevřeno do osmi hodin do večera, v sobotu i v neděli. Pro místní nebo i projíždějící opravdu výborná služba.“ (starosta, Rudno).

Významnou roli při hledání a podpoře provozovatele mohou hrát rovněž neformální kontakty a vyjednávací schopnosti vedení obce. V rozhovorech popisují lokální aktéři podobné situace i tak, že starostové se snaží stávající provozovatele prodejen „ukecat“ a přesvědčit, že obec obchod potřebuje. V takových případech může provozování prodejny nabývat zřetelných rysů veřejné a komunitní služby.

Dalším klíčovým faktorem udržitelnosti, který lokální aktéři zmiňují jako důležitý, je přístup a podnikavost provozovatele a personálu, který zásadním způsobem rozhoduje o zájmu zákazníků a následně i o rentabilitě služby. V rozhovorech se objevují tři hlavní aspekty, které mají pro udržitelnost prodejny význam. Prvním z nich je **schopnost zajištění dostatečně širokého a zároveň čerstvého sortimentu.** Druhým je **vhodně zvolená otevírací doba obchodu,** třetím je **vztah personálu k zákazníkům.** Udržení rozmanitého a čerstvého sortimentu představuje pro malé prodejny velkou výzvu vzhledem k malému obratu. Přizpůsobení otevírací doby potřebám místních obyvatel (např. brzká ranní otevírací doba pro zaměstnance, kteří nakupují svačiny, odpolední otevírací doba pro lidi, kteří se vrací z práce) může pro obchod představovat strategickou výhodu. V řadě případů je ovšem rovněž limitováno možnostmi nalezení vhodného personálu s odpovídajícími časovými možnostmi. Výrazným, specifickým faktorem úspěšnosti venkovských prodejen pak je vztah mezi personálem a zákazníkem. Ve venkovských obcích zpravidla tento vztah není anonymní. Součástí nákupu tak může být příjemná konverzace s prodavačkou či prodavačem. Význam tohoto prvku byl popsán i v odborné literatuře. Anja Decker při analýze fungování malých venkovských prodejen hovoří v „ekonomizaci

pocitů“. Nakupování se může stát pozitivním emocionálním prožitkem, který vyvažuje nedostatek sortimentu a vyšší cenu. Takový přístup ovšem vyžaduje od personálu prodejen značnou míru empatie a komunikačních kompetencí (Decker 2014). Značný význam vstřícnosti personálu na udržitelnost prodejen popisuje v rozhovorech například jedna z prodavaček:

„Lidé si sem chodí popovídat, třeba ty starší. Když už sem někdo přijde, tak já osobně chci, aby tady člověk byl spokojený, nebál se zeptat na něco, ... že se snažím k lidem se chovat slušně a bavit se s nimi, i na děti jsem hodná, z jednoho prostého důvodu, aby se nebály chodit nakupovat.“ (prodejna, Motlov)

5.1.4 Shrnutí

Představitelé obcí si uvědomují nesamozřejmý charakter provozování malé prodejny potravin či smíšeného zboží v obci. Vnímají, že v tržním prostředí v konkurenci s velkými supermarkety a diskontními prodejny se při současných proměnách nákupního chování ocitají tyto malé venkovské prodejny na hraně rentability, či v mnoha případech spíše za její hranou. Provoz prodejny ale zpravidla považují za žádoucí a významnou součást „životaschopné obce“. Význam prodejen odůvodňují tím, že prodejny jsou stále podstatné pro starší a méně mobilní obyvatele, ale také tím, že poskytují další přidružené služby a v nejmenších obcích vytvářejí příležitosti pro setkávání obyvatel. Různými způsoby proto udržitelnost malých prodejen podporují. Klíčovým prvkem této podpory je zpravidla finanční podpora provozovatele formou snížení či odpuštění nájmu. Zároveň se vedení obcí angažuje při hledání nových provozovatelů a při formálním i neformálním vyjednávání s nimi o podmínkách provozu prodejny. Provoz prodejny v takových případech nabírá znaky kvazi-veřejné služby, do jejíhož fungování je významně zapojena veřejná správa v obci. Významnou silnou stránkou malých prodejen v obci je možnost budování přátelského neformálního vztahu mezi personálem a zákazníky, díky němuž nákup v místní prodejně získává také pozitivní sociální rozměr.

5.2 Restaurace a hospody

5.2.1 Způsoby provozování služby

Restaurace, hospody a další stravovací zařízení v prozkoumaných venkovských obcích tvoří velmi heterogenní skupinu zařízení. Ve sledovaných obcích k ní náleží klasické kamenné restaurace s nabídkou teplých jídel a pravidelnou otevírací dobou, hospody bez teplých jídel, motoresty, penziony, kiosky a různé druhy občerstvení, ale také zařízení otevíraná jen nárazově a při určitých příležitostech. Navzájem se tato zařízení liší otevírací dobou, sezónností provozu, doplňkovými službami, cenovou úrovní i atmosférou. K typickým provozovatelům patří soukromí podnikatelé, v mnohem menší míře také samotné obce. Některá tato zařízení jsou vázaná na další služby (např. u koupaliště, hřiště, sportovního areálu nebo v budově kulturního domu). **V některých případech je provoz vesnických restaurací a hospod založen na neformálním základu a má spíš charakter provozu soukromých nebo spolkových klubů.**

5.2.2 Význam restaurací a hospod očima starostů a provozovatelů

V rozhovorech o restauracích, hospodách a dalších stravovacích zařízeních se starostky a starostové zmiňovali poměrně stručně o jejich funkčním významu ve smyslu poskytování stravovacích služeb. Je zřejmé, že vzhledem k rozmanitosti typů provozoven, se jednotlivá zařízení zaměřují na různé skupiny uživatelů. Význam je diferencován podle demografických charakteristik, podle životního způsobu uživatelů a také podle toho, zda se jedná o místní obyvatele, chalupáře či turisty. **O to více prostoru ovšem lokální aktéři v rozhovorech věnují sociálnímu a symbolickému významu restaurací a hospod pro obec. Hovoří o silné obousměrné souvislosti mezi provozem pohostinských zařízení a organizací různých společenských akcí a komunitním životem obce.**

Lokální pohostinství je často příležitostí pro neorganizovaná setkání, ale konají se zde také setkání pravidelná, např. skupin seniorů, sportovců, divadelníků, přátel, nebo zařízení slouží jako zázemí pro pořádání společenských akcí (např. „srazy“ absolventů školy, turnaje, aktivity spolků, veřejná jednání, obecní akce, soukromé oslavy). Zvláštní úlohu sehrávají tato zařízení při akcích, které navazují nebo udržují místní tradice, slavnosti, svátky. Výhodou je, když hospoda či restaurace má sál využitelný pro organizaci plesů, zábav či jiných kulturních akcí. Se ztrátou takového zařízení je pociťována nouze právě o takto funkční prostor. V obci Spádov k tomu starosta řekl:

„Nemáme tady žádný jakoby kulturní sál. Využívali jsme sál v restauraci, která skončila. Majitel to prodal a ten nový s námi nekomunikuje... žádný jiný prostor tady není, takže už asi druhým rokem pracujeme na nějaké multifunkční tělocvičně, ale problém je ten, že jsou to prostě strašně nákladné věci.“ (starosta, Spádov)

Existence stravovacího zařízení může vyvolávat přímé podněty pro společenské aktivity v obci. Příkladem je obec Šarkov, kde hospoda otevírá tzv. na zavalanou, tj. když místní požádají provozovatele, aby hospodu otevřel. Iniciátorem setkání může být i hospodský. Jak uvedla naše informátorka:

„Když je hospoda otevřená, kluci si jdou zakopat a dát si pívko.“ (informátorka, Šarkov)

V lokálním pohostinství jakožto v jistém „sociálním uzlu“ dochází k setkávání lidí, ke sdílení informací, k vyjednávání a řešení problémů, sjednávání pomoci. Setkávání lidí vede k posilování kontaktů a interakcí, k vzájemnému poznávání a sdílení, místní soudržnosti. Funkci sociálně integračního místa ovšem plní restaurace a hospody více pro muže než pro ženy. Sociální význam služby je zvláště pociťován v situaci, když je provoz hospody omezen nebo dokonce zcela zrušen. Starosta obce Bukovina, kde byl provoz hospody v souvislosti s covidem omezen, si posteskl:

„Víte co, dříve jsem tam zašel a věděl jsem, co lidi řeší, domluvil jsem..., sehnal jsem...“ (starosta, Bukovina)

Podobně se vyjádřil starosta obce Kaplov, kde soukromý majitel již hospodu přestal provozovat:

„Hospoda byla v centru, obrovská, krásná. Byl tam velký dvůr s velkým sálem a hlavně to bylo jediné místo, kde se všichni scházeli. A když tady byly nějaké rozbroje, tak se šlo do hospody, všechno se to vyříkalo a šlo se dál. Tak to teď bohužel nemáme.“ (starosta, Kaplov)

Právě velký důraz, který místní aktéři kladou na sociální význam vesnické restaurace či hospody se odráží i v tom, že **hospody a restaurace pojmají jako jeden ze symbolů „živé“ venkovské komunity. Popisují ji jako službu, která manifestuje kvalitu občanského života nebo i jistou prestiž obce.** Podobně jako v případě prodejen potravin, je i existence vesnické hospody chápána jako důraz to, „že se v obci něco děje“.

5.2.3 Udržitelnost restaurací a hospod

Podobně jako v případě venkovských prodejen, i u restaurací a hospod vnímají místní aktéři jejich **udržitelnost jako problematickou a nesamozřejmou. Zdůrazňují přitom vzájemnou provázanost komunitního života v obci a této služby.** Popisují, že v dlouhodobé perspektivě vnímají v malých venkovských obcích úbytek pospolitosti související s poměšťováním a přesouváním životních aktivit velké části obyvatel obcí do měst. Tím se snižuje udržitelnost lokálních stravovacích zařízení, která jsou s komunitní pospolitostí úzce provázaná. Na druhou stranu hovoří aktéři také o řadě **specifických lokálních podmínek, které mohou existenci restaurací a hospod pozitivně podpořit. Mezi ně patří zejména turistická atraktivita místa a existence dopravních tahů v obci.**

Nad rámec lokálně specifických faktorů vyjmenovali místní aktéři ještě řadu dalších aspektů, které spoluovlivňují udržitelnost lokálních hospod či restaurací. Mezi ně patří existence vhodného objektu pro provoz stravovacího zařízení v obci, nalezení ochotného provozovatele a síla komunitního a spolkového života v obci. Ve všech třech těchto aspektech se navíc může angažovat vedení obce.

Existence vhodného objektu ve vyhovujícím stavu v obci je základem pro možnost provozu restaurace. V případě, že je majitelem takového objektu obec, je udržitelnost služby nejsilněji závislá na zájmu obce o její provoz. Obecní vlastnictví objektu, kde je restaurace či hospoda provozována, není ve zkoumaných obcích nijak výjimečné, stejně jako lze najít řadu příkladů, kdy obec právě do těchto objektů investuje nemalé prostředky s cílem zajistit udržitelné fungování služby. V Modré v tomto směru starosta podotkl:

„Museli jsme nechat postavit, opravit, rekonstruovat hotel, restauraci na koupališti a postavit bistro, abychom vůbec něco měli.“ (starosta, Modrá)

K dalším možnostem podpory provozu restaurací a hospod ze strany obce patří akce organizované a propagované obcí. Obce tímto způsobem usilují o vzájemnou synergii s provozovateli pohostinství, kteří mohou pro akci poskytnout vhodné prostory či občerstvení. Příklad takové spolupráce uvádí starosta Ondřetína:

„Takže dělají se tam besedy a další akce. Obec to zatáhne a hospodský z toho mají, co tam prodají. Třeba jsme pořádali fotbalový turnaj. A ten se i hospodě bohatě vyplatil.“ (starosta, Ondřetín)

K využívání hospod jsou vybízeny také spolky. **Díky provázanosti komunitního a spolkového života v obci s lokálním pohostinstvím lze považovat rozvinutý spolkový život za další důležitý aspekt udržitelnosti.** V obcích, ve kterých je škola, hospoda či restaurace skýtá místo pro setkávání jejich absolventů. V některých obcích dochází k pravidelným setkáváním rodáků. Pohostinská zařízení jsou

využívána u příležitosti lokálních slavností a místních tradic (poutě, posvícení, maškarní, kácení máje) nebo v případě kulturních akcí, které jsou přitažlivé i pro přespolní. Vlastní iniciativu vedle obce vyvíjejí i soukromí provozovatelé těchto zařízení, kteří se snaží přilákat své zákazníky na různé typy akcí. Tam, kde v obci hospoda není, a dokonce není ani jiný vhodný prostor pro společenské setkávání, obyvatelé jsou odkázáni na venkovní prostory a konají akce např. na hřišti.

I přes značnou podporu ze strany vedení obcí je udržitelnost lokálních restaurací nebo hospod zásadně závislá na osobě provozovatele. Výraznou roli přitom hraje nejen jeho podnikavost. **Místní aktéři popisují jako další důležité vlastnosti provozovatele jeho propojení se životem v obci a určité nadšení, až obětavost.** To opět podtrhuje, že vesnické restaurace a hospody nevnímají pouze prizmatem podnikatelských aktivit, ale zdůrazňují jejich integrální propojení s komunitním a spolkovým životem. Obraz provozovatele pak v jejich očích kolísá mezi podnikatelem a místním angažovaným „nadšencem“. Přílehuvě to ilustruje úryvek z rozhovoru se starostou Kaplova:

„Závidím vedlejší obci, že tam mají obecní hospodu a jednoho nadšence, kterého baví obsluhovat bez toho, aniž by z toho něco měl. Takového bychom potřebovali taky teď sehnat.“ (starosta, Kaplov).

Získat provozovatele ovšem může být někdy problém i v případě, že existují pro tuto službu vhodné prostory. V obci Sytín kdysi fungovalo kulturní středisko, v jehož rámci byla nejen hospoda, ale také prodejna, pošta, zubař, kadeřnictví. Služby však lidé začali využívat v místě jejich pracovních aktivit mimo obec, zájem o služby v obci klesl a „uživit“ hospodu činí problém. Získat provozovatele je obtížné také v těch případech, kdy nejsou vyjasněny zájmy majitele objektu a takzvaně se nic neděje. V řadě obcí hospoda již nefunguje z toho důvodu, že její provoz neměl kdo převzít (např. z rodiny nebo jiná osoba).

Nedostatečná rentabilita provozu restaurace či hospody nemusí být impulzem pro její úplné uzavření. V rozhovorech jsme zaznamenali případy, kdy takové okolnosti vedly spíše k omezení provozu na večerní hodiny, popř. jen na některé dny v týdnu či některé části sezóny. Příkladem je hospoda v Martinově, která není otevřena celý týden, přestože ji starostka popisuje jako restauraci s vyhlášenou kuchyní. Hospoda je ale využívána pro různé, předem sjednané akce. **Ve velmi malých obcích provoz hospody bývá omezený jen na některé dny nebo velmi omezené hodiny. Provozovatel, zvláště má-li hospodu ve svém objektu, může flexibilně uzpůsobovat otevírací dobu podle svých možností nebo aktuální poptávky.** Některé hospody mohou dokonce fungovat „na zavolanou“, to znamená po dohodě zájemců s provozovatelem. Takto funguje hospoda v obci Šarkov s tím, že stejná osoba zároveň provozuje obchod. Toto podnikání je pro ni jen vedlejším zdrojem obživy.

Aktéři se v rozhovorech vesměs shodují, že **udržitelnost venkovských restaurací velmi omezila protipandemická opatření z doby pandemie Covid** v letech 2020–2022. Hovoří o tom, že pro provozovatele znamenala výrazné finanční komplikace. Lidé navíc změnili své chování, „naučili se“ žít bez hospod, omezili se na domácí konzumaci nebo využívali alternativní způsoby. Velmi často se setkávali např. v garážích nebo klubech. S tímto chováním se však také mohou vyskytovat negativní důsledky. Setkávání ve veřejném prostoru nahradilo spíše uzavřené či soukromé chování bez příležitosti otevřeného, společného sdílení pod sociální kontrolou, kterou plní nejen personál, ale i návštěvníci hospod. V důsledku dočasného uzavření nebo omezení provozu pohostinských zařízení v době protipandemických opatření, ale také v důsledku změny chování zákazníků, byla nejen redukována provozní doba těchto zařízení, ale také docházelo k ukončení provozované služby. V některých případech omezení provozu vedla stávající či potenciální personál k hledání jistějšího nebo i lepšího výdělku.

5.2.4 Shrnutí

Provoz restaurací a hospod ve vesnicích vnímají místní aktéři jako nesamozřejmé podnikání s řadou rizik a zpravidla nízkou rentabilitou. Zároveň ale chápou tyto provozovny jako integrální součást komunitního života. Nabízejí prostor pro spolkové aktivity, společenské události a veřejné i soukromé oslavy. Vytvářejí tak příležitost pro vzájemná setkávání. Podobně jako prodejny potravin, jsou i restaurace a hospody vnímány jako důležitá součást „živých obcí“. Jejich provozovatelé nejsou popisováni jen jako podnikatelé, ale v řadě případů také jako místní nadšenci, kteří obětavě věnují svůj čas pro udržení místního stravovacího zařízení v provozu. Zatímco na turisticky atraktivních místech je zpravidla provoz stravovacích zařízení dobře udržitelný, v řadě venkovských obcí je udržitelnost problematická. Podpora ze strany vedení obce spočívá zejména v úsilí o poskytnutí vhodného objektu pro provozovatele, ale také ve snaze podpořit provoz organizací různých obecních událostí a slavností. K udržitelnosti stravovacích zařízení podle starostů přispívá rovněž rozvinutý spolkový život v obci. Protipandemická opatření podle nich udržitelnost vesnických restaurací a hospod naopak výrazně zkomplikovala.

5.3 Pošty

5.3.1 Způsob provozování služby

Pošty na venkově patří k tradičním službám, ačkoli jejich síť v malých obcích je méně hustá než v případě prodejen s potravinami nebo hospod a restaurací. **Poštovní služby v malých obcích zajišťují pobočky České pošty, nebo se služby realizují formou Pošty Partner, na jejichž provozu a zajištění se podílí jiný subjekt.** V některých obcích, s jejichž představiteli jsme hovořili, byla řešena otázka transformace služeb poskytovaných Českou poštou na Poštu Partner. V žádné obci jsme ale nezaznamenali, že by provozovna Pošta Partner nově vznikla v obci, kde předtím Česká pošta neměla svou pobočku.

5.3.2 Význam pošt očima starostů a provozovatelů

Ve výpovědích o významu poštovních služeb v obci **zdůrazňují místní aktéři především primární funkční význam pošty jako místa, kde si obyvatelé mohou vyřídit celou řadu nutných každodenních záležitostí. Ačkoli k moderním trendům patří elektronické nebo mobilní způsoby komunikace, které nahradily původní služby využívané pouze v osobním kontaktu na příslušné provozovně pošty, přesto zájem o provozovny pošty v malých obcích trvá.** Patří k nim služby korespondenční a zásilky, služby platební a finanční (s výběry, vklady, převody peněz, s hotovostními výplatami důchodů), bankovní produkty pro Poštovní spořitelnu nebo produkty ČSOB, pojištění, ale také služby Czech POINT, dobíjení kreditů-mobilů, nebo speciální balíkovny aj. Rozsah služeb je závislý na příslušné provozovně České pošty nebo Pošty Partner. Jako alternativa k doručovacím službám provozovaným poštou se v malých obcích stále častěji objevují výdejní boxy Zásilkovny nebo Alza boxy.

Funkční význam poskytovaných služeb bývá podle místních aktérů neopomenutelný zejména pro starší obyvatele a obyvatele méně mobilní. Pošta v místě skýtá ovšem i ostatním obyvatelům často pohotovější a snazší dostupnost služeb, klidnější prostředí nebo také bližší osobní kontakt v případě, že je zapotřebí hledat řešení problému nebo něco vysvětlit. Při rozhovoru s pracovnící Pošty Partner, kterou zajišťuje obecní úřad v Martinově, se přítomný uživatel finanční služby vyjádřil, že si cení toho, když po práci nemusí spěchat na poštu ve městě, kde pracuje, tam při velké koncentraci lidí dlouho čekat a pak jet domů, ale vše potřebné zařídí pohodlně a rychle při návratu z práce. Obdobně provozovatel Pošty partner v obci Vrbov sdělil:

„Je to tady rychlejší, protože četnost návštěv je nižší, takže ty lidi opravdu raději přijdou sem. Za druhý je klid na klienta, protože na malé obci má větší šanci, že na to, třeba když někdo posílá balík do zahraničí, je prostě klid. Pro seniory je to právě nenahraditelné. A navíc, kde třeba není uvolněný starosta, tak ten „poštmistr“ je v podstatě jediný státní úředník, s kterým lidi řeší stovku jiných věcí. A že senioři tápou v hromadě věcí!“ (Pošta Partner, Vrbov)

Existence pošty v malé obci může být důležitá také pro obecní úřad. Kromě toho, že úřad využívá různých služeb, starosta obce Havlovice, ve které je pošta v objektu obecního úřadu zmínil, že za hlavní výhodu považuje to, že na poštovní pobočku převedli veškeré platby občanů obci. Tím se obecnímu úřadu rozšířil prostor pro jinou agendu.

Pošty podle místních aktérů sehrávaly a sehrávají také určitou sociální roli. Na malých obcích tato funkce zůstává výraznější než ve městech, protože pošta stále představuje stabilní prostředí, ve kterém se lidé mohou opakovaně setkávat se stejnými pracovníky, ale též se svými známými. Ačkoli pošta není primárně místem plánovaného setkávání, tak jako v případě obchodu plní sociální funkci v podobě náhodných kontaktů a interakcí, které se uskutečňují nejen v prostoru pošty, ale také cestou tam nebo zpět. Někteří senioři si například dávají v čase výplaty důchodů právě na poště schůzku. Zvláště osobní kontakty jsou pro seniory důležité. S pracovníky pošty mohou v provozovně s větším klidem řešit problémy, získat cenné informace nebo žádat o radu v oblasti služeb, kterým z jiných zdrojů nevěnují

pozornost nebo v nich nemají takovou orientaci. Navíc, ve známém prostředí se senioři cítí daleko bezpečněji, zvláště jedná-li se o finanční služby. Na poštách v malých obcích se objevují informace o dění v obci, zdrojem předávaných aktuálních informací bývá osobní kontakt s pracovníci pošty. **Místní aktéři nicméně také reflektují, že tradiční fungování pošt se postupně mění. Důraz na racionalizaci služeb oslabuje dlouhodobé vztahy mezi obyvateli a zaměstnanci pošty:**

„Dříve měl každý region poštáka a ten pošťák věděl do desátého kolene o každém všechno a tvořil významnou figuru v té komunitě, protože když támhle někdo umíral, tak informaci předal dál. Dnes je to asi pečovatelka. Pošťák sice nosí důchody, ale je to pokaždé jiný pošťák, co navíc přijede vždy z jiného místa.“ (starosta, Kačerov)

Pošta na malé obci může symbolizovat „úřední místo“, které přidává obci na její prestiži. Nikoli náhodou se na místních pohlednicích mezi dalšími významnými objekty obcí objevovaly právě pošty a často označení nebo název objektu odkazuje na poštu i v situaci, kdy tam již není („na poště“, „na staré poště“). Také s ohledem na technické a další standardy požadované na objekt a provoz pošty bývají budovy, v nichž se pošta nachází, v dobrém stavu, někdy se stávají „chloubou“ v zástavbě. Přítomnost pošty představuje manifestaci služeb zejména pro uživatele z okolí, ale i pro projíždějící. Pošta je vyznačována v mapách a zůstává důležitým orientačním bodem.

5.3.3 Udržitelnost pošt

Způsob provozování poštovních služeb prošel v uplynulých letech v obcích, kde jsme prováděli rozhovory, řadou změn. Česká pošta v rámci ekonomické racionalizace hledá způsoby, jak efektivně zajistit provozované služby, což může znamenat úpravu místních provozních podmínek, nebo i zrušení či transformaci provozovny. V některých sledovaných obcích došlo k transformaci České pošty na Poštu partner, nebo byly pobočky České pošty zrušeny. **V obcích, kde se nacházela provozovna České pošty, měli zpravidla starostové a starostky zájem o její zachování. S transformací pobočky České pošty na Poštu Partner nebyli vždy spokojeni.** Podobně jako u ostatních služeb je udržitelnost kamenných poboček České pošty závislá na intenzitě využívání. Proto jsou ve výhodě větší obce, obce vytvářející přirozené spádové centrum a obce v turisticky či rekreačně atraktivních lokalitách. Nezanedbatelné riziko pro udržení provozu poštovních poboček v malých obcích představuje i personální situace, kdy nebývá snadné zajistit pracovníky ochotné akceptovat režim pracovní doby malých venkovských poboček.

V situacích, kdy byly obce konfrontovány se záměrem České pošty zrušit či transformovat stávající poštovní pobočku, reagovalo vedení obcí dvojitým způsobem. **Část obcí akceptovala plán transformace pobočky pošty do podoby Pošta Partner, na jejímž provozu se bude výrazně podílet obecní úřad. Takový krok ovšem zpravidla nebyl starostkami a starosty přijímán s ochotou.** Argumentují tím, že provoz Pošty partner je finančně i organizačně náročný a kompenzační platby od České pošty nestačí na pokrytí nákladů s tím spojených. Provoz Pošty Partner bývá pro obce složité zajistit i z personálních důvodů, protože Česká pošta vyžaduje zaškolení pracovníků určených k výkonu poštovních služeb a též personální náhradu zaškolené osoby v situaci, kdy nemůže službu vykonávat. Ve výrocích starostek a starostů se ale objevuje i obecnější postoj, že obec, ale ani prodejna v obci, nemá být provozovatelem poštovních služeb. Dochází tím podle jejich názoru k nežádoucímu smísení různých aktivit a ke snižování prestiže poštovních služeb. **Převzetí provozu poštovních služeb pod obecní úřad formou Pošta Partner je nicméně i přesto v řadě obcí předmětem vyjednávání mezi obcí a Českou poštou o výši finančních úhrad nebo o převodu souvisejících nemovitostí.** Rozporuplný postoj ilustruje citát starosty Motlova:

„... poštovní úřad vykonává nezanedbatelnou službu, ale není to prostě na nějaký přepážkový provoz tady na obecním úřadě nebo někde v samoobsluze. Pošta tady odvádí daleko více, naši poštu využívají i okolní obce, ... je to i nějaká prostorová ekonomická zátěž, protože ty prostředky zdaleka z našeho

pohledu nestačí na provoz té přepážky, tak jak to mají nastavené. Nicméně je to na další jednání. My jsme řekli naše podmínky, že pokud ano, tak prostě i s barákem.“ (starosta, Motlov)

Část obcí ovšem transformaci poštovní pobočky na provozovnu Pošta Partner odmítá a spíše se pokouší s Českou poštou vyjednat o pokračování provozu běžné pobočky. Vedle obecnějších důvodů spojených s charakterem poštovních služeb se v rozhovorech objevují i výhrady kvůli prostorové dostupnosti, protože obecní úřady nejsou vždy ideálně přístupné pro starší občany:

„Kdybychom obecní úřad měli v přízemí, tak bychom zřejmě toho Partnera vzali, protože zaměstnali bychom někoho dalšího na obci, paní by pak mohla uklízet, pomáhat, práce by se našla. Partner není na celý úvazek, druhou půlku bychom k tomu doplnili. Ale neuskutečnili jsme to kvůli tomu, že máme obecní úřad v patře a je tam spousta schodů a v dnešní době využívají poštu převážně senioři... spousta se jich bojí ovládat telefony, počítače, takže mají tu Českou poštovní spořitelnu, kartičku a zajdou si vybrat peníze, vybrat si důchod.“ (starosta, Bukovina)

Do vyjednávání o transformaci poboček České pošty někdy vstupuje i další subjekt, a to soukromý podnikatel, který je osloven Českou poštou, aby Poštu Partner provozoval, nejčastěji jako součást prodejny. V obcích, kde jsme prováděli rozhovory, jsme narazili na situace, v nichž tato konstelace funguje pro všechny aktéry uspokojivě, ale také na konfliktní situace, kdy si soukromý provozovatel Pošty Partner stěžuje na nepochopení ze strany vedení obce, které se nesmířilo se zánikem pobočky pošty.

5.3.4 Shrnutí

Místní aktéři zmiňují provozovny poštovních služeb jako důležitou součást lokální vybavenosti, přičemž zdůrazňují především primární funkční význam poštovních služeb. Lokální dostupnost poštovních služeb „na pobočce“ je podle nich důležitá především pro seniory, ale zároveň ji považují za atraktivní i pro ostatní místní obyvatele. Pobočky České pošty ve venkovských obcích byly v řadě případů v uplynulých letech rušeny, popř. transformovány do podoby provozoven Pošta Partner. Do těchto transformací je často zapojen obecní úřad, který provoz Pošty Partner zajišťuje. Vedení obcí ovšem tuto transformaci zpravidla nevnímá jako optimální. Dochází k různým vyjednáváním mezi vedením obcí a Českou poštou o podmínkách provozu služby. I alternativní typ transformace, se zapojením místního podnikatele či provozovatele obchodu, vnímají představitelé obcí často rozporuplně.

5.4 Hřiště a tělocvičny

5.4.1 Způsob provozování tělocvičen a hřišť

Na rozdíl od mnoha dalších služeb a provozoven, je provoz tělocvičen a hřišť ve venkovských obcích v regionech, které jsme prozkoumali, zajišťován především z veřejných prostředků, případně k jejich provozu obec alespoň finančně přispívá. Na zajištění nebo fungování hřišť, tělocvičen nebo obdobných zařízení se také podílejí místní sportovní spolky, případně se o ně stará Sbor dobrovolných hasičů. Vlastními sportovními zařízeními disponuje nejen obec, ale právě to mohou být spolky, některá zařízení jsou vázaná na mateřské nebo základní školy. Zařízení soukromá a provozovaná komerčně jsou výjimkou.

Sportovní infrastrukturu tvoří jak venkovní, tak zastřešená, krytá zařízení. K venkovním zařízením patří zejména hřiště: dětské hřiště, hřiště specializované (např. fotbalové, volejbalové, atletické, minigolfové, venkovní posilovny aj., popř. v jejich kombinaci), dále se může jednat o tenisové kurty. V některých obcích existuje nespécializované hřiště, tj. jako prostranství, udržované za účelem různých sportovních aktivit, cvičení a závodů (např. pořádaných SDH). Zvláštním případem jsou venkovní koupaliště, která do infrastruktury nezahrnujeme, ale u nichž se leckdy vyskytuje jiné hřiště nebo spolu s dalšími zařízeními tvoří větší a vícefunkční sportovní areál. Do sportovní infrastruktury také nezahrnujeme zpevněné cesty pro cyklistiku, bruslení apod. K zastřešeným zřízením patří zejména tělocvičny nebo sály plnící tuto funkci. Ty se zpravidla vyskytují v objektech sokoloven, obecních domech nebo bývají součástí místních škol.

5.4.2 Význam tělocvičen a hřišť očima místních aktérů

Oslovení představitelů obcí vyjadřují přesvědčení, že sportovní infrastruktura přispívá v malých obcích k pestřejšímu a zajímavějšímu životu v místě, umožňuje realizaci velkého množství volnočasových aktivit. V našem šetření jsme se zaměřili na sportovní hřiště a tělocvičny, které primárně slouží ke sportovním aktivitám. Podílejí se na nich různé skupiny lidí, jak podle demografických charakteristik (ženy a muži při tom preferují jiné aktivity), tak podle individuálních potřeb a sdílených zájmů. Kolektivní sporty jsou podmíněny společně organizovanými aktivitami. Velkou úlohu v nich proto sehrávají místní sportovní kluby, které organizují jak pravidelnou, tak příležitostnou činnost, různé soutěže a turnaje, a to nejen v rámci obce, ale také mezi dalšími skupinami z okolních obcí. Sportovní soutěže jsou přitažlivé nejen pro hráče, závodníky, soutěžící, ale také pro diváky. Velkou měrou využívají hřiště a sportoviště členové sboru dobrovolných hasičů a hasičské jednotky.

Dětská hřiště v obci využívají rovněž mateřské školy. V případě, že v obci se nachází základní škola, sportovní zařízení využívají učitelé tělesné výchovy, ale také vedoucí dalších sportovních kroužků organizovaných při škole.

Někteří starostové ovšem upozorňují na to, že technicky a materiálně zajištěná zařízení pro sportovní činnost negarantují automaticky zájem a aktivity místních obyvatel. S poměšřtovaním venkovského života, s oslabováním vzájemných sítí a společně sdílených aktivit v obci, s orientací na uspokojování sportovních aktivit mimo vlastní bydliště, mohou být místní sportovní aktivity redukovány i přesto, že obec nabízí vhodnou infrastrukturu. Sportovní aktivity v obci (regionu) tedy ovlivňuje jak materiální podpora, tj. v podobě sportovních zařízení, tak na druhé straně zájmy lidí sportovní aktivity v místě praktikovat. Záleží i na osobním kapitálu lidí, tj. v osobách místních sportovců, dobrovolníků, trenérů, lídrů a podporovatelů sportu a sportovních akcí, na organizátorech sportovních aktivit. Ke sportovní kultuře přispívají místní kroužky, oddíly, kluby, a nikoli v poslední řadě, ba naopak, starostové či starostky a obecní zastupitelstva.

Sportovní hřiště a tělocvičny ovšem neslouží jen k rozvoji sportovních nebo relaxačních aktivit. Jsou využívány i za účelem jiných společenských akcí. Taková situace je zvláště patrná, když v obci nejsou vhodné objekty nebo vnitřní prostory, kde by se bylo možné společně setkávat. Důležité jsou také sály, které mohou plnit různé funkce, jak pro sportovní aktivity (cvičení dětí, rodičů s dětmi, seniory apod.), tak pro kulturní akce (divadelní představení, besedy aj.) nebo společenské zábavy.

Výsledkem těsného propojení mezi existencí sportovní infrastruktury, spolkovou činností a společenskými akcemi je podle dotazovaných místních aktérů značný sociální význam hřišť a tělocvičen. Sportovní aktivity pomáhají upevňovat sítě mezi lidmi, sousedské vztahy, sociální kohezi, „živost“ v obci. Sportovní zařízení a areály jsou vhodným místem pro konání společenských akcí, ať se konají venku nebo ve vnitřních prostorech. Zároveň může být existence sportovní infrastruktury určitou podporou i pro provoz místních stravovacích služeb. Jak bylo zmíněno v případech hospod a restaurací, provozovatelé lokální pohostinství rádi spojují se společenskými aktivitami sportovního (ale i jiného než sportovního) charakteru. Zvláště v letním období se nabízí příležitost, jak pohostinství finančně podpořit. Fotbalová hřiště jsou místem nejenom sportovních výkonů, ale příležitostí pro setkání diváků různých věkových kategorií. Jak již bylo uvedeno, na těchto hřištích jsou často provozovány hospůdky nebo kiosky s občerstvením navštěvované v době zápasů, po trénincích či při jiných příležitostech.

Starostové v souvislosti se sportovní infrastrukturou zmiňují též prestiž obce, kterou získává nejen v očích místních obyvatel. Může se stát lákavou také pro přespolní obyvatele, nabízet také pro ně služby v této oblasti, organizovat více akcí. Argumentují, že zpravidla i podle technického stavu sportovních zařízení a tělocvičen se pozná, jaká je kvalita života v obci.

5.4.3 Udržitelnost tělocvičen a hřišť

Oslovení místní aktéři se v souvislosti s hřišti a tělocvičnami nezmiňují o tom, že by jejich udržitelnost do budoucna vnímali jako velký problém. Vzhledem k tomu, že se jedná převážně o infrastrukturu financovanou z veřejných prostředků, není vystavena rizikům tržního prostředí, jako například prodejny potravin nebo restaurace a hospody.

Na udržitelnosti sportovišť a tělocvičen se podílí zejména to, jaké objekty obec vlastní, jakými místy k provozování sportovních aktivit disponuje, jaké záměry obec podporuje a jaké finanční prostředky je s to věnovat z rozpočtu nebo získat z dotačních zdrojů. Objekty, které nevlastní obec, jsou závislé na finančních zdrojích příslušné organizace. Na sportovní hřiště a tělocvičny obce čerpají různé dotace, a to z mnoha různých zdrojů. Jedná se zejména o budování a materiálně technické zajištění či vybavení těchto zařízení. Dotazovaní starostové poukazovali na obtížné možnosti získat dotace na víceúčelové objekty (pro sportovní i společenské využití).

Ve zkoumaných regionech jsme nezaznamenali tendenci k úbytku sportovní infrastruktury, ani obavy z úbytku hrozícího do budoucna. Základní limit pro další rozvoj a budování nových zařízení představuje finanční nákladnost, ale také vhodné prostorové podmínky v obci. Finanční náročnost pregnančně vyjadřuje starosta Břehova:

„Jo hezký, když mi dáš deset milionů, abych to vybudoval, a pak mi dáš ještě každý rok půl milionu, abych to uživil“ (starosta, Břehov).

I přes finanční nákladnost jsme se v obcích, kde jsme prováděli rozhovory, setkali s ochotou investic do budování nové sportovní infrastruktury. Ta je navíc podpořena i tím, že sportovní infrastruktura je považována za důležitou součást vybavenosti škol, a lze ji využívat pro školní účely i pro veřejnost:

„Chceme udělat sportovní halu, s tím, že by byla v první řadě pro školu a ten projekt je upravený tak, že bude možno ji využívat i veřejností, že to bude mít svůj samostatný vchod, šatny.“ (starosta, Hrachovina)

5.4.4 Shrnutí

Sportovní infrastruktura ve venkovských obcích je zpravidla financována z veřejných prostředků, popřípadě se obce alespoň finančně podílejí na jejím provozu. Oslovení místní aktéři ji vnímají jako důležitou příležitost pro zajištění volnočasového vyžití v obci. Zároveň ji hodnotí jako podporu dalších společenských aktivit v obci. Samotná existence infrastruktury ve formě hřišť a tělocvičen sice nezaručuje zájem a aktivity obyvatel, ovšem může být důležitou podporou spolkového a komunitního života. Respondenti nezmiňují výraznější obavy o udržitelnost lokální sportovní infrastruktury. Velká část obcí je ochotna financovat její údržbu i její další rozvoj.

5.5 Mateřské a základní školy

5.5.1 Způsob poskytování služby

Provoz základních a mateřských škol v Česku je značně decentralizovaný. **Základní a mateřské školy proto byly provozovány ve zkoumaných regionech i v relativně malých obcích. Základní škola ovšem v takovém případě často nemá podobu úplné devítileté školy.** Může se jednat o školy neúplné, případně o tzv. malotřídky. Přihlásit děti do mateřské nebo základní školy mohou rodiče i do jiné obce. Důvody k tomu mohou být různé. Jedním z nich je to, že rodiče (nebo jeden z nich) jezdí do jiného místa za prací. Může to být také hledání takové školy, která vyhovuje představě rodičů (a potřebám jejich dítěte) lépe. Proto můžeme zaznamenat, že nejenom děti z venkovských obcí, kde škola existuje, jezdí do jiné školy, např. do blízkého města, ale také děti z měst navštěvují venkovskou školu. V obcích, kde základní či mateřská škola není provozována, musí rodiče hledat možnosti v jiných obcích, ať už v příslušném školském obvodu, do něž spadá obec jejich bydliště, nebo i mimo něj.

5.5.2 Význam základních a mateřských škol očima místních aktérů

Existenci základních a mateřských škol v obci považovali aktéři, s nimiž jsme mluvili, za esenciální. Přitom zmiňují základní funkční význam škol jakožto vzdělávacích institucí zajišťujících bezproblémovou dostupnost vzdělání pro místní děti, ale také snazší skloubení péče o děti a práce pro rodiče z obce. Důležitou funkci v tomto směru plní také družiny před zahájením výuky nebo po jejím ukončení a samozřejmě zajištění stravování. Poskytování této služby rodičům a dětem v místě, chápou respondenti jako podporu lepších podmínek pro kvalitní a pohodlnější život v obci. Objevuje se i argument, že škola může být jedním malým příspěvkem i k tomu, zda se v obci rozhodnou žít noví obyvatelé.

Podobně významné přínosy připisují místní aktéři také sociálním efektům existence základních a mateřských škol. V rozhovorech se opakovaně vyskytuje argument, že škola v obci napomáhá rodinám s dětmi k vytváření anebo k posilování jejich důvěrnějšího vztahu k obci (dětí, rodičů i dalších příbuzných). Prostřednictvím školních aktivit, ale také formou organizace rozličných kroužků a mimoškolních aktivit, pomáhá škola propojovat různé skupiny lidí. Není neobvyklé, že právě přes školní docházku dětí se blíže spolu navzájem seznamují rodiče. Škola ovlivňuje volnočasový život nejen dětí, ale také dospělých. Škola je zároveň místem předávání, sdílení informací o dění v obci. Děti prostřednictvím školy získávají vztah k obci, ve které žijí nebo kam dojíždějí, a prostřednictvím každodenní sdílení aktivit v rámci svých vrstevníků zde zakořeňují.

„Když tady nebudou a budou dojíždět, tak to budou třeba chodit na kroužky jinam, budou v jiných obcích nebo v jiných městech a prostě už to nebude takový kontakt, který by měli mít s tou obcí od malička. Takže vztah k obci, to je takový ten základ Děti podle mne mají takový větší vztah k té obci, vidím to zde dvacet pět let, když jsem učil děti, které byly malinkaté a teď mají svoje děti a zase chodí sem do školy. Takže ten vztah k obci, že je, že tady třeba i zůstanou ... Prostě obec bez školy, si myslím, že to není dobře.“ (ředitel ZŠ, Kačerov)

Tím, jak se škola podílí na veřejném životě obce, zapojuje do těchto aktivit širší skupiny obyvatel. Obec v učitelkách nebo učitelích, ať v obci žijí nebo jen dojíždějí, získává posilu v podobě kulturního kapitálu. Zapojení škol do organizace dalších obecních aktivit a oslav může podle místních aktérů zvyšovat jejich atraktivitu. Akce, ve kterých vystupují děti, jsou vždy s jistotou navštěvované velkým počtem lidí, a to nejen rodiči.

„Na děti se přijde podívat každý.“ (starostka, Martinov).

Pro obce je podstatné rovněž materiálně technické zázemí školy, které může sloužit různým společenským akcím. V některých obcích je právě škola jediným místem pro taková setkávání, nebo

díky tělocvičně je jediným či alternativním místem pro sportovní aktivity. Existence školy může podporovat i další funkce. Ačkoli se nejedná o zásadní finanční přínos, děti ze základní školy i v obchodech s potravinami něco málo nakupují. A srazy absolventů se realizují v místních hospodách či restauracích.

Zajímavou funkcí, kterou škola v obci také plní, je to, že **právě prostřednictvím školy se s odkazem na její vznik a její proměny uchovává lokální historické povědomí**, že spojuje její absolventy s vazbou k místu. Tato funkce se zvláště manifestuje v případech setkávání absolventů, oslav výročí školy apod.

Respondenti našich rozhovorů tedy celkově hodnotí základní i mateřské školy jako jeden z důležitých prvků, které podporují „živost“ obcí. Základní a mateřské školy se tak řadí do skupiny dalších služeb, o kterých se respondenti vyjadřovali podobně – zejména místní prodejny, restaurace a hospody, sportovní zařízení. Tyto instituce, podobně jako školy, jsou podle nich důležité pro to, aby „se v obci něco dělo“, resp. podporují pospolitý a komunitní život obce. Existenci školy v obci proto oceňují i lidé, kteří nemají vazbu na školu prostřednictvím svých dětí nebo vnoučat.

V rozhovorech se objevoval i aspekt prestiže spojený s přítomností základní a mateřské školy v obci. Ta vyplývá i z toho, že **zřizovatelem základních i mateřských škol je zpravidla obec a dobré fungování obou institucí tak patří k vizitce vedení obce.** Škola se stala jedním z tradičních objektů hodných pro zaznamenání, třeba na místních pohlednicích. Dnes lze často ukázkou toho, že škola nese také symbolický význam, nalézt na webových stránkách obce.

5.5.3 Udržitelnost základních a mateřských škol

Zřizovatelem základních a mateřských škol ve venkovských obcích jsou zpravidla samotné obce. **Udržitelnost škol pak nejčastěji souvisí se zájmem obce o její provoz a samozřejmě s demografickým vývojem v obci a s pravidly fungování a financování celého vzdělávacího systému v Česku.** V současné době je v Česku síť základních a mateřských škol relativně stabilizovaná a ve venkovských obcích nedochází k jejich systematickému úbytku. Ani ve zkoumaných regionech jsme nezaznamenali žádnou situaci, kdy by provoz školy byl bezprostředně ohrožen.

Místní aktéři zmiňují v souvislosti s udržitelností základních a mateřských škol nejčastěji tři aspekty: Zaprvé počet dětí v obci, který je pro provoz škol zásadní. Obce se pomocí nepřímých nástrojů zpravidla snaží udržet v místě mladé rodiny, popřípadě přilákat nové. **Druhým aspektem je personální vybavenost škol. Získání kvalitních učitelů a personálu pro provoz venkovských základních a mateřských škol může být v řadě obcí obtížné.** Problémy v personálním zabezpečení školy byly popisovány i jako příčina zániku školy v minulosti:

„Tady byla velice dobrá paní učitelka, jenže ta šla do důchodu. Pak se tady tak nějak střídaly..., tak jim na tom záleželo méně, tak ta výuka byla taková slabá...“ (starosta, Mířín)

Třetím aspektem je financování provozu a rozvoje škol. Jakožto zřizovatelé obce se školou její provoz částečně financují ze svého rozpočtu. Nikdo ze starostů ovšem finanční nákladnost nezmiňoval jako důvod pro ukončení provozu školy. Dalším významným zdrojem financí jsou dotace z nejrůznějších zdrojů. V tomto směru respondenti vesměs oceňovali např. spolupráci s MAS, dotační krajské programy, dotace a projekty ministerské či evropské.

5.5.4 Shrnutí

Respondenti rozhovorů ve zkoumaných regionech vesměs považují existenci základních a mateřských škol za důležitou podmínku nejen pro zajištění dostupnosti vzdělávání pro děti a rodiče, ale také pro podporu komunitního života v obci a budování pozitivního vztahu dětí k místu jejich bydliště. Základní a mateřské školy se podle nich výrazně podílejí na veřejném životě obce, navíc

mohou poskytovat obci své zázemí a infrastrukturu i pro další aktivity. V rozhovorech jsme se nesetkali s výraznými obavami z nízké udržitelnosti základních a mateřských škol. Vzhledem k tomu, že obce jsou zpravidla zřizovatelé obou zařízení, a zároveň je považují za podstatnou součást místní vybavenosti, jsou připraveny financovat náklady spojené s jejich provozem. V současné době navíc ve zkoumaných regionech nedochází k silnějším populačním úbytkům, které by provoz škol ohrožovaly.

5.6 Ordinace praktických lékařů

5.6.1 Způsob provozování lékařských ordinací

V rozhvorech jsme se věnovali především ordinacím praktických lékařů pro dospělé, protože zkušenosti s provozem ordinací praktických lékařů pro děti nebo zubařů byly ve zkoumaných mikroregionech nízké a respondenti z řad starostů spíš rezignovali na vnímání ordinací pediatriů a zubařů jako služby, za jejíž dostupnost má spoluzodpovědnost samospráva. I ordinace praktických lékařů se ovšem nacházejí pouze ve větších obcích, často v objektu bývalého zdravotního střediska. Ve srovnání a prodejny potravin, restauracemi nebo provozovny poštovních služeb jsou lékařské ordinace zastoupeny ve venkovských obcích mnohem méně často. Někteří lékaři mají svou ordinaci pouze v jedné obci, velká část z nich však ordinuje na více, zpravidla dvou (ale i třech) místech. Dále ještě mívají lékaři další pracovní úvazek, např. služby v nemocnici či na záchraně. Zdravotní sestrou bývá často osoba z místa. V jednom případě jsme se setkali s tím, že pracuje v rámci ordinace jeden den v týdnu ještě jiný lékař, který vlastní ordinaci nemá. V případě, že lékař má ordinaci ve více obcích, jednu ordinaci mívá jako hlavní, kde ordinuje více dnů v týdnu a tato ordinace také bývá zpravidla lépe přístrojově vybavena. **V řadě obcí působí lékaři ve stejných prostorách už několik desítek let, zpravidla v prostorách bývalého zdravotnického střediska.** Jedná se především o bývalé střediskové obce, kde byly vystavěny prostory, kde měli ordinaci jak praktik pro dospělé, tak pediatr či dokonce zubař. V mnoha místech jsme zaznamenali, že už funguje pouze ordinace praktického lékaře pro dospělé. Objekty, v kterých jsou ordinace, nebývají ve výborném stavu, často zvenku působí v porovnání se stavem jiných staveb v obci jako málo udržované. Ne vždy je takový objekt také bezbariérový, což respondenti z řad starostů i lékařů s velkým politováním zdůrazňují.

5.6.2 Význam ordinací praktických lékařů očima místních aktérů

Místní aktéři zdůrazňují u praktických lékařů význam spočívající v tom, že zajišťují primární lékařskou péči pro velkou část místních, nejen z obcí, kde přímo ordinují, ale i z obcí v okolí. Mezi jejich klienty jsou v souladu s věkovou skladbou obyvatel ve značné míře lidé vyššího věku. Lidé ve věku ekonomické aktivity mají více příležitostí volit praktického lékaře jinde, např. v místě práce. Péče o pacienty ve vyšším věku je ovšem podle lékařů náročnější a „méně výhodná“. **Starostové obcí, kde lékařská ordinace není, ovšem dostupnost primární lékařské péče nevnímají jako zásadnější problém. Přestože naši respondenti upozorňují na blížící se potřebu generační výměny, hodnotí stávající síť praktických lékařů jako vyhovující.** Nikdo z nich nezmiňoval aktuální problémy související s nedostatečnou dostupností praktického lékaře, a to i s odkazem na vysokou míru automobilizace, díky které si velká většina obyvatel může zajistit odvoz k lékaři. Paradoxně tedy dostupnost lékařské péče v rozhvorech více tematizují starostové obcí, ve kterých ordinace jsou. Ti tematizují snahu o udržení lékařské ordinace, ale zároveň riziko spojené se stárnutím praktických lékařů:

„Se starosty se o tom bavíme, ... věkové složení lékařů v okolních obcích je na chlup stejné... každý by chtěl někoho mladšího... ale je to složité... nám svitla naděje, nastěhovala se k nám paní doktorka, sice do podnájmu do domečku, kde bude letos končit, ale máme se s ní potkat a domluvit nějaké residentství, ... pak by si tu praxi mohla udělat u paní doktorky a doufám, že se jí tady bude líbit, jakože se jí tady líbí... a pokud by tady chtěla zůstat a dělat tu praktickou lékařku, tak to máme vyhrané.“
(starosta, Bukovina)

Naproti tomu vnímají dotazovaní lékaři i starostové jako velký problém omezování provozu okresních nemocnic a specializovaných ambulancí, kam mohli své pacienty poslat na specializovaná pracoviště. Chybí jim to jak při diagnostice, tak u léčby, nejenže pacienti musí jezdit do větší dálky, ale také jsou mnohem delší čekací doby na vyšetření i zákroky a hospitalizaci.

Někteří starostové upozorňují i na sekundární význam praktických lékařů na venkově. Na rozdíl od praktických lékařů ve městě ve venkovských regionech vnímají praktického lékaře jako „svého“, a to nejen ve smyslu osobním, ale i komunitním, tím se také naplňuje i sociální a symbolický význam ordinace praktického lékaře v obci. Zmiňují rovněž s tím související komplexnější (i mimo medicínský) přístup venkovských lékařů k pacientům, pro který je podle nich ovšem i ve venkovských ordinacích stále méně prostoru, stejně jako pro dojíždění za pacienty domů.

5.6.3 Udržitelnost ordinací praktických lékařů

Ve zkoumaných regionech jsme se nesetkali s příkladem nově vzniklé ordinace, ani s nově působícím lékařem, který by např. převzal ordinaci. **Praktičtí lékaři obvykle bydlí v regionu,** kde jsou buďto rodáky, nebo jejich partner/ka jsou z místa, výjimečně se do regionu dostali před desítkami let na umístěnku, i v tomto případě se cítí silně „domestikováni“. **Jejich přítomnost ve zkoumaných obcích tak do značné míry vyplývá z dlouhodobé setrvačnosti** a její udržitelnost do budoucna je velmi nejistá. Na druhou stranu jsme se mezi našimi respondenty nesetkali s náznakem toho, že by praktický lékař na venkově měl problém svou ordinaci udržet. Počet pacientů samozřejmě není ve všech případech stejný, nicméně u lékařů, se kterými jsme mluvili, neklesal pod mez zajišťující dobrou finanční udržitelnost ordinace. **Riziko udržitelnosti je tedy v případě ordinací praktických lékařů těsně spojeno s jejich generační obměnou.**

Vzhledem k tomu, že stávající dostupnost primární lékařské péče nevnímají představitelé obcí jako zásadní problém, se také řada z nich neangažuje ve snaze o změnu stavu. **Podpora stávajících ordinací spočívá převážně v poskytování ordinačních prostor v budovách patřících obci zdarma nebo za velmi nízký nájem. Obec jim také může zajistit rekonstrukce objektu.** Dokonce i tehdy, pokud jsou v prostorách vlastněných jiným subjektem než obcí, uvádí lékaři, že nájemné mají takové, „jaké si můžeme dovolit“. Bohatá obec (díky příjmům ze skládkového a z lomu) má lékaře ve vedlejší (přímo navazující) obci. Pokud by v tamních prostorách pan doktor musel skončit, je pan starosta připraven do tří měsíců vytvořit podmínky pro přesunutí ordinace do prostor jejich obce (obec má mnoho bytů). Jinou podporu naši respondenti neuvedli. **Vyjadřují dokonce určitou skepsi nad tím, že by malá obec mohla mít dostatečnou kapacitu a zdroje k tomu, aby dokázala vytvořit dostatečně účinnou pobídku pro nového lékaře:**

„... ale vemte si, že když nechcete jít na tu dědinu a chcete být ve městě, tak vám tady můžou nabídnout milion a vy nepůjdete... to by snad musely být umístěnky!“ (lékařka, Bukovina).

Podobně skepticky se k možnosti přilákání staví i starosta Břehova, a to i přesto, že záměrně investuje obecní prostředky do opravy místního zdravotnického střediska:

„Ta představa, že pan doktor tady v obci bydlí, to je z devatenáctého století... Taky kvůli tomu rekonstruuje to středisko, kde budou i byty pro lékaře, abychom je mohli nalákat... ale i tak to nefunguje, jsou obce, které nabízí stotisíc příspěvků, vybavení zdarma... a přesto nic.“ (starosta, Břehov)

Dočasnou formou prodloužení udržitelnosti ordinací v menších obcích je omezení jejich provozu na několik dnů v týdnu, spojené například i s dovážením pacientů do druhé ordinace. Typickým příkladem je obec Hrachovina:

„My jsme na něj [ordinaci praktického lékaře] v podstatě malý, tak jsme se s ním domluvili, že ordinuje v Hrachovině už jen dvakrát týdně, v případě potřeby za ním do jeho druhé ordinace v Čelákovících pacienti dovezeme.“ (starosta, Hrachovina)

5.6.4 Shrnutí

Význam ordinací praktického lékaře ve venkovských obcích vnímají oslovení respondenti především skrze jejich praktickou funkci spočívající v tom, že zajišťují primární lékařskou péči pro značnou část místních obyvatel. Sociální a symbolický význam ordinací zdůrazňují ve srovnání s jinými službami mnohem méně často. I přesto, že ordinace praktického lékaře se nacházejí jen ve větších obcích a mnoho venkovských sídel vlastní ordinaci nemá, vnímají představitelé obcí současný stav jako víceméně vyhovující. Tematizují ovšem nadcházející riziko poklesu vybavenosti v důsledku generační obměny lékařů. Všechny ordinace ve zkoumaných regionech jsou v obcích přítomné dlouhodobě, nenalezli jsme žádné nově vzniklé ani nově působící lékaře, kteří by např. převzali starší ordinaci. Přímá podpora představitelů obcí spočívá v poskytování spíše symbolického nájemného ordinacím v obecních prostorách a postupná rekonstrukce objektů. Celkově ovšem starostky a starostové vyjadřují spíše skepsi ohledně možností malých obcí přilákat nové lékaře.

6 Závěry

Závěry studie obsahují krátké medailonky věnované významu a využívání jednotlivých služeb ve venkovských obcích a souhrnné poznatky, které z nich vyplývají.

Prodejny potravin a smíšeného zboží

Venkovské prodejny potravin patří k nejčastějším prvkům občanské vybavenosti menších obcí. Při hodnocení jejich významu je obyvatelé zároveň řadí k nejdůležitějším prvkům vybavenosti, a to i přes to, že pro většinu z nich představují tyto prodejny jen doplňkové nákupní místo. Hlavním nákupním místem jsou venkovské prodejny asi pro 17 % domácností. Tyto domácnosti v nich nakupují většinu svých potravin. Nakupování v místních prodejnách je velmi nerovnoměrně rozloženo mezi různé sociální skupiny. Výrazně častěji využívají malé místní prodejny senioři, méně mobilní lidé a lidé s nižším sociálním postavením. Nejčastějšími uživateli jsou osaměle žijící senioři bez automobilu, pro které je místní prodejna hlavním nákupním místem ve více než polovině případů. V jejich případě tak lze hovořit o tom, že místní prodejny představují důležitou lokální infrastrukturu pro naplňování klíčových každodenních potřeb. Obyvatelé malých obcí ovšem připisují místním prodejnám i jiné významy. Prodejnu vnímají jako prvek výrazně zpříjemňující bydlení v obci a její zánik by značnou část obyvatel osobně negativně zasáhl. Sociální funkce prodejen jako místa setkávání a informování je o něco slabší, stále však relevantní. Větší roli opět hraje pro seniory a méně mobilní obyvatele. V obcích, kde prodejna není, ji obyvatelé relativně silně postrádají a její absenci považují za zřetelný nedostatek. Tento pocit jde napříč místními komunitami a zasahuje vyrovnaně všechny skupiny obyvatel.

Představitelé obcí si uvědomují nesamozřejmý charakter provozování malé prodejny potravin či smíšeného zboží v obci. Vnímají, že v tržním prostředí v konkurenci s velkými supermarkety a diskontními prodejnami se při současných proměnách nákupního chování ocitají tyto malé venkovské prodejny na hraně rentability, či v mnoha případech spíše za její hranou. Provoz prodejny ale zpravidla považují za žádoucí a významnou součást „životaschopné obce“. Význam prodejen odůvodňují tím, že prodejny jsou stále podstatné pro starší a méně mobilní obyvatele, ale také tím, že poskytují další přidružené služby a v nejmenších obcích vytvářejí příležitosti pro setkávání obyvatel. Různými způsoby proto udržitelnost malých prodejen podporují. Klíčovým prvkem této podpory je zpravidla finanční podpora provozovatele formou snížení či odpuštění nájmu. Zároveň se vedení obcí angažuje při hledání nových provozovatelů a při formálním i neformálním vyjednávání s nimi o podmínkách provozu prodejny. Provoz prodejny v takových případech nabírá znaky kvazi-veřejné služby, do jejíhož fungování je významně zapojena veřejná správa v obci. Významnou silnou stránkou malých prodejen v obci je možnost budování přátelského neformálního vztahu mezi personálem a zákazníky, díky němuž nákup v místní prodejně získává také pozitivní sociální rozměr.

Restaurace a hospody

Restaurace a hospody v malých obcích patří k dalším velmi častým prvkům vybavenosti. Téměř dvě třetiny obyvatel těchto obcí místní restaurace a hospody alespoň někdy navštěvují. Čtvrtina obyvatel navštěvuje místní restaurace a hospody alespoň jednou týdně. Z tohoto pohledu mají restaurace a hospody potenciál k tomu, fungovat jako ohnisko sociálních vazeb uvnitř obce. Tomu napomáhá i fakt, že návštěvnost restaurací a hospod v obci se prolíná napříč různými sociálními skupinami. Na rozdíl od prodejen není u využívání restaurací a hospod patrná zásadní odlišnost mezi generacemi a sociálními vrstvami. Ani míra mobility a automobilizace nepatří k zásadním faktorům, které by ovlivňovaly, zda respondent hospodu či restauraci v obci navštěvuje, nebo ne. Platí ovšem, že tyto podniky mají větší význam pro muže než pro ženy. Zároveň nelze zapomenout na to, že skoro 40 % obyvatel malých obcí nenavštěvuje místní restaurace či hospody vůbec. Takový podnik by tedy neměl představovat jedinou příležitost pro vzájemné setkávání v obci, protože významná část obyvatel by z této příležitosti byla

vyloučena. V subjektivním hodnocení jsou restaurace a hospody vnímány jako méně podstatný prvek vybavenosti než prodejny potravin. Je to dáno zejména tím, že na rozdíl od prodejen potravin nepředstavují restaurace službu určenou pro zajišťování základních potřeb. Naopak relativně vysoký význam připisují respondenti restauracím a hospodám jako místu vytvářejícímu příležitost pro setkávání s ostatními obyvateli a příjemnějšímu život v obci. V obcích, kde restaurace či hospoda není, ji asi třetina obyvatel silně postrádá. Tento pocit zasahuje vyrovnaně různé skupiny obyvatel.

Místní aktéři vnímají provoz restaurací a hospod v malých obcích jako nesamozřejmé podnikání s řadou rizik a zpravidla nízkou rentabilitou. Zároveň ale chápou tyto provozovny jako integrální součást komunitního života. Nabízejí prostor pro spolkové aktivity, společenské události a veřejné i soukromé oslavy. Vytvářejí tak příležitost pro vzájemná setkávání. Podobně jako prodejny potravin, jsou i restaurace a hospody vnímány jako důležitá součást „živých obcí“. Jejich provozovatelé nejsou popisováni jen jako podnikatelé, ale v řadě případů také jako místní nadšenci, kteří obětavě věnují svůj čas pro udržení místního stravovacího zařízení v provozu. Zatímco na turisticky atraktivních místech je zpravidla provoz stravovacích zařízení dobře udržitelný, v řadě venkovských obcí je udržitelnost problematická. Podpora ze strany vedení obce spočívá zejména v úsilí o poskytnutí vhodného objektu pro provozovatele, ale také ve snaze podpořit provoz organizací různých obecních událostí a slavností. K udržitelnosti stravovacích zařízení podle starostů přispívá rovněž rozvinutý spolkový život v obci. Protipandemická opatření podle nich udržitelnost vesnických restaurací a hospod naopak výrazně zkomplikovala.

Pošta a Pošta Partner

Venkovské pobočky České pošty a provozovny Pošta Partner jsou v méně častým prvkem vybavenosti malých obcí než například prodejny potravin, restaurace nebo školy. Tam, kde je mají obyvatelé k dispozici, je ovšem většina z nich využívá, nejčastěji zhruba s měsíční frekvencí. Pošty častěji využívají starší a méně mobilní obyvatelé, podobně jako v případě prodejen potravin. I subjektivní hodnocení významu pošt je podobné jako hodnocení významu prodejen. Velká část obyvatel malých obcí vnímá místní poštu jako důležitý prvek zajišťující každodenní potřeby a zvyšující atraktivitu života v místě bydliště. Na druhou stranu, v obcích, kde poštovní služby provozovány nejsou, je lidé postrádají výrazně méně než prodejny potravin. Adaptace na chybějící poštovní služby je tak zřejmě snazší, mimo jiné i proto, že poštu nepotřebují lidé využívat tak často jako prodejny potravin.

Místní aktéři zmiňují provozovny poštovních služeb jako důležitou součást lokální vybavenosti, přičemž zdůrazňují především primární funkční význam poštovních služeb. Lokální dostupnost poštovních služeb „na pobočce“ je podle nich důležitá především pro seniory, ale zároveň ji považují za atraktivní i pro ostatní místní obyvatele. Pobočky České pošty ve venkovských obcích byly v řadě případů v uplynulých letech rušeny, popř. transformovány do podoby provozoven Pošta Partner. Do těchto transformací je často zapojen obecní úřad, který provoz Pošty Partner zajišťuje. Vedení obcí ovšem tuto transformaci zpravidla nevnímá jako optimální. Dochází k různým vyjednáváním mezi vedením obcí a Českou poštou o podmínkách provozu služby. I alternativní typ transformace, se zapojením místního podnikatele či provozovatele obchodu, vnímají představitelé obcí často rozporuplně.

Hřiště a tělocvičny

Tělocvičny a sportovní hřiště patří k relativně výběrovým prvkům vybavenosti venkovských obcí v tom smyslu, že aktivit, které se na nich pořádají, se pravidelně účastní jen menšina obyvatel. Hřiště je přitom navštěvováno častěji než tělocvična a také mu obyvatelé připisují větší význam. K hlavním uživatelům obou sportovních zařízení patří rodiny s dětmi, mladí a mobilnější obyvatelé. Ve srovnání s jinými prvky vybavenosti jsou tělocvičny a hřiště hodnoceny jako o něco méně významná zařízení. Existuje ale značný počet obyvatel, kteří považují přítomnost těchto prvků v obci za významnou, i když sami z ní

přímo neprofitují. To naznačuje značnou důležitost symbolického významu obou těchto zařízení (zejména sportovního hřiště). V obcích, které sportovním zařízením vybaveny nejsou, se velká část obyvatel na tuto situaci adaptovala. Přesto asi pětina lidí považuje absenci hřiště za výrazný nedostatek.

Sportovní infrastruktura ve venkovských obcích je zpravidla financována z veřejných prostředků, popřípadě se obce alespoň finančně podílejí na jejím provozu. Oslovení místní aktéři ji vnímají jako důležitou příležitost pro zajištění volnočasového vyžití v obci. Zároveň podle nich vytváří podporu pro další společenské aktivity v obci. Samotná existence infrastruktury ve formě hřišť a tělocvičen sice nezaručuje zájem a aktivity obyvatel, ovšem může být důležitou základnou spolkového a komunitního života. Respondenti nezmiňují výraznější obavy o udržitelnost lokální sportovní infrastruktury. Velká část obcí je ochotna financovat její údržbu i její další rozvoj.

Základní a mateřské školy

Základní a mateřské školy se běžně vyskytují i v obcích s několika stovkami obyvatel. Patří k místním službám, které obyvatelé malých obcí hodnotí jako velmi významné, a to i přesto, že jen menší část domácností má děti ve školním nebo předškolním věku. Značný význam připisují školám a školkám i lidé, kteří aktuálně jejich služby přímo nepotřebují. Při svém hodnocení zjevně zvažují situaci ze širší perspektivy a existenci škol a školek chápou jako významný benefit pro celou obec. Školy a školky jsou hodnoceny jako důležitý prvek vybavenosti zajišťující každodenní potřeby a zvyšující atraktivitu místa bydliště. Jejich sociální funkce ve smyslu vytváření příležitostí pro interakci a komunikaci, je hodnocena jako méně významná. Jen malá část rodičů, kteří bydlí v obci se školou nebo školkou, posílá své děti do školy nebo školky v jiné obci. Asi pětina z nich posílá děti do jiné školy, a jen zhruba desetina do jiné školky. S velkým významem, který lidé připisují základním a mateřským školám v obcích, kde jsou tyto služby dostupné, kontrastuje poměrně nízký počet těch, kteří je postrádají v obcích, kde nejsou. Necelá pětina obyvatel obcí bez školy a školky považuje jejich absenci za výrazný problém. Dokonce i mezi rodiči s dětmi považuje absenci školy a školky v obci za velký problém jen necelá třetina osob. Míra postrádání škol a školek je tak nižší než u jiných služeb.

Respondenti rozhovorů ve zkoumaných regionech vesměs považují existenci základních a mateřských škol za důležitou podmínku nejen pro zajištění dostupnosti vzdělávání pro děti a rodiče, ale také pro podporu komunitního života v obci a budování pozitivního vztahu dětí k místu jejich bydliště. Základní a mateřské školy se podle nich výrazně podílejí na veřejném životě obce, navíc mohou poskytovat obci své zázemí a infrastrukturu i pro další aktivity. V rozhovorech jsme se nesetkali s výraznými obavami z nízké udržitelnosti základních a mateřských škol. Vzhledem k tomu, že obce jsou zpravidla zřizovatelé obou zařízení, a zároveň je považují za podstatnou součást místní vybavenosti, jsou připraveny financovat náklady spojené s jejich provozem. V současné době navíc ve zkoumaných regionech nedochází k silnějším populačním úbytkům, které by provoz škol ohrožovaly.

Ordinace praktického lékaře

Ordinace praktického lékaře se vyskytují jen zřídka v obcích s méně než 1000 obyvateli. Přesto se zdaleka nejedná jen o městský typ služby. Ordinaci běžně disponují obce s 1000-2000 obyvateli, které mají stále charakter venkovských sídel. Pokud je lékařská ordinace v obci k dispozici, považují ji obyvatelé zpravidla za významný benefit a velmi důležitou součást místní vybavenosti. Většina z nich vyjadřuje názor, že jejím zánikem by se cítila velmi zasažena. Přesto nelze říci, že by všichni obyvatelé venkovských obcí ordinace ve svém místě bydliště využívali. V obcích, kde je ordinace k dispozici, je k místnímu praktickému lékaři registrována jen mírně nadpoloviční většina dospělých obyvatel. Ostatní dojíždějí za lékařským ošetřením někam jinam. Nejvíce využívají lékařské služby ve své obci lidé vyššího věku, s horším sociálním postavením a s nižší mobilitou. V obcích, kde není provozována ordinace

praktického lékaře, to asi čtvrtina obyvatel považuje za velký nedostatek. Většina ostatních je ale na situaci relativně dobře adaptovaná a absenci ordinace nevnímá jako výraznější potíže. Větší problém představuje absence ordinace ve větších obcích než v obcích jen s několika stovkami obyvatel.

Význam ordinací praktického lékaře ve venkovských obcích vnímají oslovení místní aktéři především skrze jejich praktickou funkci spočívající v tom, že zajišťují primární lékařskou péči pro značnou část místních obyvatel. Sociální a symbolický význam ordinací zdůrazňují ve srovnání s jinými službami mnohem méně často. I přesto, že ordinace praktického lékaře se nacházejí jen ve větších obcích a mnoho venkovských sídel vlastní ordinaci nemá, vnímají představitelé obcí současný stav jako víceméně vyhovující. Tematizují ovšem nadcházející riziko poklesu vybavenosti v důsledku generační obměny lékařů. Všechny ordinace ve zkoumaných regionech jsou v obcích přítomné dlouhodobě, nenalezli jsme žádné nově vzniklé ani nově působící lékaře, kteří by např. převzali starší ordinaci. Přímá podpora představitelů obcí spočívá v poskytování spíše symbolického nájemného ordinacím v obecních prostorách a postupné rekonstrukci objektů. Celkově ovšem starostky a starostové vyjadřují spíše skepsi ohledně možností malých obcí přilákat nové lékaře.

Je hustá, decentralizovaná síť místních služeb důležitou součástí rezidenční atraktivity venkova?

V úvodu studie zmiňujeme, že existence lokálních služeb je v úvahách o rozvoji venkova často považována za důležitý aspekt rezidenční atraktivity. Obce, které službami vybaveny nejsou, mají z tohoto pohledu nabízet málo lukrativní životní podmínky pro své obyvatele.

Získaná data nám umožňují zaujmout k tomuto tvrzení poměrně diferencovaný postoj. Zkoumání významu jednotlivých služeb ukazuje, že obyvatelé obcí, kde jsou služby k dispozici, si jejich přítomnosti zpravidla velmi cení a považují ji za důležitou součást svého života, i života celé obce. Jako nejvýznamnější jsou hodnoceny základní a mateřské školy, prodejny potravin, pošta a lékařské ordinace. Lze předpokládat, že zánik některé služby by tyto obyvatele hodnotili velmi negativně a v krátkodobém horizontu by pro ně bylo spojeno s pocitem výrazného diskomfortu.

Méně toto tvrzení ale platí pro obyvatele obcí, které nějakou službu nenabízejí. Většina z nich tuto absenci nepovažuje za výrazný deficit, i když zpravidla označují absenci služby v obci za „trochu za nedostatek“. Nejvíce postrádanými službami jsou prodejny potravin, restaurace a dětská hřiště. Základní a mateřské školy, které obyvatele vybavených obcí označují ze jednu z nejdůležitějších služeb, jsou v ovšem v nevybavených obcích postrádané nejméně.

Lidé v hůře vybavených obcích pocítují o něco silnější problémy při zajišťování svých každodenních potřeb než lidé v obcích s větší vybaveností. Představa, že místní vybavenost v malých obcích může zásadně vyřešit problém deprivace příležitostí, je ale příliš jednostranná. Data ostatně ukazují, že deprivace příležitostí je ve venkovských obcích menšinový jev. Zároveň ale tato data ukazují, že venkovské služby zlepšují dostupnost příležitostí. Ve vybavených obcích žijí menší počty lidí, kteří prožívají výrazné obtíže se zajišťováním běžných každodenních úkolů, a naopak vyšší podíly lidí, pro které takové situace nepředstavují žádnou zátěž.

Vybavenost obcí nemá měřitelný vliv na celkovou spokojenost s obcí. Lidé v obcích s velkým množstvím služeb jsou s obcí spokojeni téměř stejně jako lidé v obcích bez služeb. Celkově výrazně převažuje spokojenost nad nespokojeností. Na sedmibodové škále hodnotí skoro 40 % respondentů svou obec nejlepší známkou. Naopak negativní známky pět, šest a sedm, volí dohromady jen necelých 10 % obyvatel.

Je občanská vybavenost v malých obcích sociální pojistkou pro méně mobilní a starší obyvatele, pro které je obtížné dojet za službami mimo území obce?

U některých služeb skutečně platí, že starší, méně mobilní a hůře sociálně postavení obyvatelé je mnohem častěji než ostatní využívají přímo v místě svého bydliště. Typickým příkladem této skupiny služeb jsou prodejny potravin, pošty a ordinace praktických lékařů. Například místní prodejny potravin využívá jako hlavní nákupní místo více než polovina seniorů bez automobilu, kteří bydlí ve venkovských obcích. Předpokládáme, že centralizace těchto tří služeb by se mohla zmíněných ohrožených skupin dotknout zvláště citelně. Výraznější obtíže se zajištěním nákupů deklaruje asi 10 % seniorů v obcích bez prodejen potravin, ale také asi 16 % obyvatel, kteří neřídí automobil, a skoro čtvrtina osob, jejichž domácnost automobil nevlastní.

Přispívá občanská vybavenost k rozvoji pospolitého a komunitního života v obcích?

Tuto otázku nemůžeme systematicky zodpovědět na základě dotazníkových dat, která máme k dispozici, protože míru „komunitního života“ v obci nelze dobře statisticky měřit. Z rozhovorů, které jsme prováděli s místními aktéry, ovšem vyplývá, že o platnosti tohoto tvrzení jsou silně přesvědčeni. Ve svých výpovědích poskytují řadu příkladů o tom, jak občanská vybavenost vytváří příležitosti pro spolkové aktivity, vzájemná setkávání v obci a mezilidskou komunikaci. Zároveň ukazují, že udržitelnost místních služeb je pozitivně ovlivňována právě rozvojem komunitního života. Především ovšem z rozhovorů s místními aktéry vyplývá, že za jeden z důležitých rozvojových cílů považují, aby v obci existovalo značné množství různorodých ekonomických i volnočasových aktivit a příležitostí ke vzájemnému setkání. Ty mají usnadňovat sociální integraci obce. Hovoří přitom o snaze, aby obec byla „živá“. Dostatečná vybavenost je pro ně jedním z předpokladů i symptomů této „živosti“.

Sociální funkci různých služeb hodnotí většina obyvatel jako méně významnou než funkci spočívající v řešení nějaké konkrétní každodenní potřeby, nicméně i tak data naznačují, že provozovny služeb jsou pro část obyvatel místem setkávání. U restaurací a hospod sociální funkce dominuje. Naše data dále ukazují, že sociální integrace do obce je jedním z nejdůležitějších faktorů, které zvyšují spokojenost obyvatel. Nejspokojenější jsou ve venkovských obcích lidé, kteří v nich mají značnou část svých přátel a žijí v nich delší dobu.

7 Metodologie výzkumu významu a využívanosti služeb v malých obcích

Tato výzkumná zpráva je založena na dvou typech dat. Její první část využívá data z dotazníkového šetření Venkovské služby 2021, realizovaného v červnu 2021. Druhá část je založena na polostrukturovaných rozhovorech s provozovateli služeb a dalšími místními aktéry ve třech venkovských mikroregionech realizovaných v letech 2020 a 2021.

7.1 Dotazníkové šetření Venkovské služby 2021

Dotazníkové šetření bylo realizováno kombinací online a telefonické formy s využitím panelů dvou různých výzkumných agentur (Median, DataCollect). Sběr dat proběhl v červnu 2021. Tímto způsobem se podařilo sesbírat dotazníky od 2052 respondentů a vytvořit pomocí kvótního výběru vzorek dospělé populace žijící v obcích s méně než 2000 obyvateli. Reprezentativita sběru byla zajištěna vymezením kvót odvozených od reálného rozložení požadovaných znaků v populaci obyvatel obcí s méně než 2000 obyvateli. Sledované kvóty byly pohlaví, věk (3 kategorie), kraj (13 kategorií), velikost obce (4 kategorie) a užívání internetu. Odchytky oproti teoretickým četnostem v populaci jsou vyrovnávány pomocí vah.

7.2 Polostrukturované rozhovory s místními aktéry ve třech typově odlišných venkovských mikroregionech

Polostrukturované rozhovory probíhaly ve třech mikroregionech vtipovaných na základě výsledků první fáze výzkumného projektu, který analyzoval výskyt služeb ve venkovských obcích a jeho vývoj.

Mikroregion Mochovsko - Příměstský venkov

Blízkost Prahy a vázanost na ni jsou zde jednoznačně zřetelné, přesto krajina nabízí i místa vhodná pro klidnou rekreaci. Převážná většina obyvatel vyjíždí za prací.

V regionu je velmi dobrá dopravní obslužnost, a to jak veřejnou hromadnou dopravou, tak osobní automobilovou. Dopravní tepny (dálnice a železniční koridor) se staly součástí života obcí.

Hrozbou, která plyne z blízkosti Prahy, je podle starostů to, že „každý to tady chce zpeněžit“, „kde to jde, z toho chtějí udělat ubytování“ (pro trvalé bydlení i jako ubytovny pro dělníky). V obcích vnímají neustálý zájem také o výstavbu rodinných domů, většina starostů v tom však rozvoj obce nevidí, naopak se obávají, aby se jejich obec nestala „noclehárnou“.

Místní samosprávy čelí také velkému zájmu investorů o plochy k výstavbě výrobních a skladovacích hal, čemuž se obce chtějí bránit.

Mikroregion Jilemnice - Smíšený venkov

Nachází se v Podkrkonoší, avšak stranou turistického ruchu. Typické je v obcích velké zastoupení chalupářů.

Podle starostů, kdyby si měl region na něco stěžovat, tak na prvním místě ve shodě dotázaných je uváděn špatný stav silnic, v řadě případů snižování dostupnosti veřejné dopravy (zvláště, je-li nutné přestupování) a v některých obcích zazněly problémy s mobilním signálem, což je pro život v obci naprosto zásadní problém.

Na životě obcí se podle řady starostů podepisuje rozdíl mezi původním venkovským životním stylem a jeho poměšťováním, jehož nositeli jsou lidé z mladších generací (např. v trávení volného času). V jiných obcích si však zakládají na tom, jak „vesnice drží pohromadě“.

Bydlení je zde velmi levné, v řadě obcí ale už nejsou vhodné stavební plochy.

Celkem bylo provedeno 51 rozhovorů, z toho 19 se starosty či starostkami (v jednom případě s místostarostkou) a 32 rozhovorů se zástupci služeb (jedenáct rozhovorů

s provozovateli či zaměstnankyněmi prodejen, sedm rozhovorů s pracovníci pošty, šest rozhovorů s lékaři, čtyři rozhovory s provozovateli hospod a čtyři rozhovory s řediteli či ředitelkami ZŠ).

Jednotlivé mikroregiony reprezentují tři odlišné typy venkovského prostoru. Mikroregion Mochovsko zastupuje příměstský typ venkova. Leží v dojížděkové vzdálenosti od Prahy, není však součástí

Mikroregion Svojanovsko - Periferní venkov

Nachází se na pomezí Čech a Moravy a také na rozmezí tří krajů (Pardubický, Vysočina, Jihomoravský).

Starostové ovšem vyzdvihují, že se relativně daří zajistit propojenost dopravních spojů a dopravní dostupnost je tak celkově vnímána jako dostatečná.

Starostové kvitují velkou stabilitu obyvatelstva.

Z terénního šetření i explicitně z rozhovorů se ukazuje, že se jedná o region, s nímž jsou jeho obyvatelé už po generace spjati, jsou zde hluboce zakořeněni. Kvitují i blízkost dalších členů své rodiny, často rodiny záměrně bydlí blízko sebe (ať už v rámci jednoho domu, v jedné nebo blízké vesnici). V regionu není silný průmysl ani výraznější turistický ruch, nezaměstnanost však díky menším zaměstnavatelům zůstává nízká.

Jako negativní trend vnímají místní aktéři „odliv mozků“ (především do Brna), v době digitalizace si někteří starostové slibují, že by se život v regionu mohl stát pro kvalifikované lidi atraktivnějším.

nejintenzivněji suburbanizovaného okolí Prahy. Většina obcí v mikroregionu populačně roste a v obcích je patrný tlak na rozšiřování zástavby. Dopravní spojení do Prahy je velmi dobré.

Mikroregion Jilemnice zastupuje nejběžnější typ českého venkova. Nachází v Podkrkonoší, avšak stranou turistického ruchu, v jeho obcích je patrné značné zastoupení chalupářů. Z demografického hlediska mikroregion odpovídá současnému stavu a vývoji venkovského prostoru v Česku jako celku. Mikroregion Svojanovsko reprezentuje periferní venkov. Nachází se na rozmezí tří krajů (Pardubický, Vysočina, Jihomoravský). Leží v relativně odlehle poloze od všech tří krajských měst. Populačně se mírně vylidňuje. Lokalizace vybraných mikroregionů je znázorněna na obrázku 36.

Rozhovory byly zpravidla dopředu telefonicky domluveny a s výjimkou sedmi rozhovorů, ze kterých byl pořízen zápis, byly na základě informovaného souhlasu nahrávány a následně doslovně přepsány. Rozhovory byly vedeny řešiteli projektu a jednou proškolenou odbornicí. V textu jsou názvy obcí za účelem anonymizace změněny.

V případě starostů/starostek bylo cílem zjistit, jaké služby se v obci nacházejí, jaké změny týkající se vybavenosti, využívání a významu služeb nastaly. Důležitým aspektem bylo zjistit, jak se v obci místním obyvatelům žije, jak vnímají svou obec v regionálním prostředí. Zajímalo nás, jak jsou s nabídkou služeb spokojeni, zda hledají alternativy pro zajištění stávajících nebo chybějících služeb. Také nás zajímalo, zda řeší problémy spojené s udržitelností služeb a jaké volí strategie. V případě rozhovorů se zástupci služeb bylo cílem zjistit, jak z pohledu provozovatelů je daná služba využívána, udržitelná, včetně toho, jaké je její provozní zajištění, zda provozovatelé mají zkušenost s čerpáním podpory a jak ji hodnotí.

Analýza rozhovorů a zápisků z terénního pozorování vycházela z otevřeného kódování s cílem představit relevantní poznatky v souladu s cíli, tj. ukázat na různé příklady typů, fungování, významu, udržitelnosti služeb v odlišných prostředích.

Obrázek 36 Mikroregiony vybrané pro polostandardizované rozhovory

